

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

42e jaargang nr. 4

juli - augustus 2013

Inhoud

- Pierre Kluyskens: De Hoogpoort.	282
- Joseph De Smet: Inventaire Archéologique. Fiche N° 241 De aanbidding van het Lam.	299
- Daniël Van Ryssel: Minder bekende en/of verdwenen locaties in Gent. Valentino - Scala - Wintergarten - Coliseum - Kuiperskaai.	301
- Guy Schrans: Minder bekende Gentse notabelen uit de periode 1780-1840. (Vervolg). De Gentse “radicalen” aan het einde van de 18e eeuw.	305
- Lieve Van de Castele: Anne de Laval (Delvaux); Vervolg en slot.	322
- Luc Devriese: <i>Ghendtsche</i> toestanden: De rivieren van der stede dat Scoenste juweel es dat de stede heeft. Deel 3. Niet meer van nut, dus weg er mee.	336
- Erik De Keukeleire: 100 jaar geleden: Expo 1913. Deel 3 (Juli - Augustus).	347
- Daniël Van Ryssel: Vergeten Gentse schrijvers: Pieter Geiregat (Gent 1828 - Gent 1902).	367
- Hugo Collumbien: Gentse Memoriedagen: 4 Januari. Aanvullingen.	369
- Bibliografie.	372
- DSMG Informatie	374
- Jan Cleppe: Gênsche Prâot	375

DE HOOGPOORT

Wij beginnen in dit nummer een interessant artikel over de Hoogpoort dat Pierre Kluyskens schreef in 1971.

Het zou een goede zaak zijn moesten onze bestuurders dit alles eens aandachtig lezen en vooral - hopen wij - er de nuttige lessen uittrekken.

Hopen wij, maar ja, zoals de klasgenoten van Woutertje Pieterse het zouden formuleren: “De Hoop is een schone zaak en geeft het mensdom groot vermaak.”

Op de laatste meidag van 1835 verscheen In de Gazette van Gend, in de zogeheten notariële aankondigingen het bericht dat notaris Van de Poele, op 27 juni in de afspanning de Posthoorn in de Kromsteeg openbaar zou verkopen: ‘Een groot en aanzienlijk huys, stede ende erve, van ouds genaemd den Grooten Arend, gestaen en gelegen te Gend, ten voorhoofde op de Hoogpoort, geteekend no. 32, hebbende menigvuldige Beneden- en Boven-Kamers van twee verdiepingen, met groote zolders daer boven, voorts Salons behangen met kostelijke tapijten, spiegels en marmeren schouwen, schoonen Trap, Keuken met water- en regenpompen, Hoving en dry spacieuse Kelders...

Teken en symbool des tijds: teken van de standing van deze straat, symbool van de welstand van de mensen die er toen woonden.

Wat meer dan een eeuw later, in 1961, geplukt in een van de talrijke notariële aankondigingen: “Vrijwillige openbare verkoping van een belangrijk centraal gelegen ruim handelscomplex met inrijpoort, te Gent, Hoogpoort nr. 43, zijnde winkelhuis met toonzalen, magazijnen, kelders, 4 garages en koer. Enige zitdag: donderdag 18 mei 1961”

Andermaal teken en symbool des tijds, maar het accent is verlegd geworden van weelde en schoonheid naar het commerciële en het functionele: de salons behangen met kostelijke tapijten en de marmeren schouwen zijn op de gele aanplakbrieven een winkelhuis met toonzalen geworden, De ‘hoving en dry spacieuse kelders’ zijn er prozaïsch ‘vier garages met koer’ in vette druk geworden.

Langzaam maar zeker hebben handel en nering er zich, zoals overal elders in de oude stadskuip, ingeplant met hun moderne uitstalramen, hun lichtreclames, neonbakken, met hun brede, banale inrijpoorten, die de koetspoorten van weleer hebben verdrongen.

Onverbidelijke, onmeedogende wet die wil dat de handel het best bloeit in het stadsmidden, daar waar ook de mooiste getuigen van het verleden sedert eeuwen hun pracht tentoonspreiden, zodat onvermijdelijk op die plaatsen, in die straten waar elke vierkante meter goud waard is, een bestendig conflict ontstaat tussen het schone en het utilitaire. Conflict dat elders vaak in der minne, tot voldoening, én van de bewonderaars van het schone, én van de handelaars wordt geregeld, maar dat in onze stad veel te zelden zijn oplossing vindt in een gelukkig architecturaal en esthetisch compromis,

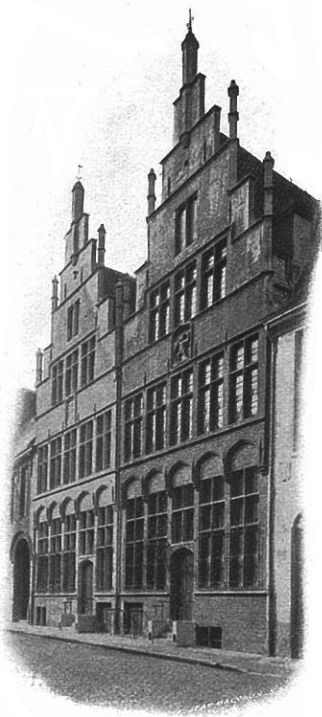
Enkel de openbare gebouwen hebben het hun bestemming te danken dat zij, in dé meeste gevallen hun gevels ongeschonden hebben behouden of in hun oorspronkelijke pracht zagen herrijzen.

Maar voor het overige, vooral dan ter hoogte van de begane grond, is oneindig veel verknoeid geworden. Wij zullen bij het einde van onze studie de lijst opmaken van de wijzigingen - enkele herstellingen en zeer veel verminkingen - die de laatste 75 jaar aan de gevels van deze straat werden gebracht en meer schade dan verfraaiing voor gevolg hadden.

De Hoogpoort is gedurende eeuwen, mede door haar uiterst gunstige en cen-

Stadhuis.

Zwarte Moor en Grootte Moor.

trale ligging, in menig opzicht de voornaamste straat van Gent geweest, hetgeen bijna automatisch betekende dat de mensen die er woonden “pignon sur rue” hadden, dit wil zeggen dat men er geen banale huizen, woningen of gevels aantrof.

Moest men de bestaande gevels willen herstellen - en dat kan gemakkelijk, indien de stad bv. één ten honderd van haar uitgaven aan het in waarde stellen van haar architecturaal patrimonium wil besteden, zoals vele buitenlandse toeristische steden doen - dan zou Gent aan gevelschoonheid, aan diversiteit van stijlen, met één enkele straat, de Hoogpoort, rijker zijn dan de meeste Europese steden met heel hun patrimonium zijn.

Ja, zo rijk zijn wij nu eenmaal te Gent, en het is geen bewering zo maar uit de lucht gegrepen. De Hoogpoort is een encyclopedie van al de stijlen, van de romaanse stijl tot de Empirestijl. Zo dicht bij het Stadhuis, zo dicht bij onze edielen en toch nog onbekend en onbe-

mind van hen die de plicht hebben de roem en de faam van Gent als gewezen hoofdstad van het graafschap Vlaanderen en als een van de merkwaardigste toeristische centra in West-Europa, hoog te houden. Hetgeen men aan het in waarde stellen van het kunst- en cultuurpatrimonium besteedt, is op geestelijk vlak de beste belegging, en op toeristisch vlak de meest winstgevende zaak, Nieuwe wijken met torenhoge flatgebouwen zijn vaak, wanneer zij in een groen environment worden opgetrokken, prachtige sociale verwezenlijkingen, maar niemand die het in zijn kop zal krijgen er toeristische trekpleisters van te maken. Wie een weinig heeft gereisd, weet dat men tegenwoordig in de periferie van alle belangrijke steden dergelijke wijken met betonnen paddenstoelen aantreft.

Gent moet zijn toeristische adelbrieven in de oude Kuip concentreren. Het heeft aldus het mooiste architecturale reservaat van het land en het laat het gaandeweg verknoeien, zoals mensen die alle troeven in handen hebben het

met hun geluk doen.

De Hoogpoort is in de oude stadskuip het toeristisch wandelpad bij uitstek. Van Gravensteen tot Reep is het een lint met weinig kronkelingen en in dat lint, dat de Leie met de helaas thans gedempte Schelde verbindt, is de Hoogpoort de hoofdbrok. Bezoek wat U wil te Gent, U moet vroeg of laat langs de Hoogpoort, zoals destijds de koningen, prinses, graven en hoge gasten onvermijdelijk op een of ander ogenblik van hun staatsiebezoek door deze voornaamste straat moesten trekken,

Waarom ze dan, jaar in jaar uit, laten kapotmaken? Overdreven? Wanneer wij de inventaris zullen opmaken van hetgeen men er, meestal tegen de wens of de wil in van hen die nog van stedenschoon houden, heeft verknoeid, zal men van geen overdrijving meer kunnen gewagen.

Het is hoog tijd dat men te Gent niet meer, met de lidkaart van de een of andere partij op zak, ongestraft, een erfdeel dat tientallen generaties ons hebben vermaakt, kan en mag versjacheren. Het is tijd dat men eens aan cultuur begint te doen, anders dan met bombastwoorden in slogans, blokletters, programma's en redevoeringen, De overheden moeten niet over cultuur spreken of door gewillige vriendjes over cultuur laten schrijven, zij moeten aan cultuur doen. En de eerste manifestatie van een stad die zich eerbiedigt en die zich in haar verleden wil eerbiedigen, bestaat er in hetgeen ons, vaak op miraculeuze wijze is bewaard gebleven, te behouden, te redden en desnoods te herstellen. Indien steden als Florence of Venetië slechts jaarlijks tien miljoen Fr. over hadden voor het behoud van hun architecturaal patrimonium, zou gans de wereld hun edelen voor barbaren en Beotiërs laten doorgaan. Welnu Gent heeft amper een half miljoen over voor de particulieren die historische gevels willen laten herstellen. Wij durven verhoppen en wij zijn er stellig van overtuigd dat de ploeg die op 1 januari jl. het op het stadhuis overnam, met andere cijfers: dan aalmoescijfers voor de dag zal komen en de vertegenwoordigers van de kunstminnende verenigingen te Gent niet zal dwingen beschamende gegevens met pinnen op de internationale waskoord vast te zetten. Er is voor de nieuwe CVE-BSP ploeg in dit domein veel weggelegd, en zij kan uit een degelijk geplande restauratiepolitiek veel lof en eer halen.

Hetgeen het stadsbestuur voor de Wereldtentoonstelling van 1913 deed, o.a. de herstelling: van gans het Veerleplein en van de Graslei, moet het huidige ook elders in de stad kunnen verrichten. Wij hebben een straat, de Hoogpoort, als voorbeeld uitgekozen, niet omdat noodzakelijk gans de inspanning aldaar zou worden gevoerd, maar om aan te tonen hoe schoon deze gevelrij was, hoeveel wij de destijds verrichte restauraties verschuldigd zijn, en hoe erbarmelijk het is te moeten vaststellen dat men sedert drie kwart eeuw de ellendigste aanslagen heeft laten plegen.

Van Nederpolder tot Groentenmarkt: een enfilade van gevels waarvan meer dan de drie vierden een eresaluut waard en waardig zijn: de twee trapgevels van het Conservatorium, de gevels van de Grote en van de Zwarte Moor, het historisch gebouw van het Sint - Jorishof, de gotisehe gevel van het stadhuis met de Bollaertkamer en de Conciergerie, een half dozijn prachtige Louis XVI gevels, de Visitatie, het gewezen neringhuis van de Goudsmiden, huizen uit de 16de-, 17de- en 18de eeuw die men ter hoogte van de begane grond heeft vermorst maar die zijn blijven voortbloeien boven het commerciële gedoe en die men met weinig kosten in hun vroegere luister zouden kunnen terugbrengen.

Men heeft lange tijd stroomafwaarts geroeid, het was de gemakkelijkste oplossing. Men moet ook eens stroomopwaarts durven roeien, de stad kan er enkel baat bij hebben.

Op het einde van de vorige eeuw vertoonde de thans zo fraaie enfilade gevels van de Biezekapelstraat (toen nog Toevlucht- of Refugestraat) tot de Botermarkt een lamlendig aspect, zoals trouwens het hoekhuis van de Refugestraat en de Nederpolder. De Gentenaars sloegen weinig of geen acht op deze grijze, grauwe of witgekalkte muren en enkel de oudheidkundigen wisten dat achter pleisterlaag, moderne vensters en motieven, de oorspronkelijke gevels bewaard gebleven waren.

Het eerste gelukkige initiatief ging uit van de Gentse estheet Ernest Laquet die in 1896 zijn woning de Grote Moor door architect Van Hamme liet herstellen. Het resultaat was zo overtuigend dat na enkele jaren ook de Kleine Sikkel, die achter een banale 19de-eeuwse gevel verscholen lag, hersteld werd in zijn XII^{de}-eeuwse structuur met kantelen (thans de 4de directie. Openbaar Onderwijs) en voorts ook de twee trapgevels en aanleunend gebouw van de Grote Sikkel, sedert jaren het Muziekconservatorium, de Kleine Moor en de indrukwekkende gevel van het Sint-Jorishof, die na eeuwen verminkingen onkenne-lijk was geworden.

Aldus herwon Gent op het vandalisme van de vorige generaties in een ononderbroken lijn van meer dan honderd meters, enkele van zijn fraaiste architecturale gewrochten uit de middeleeuwen, een heerlijke brok uit zijn kunsthistorisch patrimonium, een indrukwekkend stenen decor dat sindsdien duizenden en nog duizenden toeristen uit alle landen en werelddelen unaniem zijn komen bewonderen en bezingen.

Dit deel van de Hoogpoort werd vroeger de Opper-Hoogpoort genoemd; verder vanaf de Botermarkt, toen nog Paradeplaats, had men de Middel-Hoogpoort tot aan het huis genaamd het Peerd en eindelijk tot aan de Groenten-

markt, die toen nog Vismarkt werd geheten en die voor de Gentenaren de 'Groenselmarkt' is, de Neder-Hoogpoort.

Heel wat lezers zullen zich afvragen waarom de strook van Botermarkt tot Zandberg, die afgescheiden is van de ware Hoogpoort, dezelfde straatnaam draagt. Wel heel gewoon omdat de Hoogpoort tot in het begin van de 20ste eeuw doorliep tot aan de Zandberg. Het is pas tussen 1901 en 1903 dat een gat werd gekapt in die huizenrij om een rechtstreekse verbinding tussen de Botermarkt en St.-Jacobs tot stand te brengen, namelijk de Borluutstraat (nu Belfortstraat) die drie bestaande straten, de Hoogpoort, de Onderstraat en de Kammerstraat letterlijk doorboorde.

Er was, in de middeleeuwen, geen stadspoort bij of in de onmiddellijke nabijheid van de Hoogpoort, zodat wij naar een ruimere betekenis van het woord Poort moeten uitkijken, en wel de ruimte, namelijk die van stad, de meest algemene betekenis, zoals men ook sprak van poorter, poortertij, enz. Hoogpoort, of 'Hoge Poort, Oeghe poort, Hoeckpoort', naar gelang de schrijffantasie van onze Middeleeuwse scribenten, betekende dus de hoge stad of het hoogste gedeelte van de stad, een slordige 13,95 m. boven die fameuze spiegel van onze Noordzee,

U zult me zeggen: 'En de Blandijnberg, die verheft zich toch hoger boven de dichtertelijke spiegel?' Een ogenblik, beste lezers, de Blandijnberg was geen grondgebied van de stad, hij maakte deel uit van de eigendommen van de Sint-Pietersabdij.

De naam Hoogpoort die wij reeds in de 13de eeuw in de stadsdocumenten aantreffen, heeft de eeuwen getrotseerd, veel beter dan deze van de herenhuizen en de burgerhuizen die wij er bij de vleet aantreffen.

Zelfs de naam Grote Sikkel is stilaan vergeten geraakt sedert het Muziekconservatorium er in de vorige eeuw zijn tenten kwam opslaan.

De Sikkel was gedurende eeuwen al even gekend bij de Gentenaren als de familie van der Zichelen die er haar naam aan gegeven had.

Het ensemble van de gebouwen die later herhaalde malen werden verdeeld, verkocht, terug ingekocht enz, was een van de belangrijkste van de oude stadskuip. Later sprak men van de Kleine Sikkel (hoek Nederpolder), van de Grote Sikkel (thans Conservatorium) en sedert de herstellingswerken begin dezer eeuw is er ook de Achtersikkel. Het is op dat ogenblik dat de ware doolhof van straatjes er verdween, zodat het moeilijk is voor de mensen van onze tijd die de vroegere toestand niet hebben gekend, wijs te geraken uit de toenmalige beschrijvingen.

De Biezekapelstraat, althans zoals zij loopt van de hoek Nederpolder – Hoogpoort naar het Sint-Baafsplein, bestond niet, doch maakte toen een bocht en keerde zo naar de Nederpolder terug. Tussen de Kleine en de Grote Sikkel liep

de Toevluchtstraat die de Hoogpoort met de Regnessestraat verbond. Deze laatste, sedertdien eveneens verdwenen, liep achter het Belfort, van de (verdwenen) Sint-Janstraat tot de toenmalige Biezekapelstraat, ongeveer daar waar zich vandaag de K.N.S. (nu NTG) verheft.

Omzeggens gans de teerling tussen die straten werd ingenomen door de eigendom van de familie van der Zickelen, een zeer oud en adellijk geslacht dat terugklimt tot de tijd van de Guldensporenslag. De van der Zickelen zaten er warmpjes in. Wat deden dergelijke mensen in de middeleeuwen? Zij deden aan politiek, waren van vader tot zoon schepenen van de Gentse stede, handige financiers, steeds op de loer naar een meisje met een aardige bruidschat, van een rijke tante. Hun naam had prestige, bekendheid en de graven maakten dikwijls van een of andere van der Zickelen een afgevaardigde, een gevolmachtigde, een woordvoerder bij vredesonderhandelingen of verdragen, Geschoeid naar de leest van de middeleeuwse groten der aarde, waren zij ook verstokte vechtersbazen: wanneer het naar hun zin niet ging, wanneer iemand hen in een erfeniszaak dwars zat, grepen zij naar het zwaard of dolk en stierven er een paar in tweegevecht of in familieveten. Kortom een van der Zickelen was, hetgeen Froissart naar de maatstaven van de tijd ‘moult renom-mé homme et sage’ of een oude kroniek ‘eersame, weerde ende wise’ noemde.

Alsof dit reusachtig gebouwencomplex tussen Hoogpoort en Regnessestraat hen niet volstond, bezaten de van der Zickelen ook nog ‘wat’ eigendom buiten de stad, o.a. in Nazareth, hen zeer goedkoop in een of andere bruidskorf gebracht. Dat zij liefst op hun buitengoed verbleven, kan men gemakkelijk gissen. De patriciërswohnungen, de zogenaamde Stenen, in de 13de of 14de eeuw opgetrokken, waren zeer weinig aantrekkelijk: comfort, decor, aangename sfeer waren bijkomstig; veiligheid was voor die krijgers en samenzweerders hoofdzaak. Die Stenen werden in tijden van opstand en oproer kleine maar niet te versmaden burchten die bestand waren tegen aanvallen, brandstichting, plundering. De vaak een meter of anderhalve meter dikke muren, de zware eikenhouten deuren, de stevige tralievensters, de kantelen, boezemden in vreedstijd ontzag in, schrikten in troebele tijden de vijand en tegenstrever af.

De Kleine en de Grote Sikkel behoorden tot dit slag sterke en versterkte Stenen, waarin men niet van schrik, maar van koude rilde.

Wanneer men de gevel van de Grote Sikkel bekijkt, met zijn twee hoge trapgevels die uitstaken boven de houten omliggende houten woningen, kan men niet anders dan onder de indruk komen. Geheel opgetrokken in Doornikse steen is het gebouw donker en streng, zonder veel architecturale motieven. Van dergelijk gebouw zou men tegenwoordig zeggen dat het functioneel werd opgetrokken en dat was het inderdaad ook. Aanvankelijk moet het van binnen

aardig hebben geleken op een reusachtige spelonk, indruk die zeker nog sterker werd wanneer men de trappen naar de gewelfde kelder afdaalde, of liever naar de kelders, want de Sikkel bezit twee boven of onder elkaar liggende kelders, hetgeen een unicum is. De gewelven zijn sober en gedragen door stevige zuilen in blauwe hardsteen. Voorraadkelders? Misschien wel, doch waarschijnlijk ook opslagplaatsen voor kooplieden in een tijd van ongemene bloei van de lakennijverheid te Gent.

De verschillende delen van het gebouwencomplex werden niet op hetzelfde ogenblik opgetrokken, zodat het ensemble noch uitwendig noch inwendig eenheid vertoonde, en pas was het tot een geheel verwerkt geworden, of sterfgevallen, erfenissen, processen en andere verwickelingen deden het versnipperen en in verschillende handen belanden.

Deze processus begon zich omstreeks 1520 af te tekenen, toen Jacob van der Zickelen, erfgenaam van een groot fortuin en eigenaar van de Sikkel kwam te overlijden, geen zoon en enkel drie dochters nalatend. De familie van der Zickelen die gedurende meer dan twee eeuwen een toonaangevende rol had gespeeld in het politiek leven van Gent en van het graafschap, die in dienst van de graven en van de Bourgondische hertogen belangrijke opdrachten hadden vervuld, verdween van het toneel.

Zij had geleidelijk, naarmate de patriciërs en edellieden minder aan tweegevechten en oorlog en meer aan weelde en kunst begonnen te denken, de eens zo stuurse woning met prachtige wandtapijten, beeldhouwwerk, wandbekledingen in gedreven en verguld leder versierd. Doch tegenwoordig is geen spoor meer van de vroegere luister te ontdekken.

Na de dood van Jacob van der Zickelen, kwam de Grote Sikkel achtereenvolgens terecht in het bezit van de families van Caudenhove de Cortewille. Damman, Rodriguez, de Beer, de Thiennes en de Limburg – Stirum, vooral eer muziekconservatorium te worden dat er, na eerst een tijd lang in de Achtersikkel te zijn ondergebracht geworden, naar de plannen van de stadsarchitect Karel Van Rysselberghe zijn definitieve bestemming kreeg, met o.a. de grote Concertzaal die later met muurschilderijen van Armand Heins werd versierd.

Wat zich in twee of drie eeuwen allemaal kan voordoen achter de rotsdikke muren en de tralievensters van een middeleeuwse patriciërs woning, kan men enkel gissen, ofschoon men in de XIX^{de} eeuw, ten tijde van de echte historische roman, daar zeer veel over geschreven heeft, dat echter meer de vrucht van de verbeelding dan van de nuchtere waarheid is geweest. De bronnen, de familiepapieren en -aantekeningen ontbreken immers en het is pas later, veel later dat rijke poorters en burgers die niet wisten wat gedaan met hun centen

en hun tijd, om de te lange dagen en avonden wat korter te vijlen, al de grote en kleine gebeurtenissen van hun eentonig bestaan en van dat hunner gebeurte en stad, in schoonschrift hebben opgetekend: geboorten, huwelijken, sterfgevallen, dagelijkse uitgaven, feesten en banketten, politieke schandalen en praat van de klets-kousen over bedscènes en andere intriges, als daar zijn bv. het dagboek van Schamp of van de Laval.

De van der Zickelens waren uit een ander hout gesneden. Waarschijnlijk hanteerden zij aanvankelijk beter het rapier dan de ganzenpen en verkwikte men zich 's avonds bij de open haard van de Grote Sikkel liever met sterke verhalen over vechtpartijen, hinderlagen en, politieke moorden dan met lectuur uit *Parcifal* of uit *Reinaard de Vos*.

Maar de tijden, met of zonder contestatie of hippies evolueren, en samen met de tijd, ook mensen als de vechtlustige van der Zichelens, die aan hun tafel hoge gasten ontvingen die over subtiele argumenten, over vredesonderhandelingen, diplomatie en politieke manoeuvres kwamen spreken. Zij werden beschaafde, fijn gemanierde poorters die nog enkel ruzie maakten wanneer het om een erfeniszaak ging.

Het huis aan de Hoogpoort was zo ruim dat de eigenaars het af en toe, wanneer zij te Nazareth of elders van de zomerlucht genoten, aan de overheden konden afstaan, wanneer de stad bij een of ander bezoek van vreemde gasten over een "hotel" moest beschikken. Gent schijnt aldus sedert onheuglijke tijden aan een chronisch tekort aan hotelkamers te hebben geleden!

Ten tijde van Gewijde van Dampierre kwam de zoon van de graaf er herhaaldelijk overnachten en samen met zijn gevolg verblijven. Nu, in de XIV^{de} eeuw nam iemand als Hendrik van Vlaanderen, zeker geen vrede met een strozak en een keukentafel, en te oordelen naar de rekeningen, die het stadsbestuur telkens, o.a. in 1340, 1342, 1355, 1378 en 1444 mocht vereffenen na het vertrek van de hoge gasten, moet het verblijf in de Sikkel indien gevaarlijk voor maag en lever, dan toch in menig opzicht zeer aangenaam zijn geweest.

Een onopgelost gebleven vraag is te weten of twee van onze grootste Gentse en Vlaamse schilders Hugo van der Goes en Justus van Gent al dan niet in de Grote Sikkel verbleven en werkzaam waren. Wie weet, komt eens een document te voorschijn dat het ons formeel zal kunnen bewijzen. Doch hetgeen wij met zekerheid weten is dat deze twee schilders bevriend waren en dat de familie van der Zickelen voor hen de rol van mecenas speelde. Wanneer Justus van Gent op reis trekt naar Rome, ontvangt hij door tussenkomst van Hugo van der Goes, een geldelijke steun van de familie van der Zickelen.

Zelfs toen de Grote Sikkel omstreeks 1530 in andere handen overging, bleef het voor de nieuwe eigenaars een traditie af en toe het huis ter beschikking te stellen van de overheden. Zulks gebeurde o.a. in 1540 in de woeligste perio-

de die Gent kende na de opstand tegen Keizer Karel. De doorluchtige gast die in de Grote Sikkel afstapte, was de pauselijke legaat, de piepjonge kardinaal Alexander Farnese, een prelaat die met toen zeer hoog genoteerde familiepapieren op zak liep, uit dewelke o.m. bleek dat hij de kleinzoon was van... paus Paulus III, hetgeen zeker niet vreemd zal geweest zijn aan zijn verheffing tot het kardinaat op veertienjarige leeftijd.

'Item op den 23 der voorseyde maent sporkele' (= februari), aldus het Memorieboek van de stad, 'quam binnen Ghendt de legaet van den paus ende was inghehaelt ende was ghelogiert in de groote Sickele by den Santbergh'.

De kardinaal die zich bij Keizer Karel enkele dagen na dien aankomst te Gent kwam voegen, werd met grote luister en praalvertoon door de geestelijke en burgerlijke overheden onthaald: 'tout le clergé alla au devant de luy, à crois et confanons, revestus de cappes et habitz sacerdotaux, comme aussy allèrent au devant de luy plusieurs grands prelatz et seigneurs ecclésiastiques et pareillement plusieurs grans princes et seigneurs temporelz, aussy y estans en ladictte ville de Gand'.

De kardinaal die 'eztoit fort josne homme si comme d'environs l'age de vingt ans' was vergezeld van een hoop bisschoppen, prelaten en geestelijken, zoveler raadgevers die er steeds als de kippen bij zijn om een doorluchtig personage zijn reisgoed te helpen dragen, en o.a. van een oude kardinaal met veel talent en ondervinding die alles voor de jonge knaap regelde en besliste: 'estoit accompagné pour le conduire et gouverneur, en tant qu'il estoit fort josne, d'un autre cardinal qui estoit anchien et nonche de nostre dict saint père le pape devers le Maegesté Impérialle'.

Allen smulden en dronken lekker in de Grote Sikkel vlak bij het Stadhuis en namen slechts één belangrijke beslissing die echter een catastrofe werd voor de Gentse stede. Keizer Karel had immers besloten de eeuwenoude Sint-Baafsabdij, een van de mooiste van Europa, af te breken om er het Spanjaardenkasteel op te trekken dat de woelige Gentenaren voortaan elke lust tot oproer en opstand zou moeten ontnemen. Daar het echter de afbraak gold van een abdij, moest hij eerst om de toestemming verzoeken van de paus of diens afgevaardigde.

Zonder een ogenblik te aarzelen, gaf de twintigjarige kardinaal zijn zegen waarna hij met gans zijn kleurrijk gevolg onze stad verliet. Er zal toen maar weinig gejuicht zijn geworden en op zijn doortocht zullen de Italiaanse prelaten wel voortdurend het woord God hebben horen uitspreken, maar dan in de vorm van Godver...

Twee gebouwen die in hun gevels de stempel van de architectuur van de XVe eeuw dragen, scheiden de Grote Sikkel van het Sint-Jorishof, twee gebouwen

die men architecturale tweelingen zou mogen noemen, want zij verschillen slechts van elkaar door enkele kleine details, als deuropening en motief van het basreliëf tussen eerste en tweede verdieping. Het zijn de twee 'Moren', de Grote Moor en de Moor, ook genaamd de Witte Moor en de Zwarte Moor. Een uitleg voor die

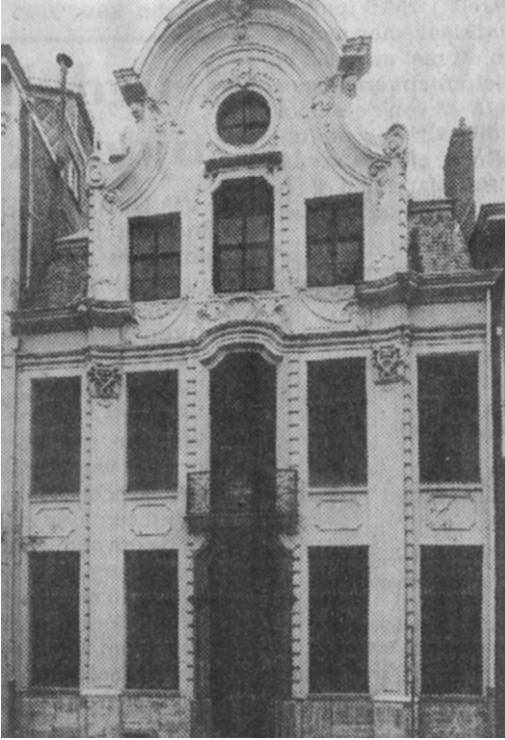
eigenaardige namen? Moeilijk er een te geven. Frans De Potter heeft het destijds gewaagd, doch ons inziens heeft hij zich vergist. Wij laten hem aan het woord:

'Zwarte moor, vraagt de lezer mogelijks, die titel behelst een pleonasme; "witte moor" dat is immers een onzin? Ja en neen. Ja, indien men denkt aan enen neger; neen, wanneer men zijn gedachten bepaalt tot het huis; immers de Zwarte Moor is van blauwe, de ander van witte hardsteen gebouwd'. Tot daar Frans De Potter, wiens bewering later bijna letterlijk door Gabriël Celis in zijn "Beschrijving van Gent" werd overgenomen: 'twee gebouwen, den Witten Moor en den Zwarten Moor geheeten om der wille dat het eene in witten steen en het andere in blauwen was gebouwd'.

Heeft De Potter zulks ergens gelezen en is hij er op voortgegaan zonder zich ter plaats van de toestand te gaan vergewissen? Had hij het gedaan, hij zou met eigen ogen hebben kunnen vaststellen dat beide gevels uit dezelfde, blonde Balegemse steen zijn opgetrokken, maar dat die steen voor beide huizen zwart uitsloeg.

Oorspronkelijk waren het houten gevels. Het is pas in de tweede helft van de XV^{de} eeuw, waarschijnlijk tussen 1475 en 1481, dat deze gevels door stenen façades in Balegemse steen werden vervangen. De inwendige schikking bleef behouden zoals tevens de zijmuren in ruwe Doornikse steen, de gewelfde kelders en de achtergevels.

De eigenaar liet enkel de voorgevel moderniseren, veiliger maken dan de aan brandgevaar immer blootgestelde houten façades, en meteen een rijker cachet aan het ensemble geven. Beide huizen werden ware juweeltjes van laatgotische architectuur, met een voor die tijd ongewone hoogte van 24 m. en elegan-

Huis Serlippens, Hoogpoort 77, genoemd naar J.J. Serlippens die in 1751 de bouwvraag voor dit rococohuis indiende.

te trapgevels versierd met rijzige pinakels.

Het huis naast de grote Sikkel heette oorspronkelijk 'De Gans', hoogstwaarschijnlijk naar een uithangteken of een of ander motief in de gevel aangebracht. Het bestond reeds in de XIV^{de} eeuw en was een tijdlang eigendom van een van der Zichelen. In 1542 verschijnt het voor het eerst als 'den Moor' en het jaar daarop als 'den Swarten Moor', naam die het tot op heden is blijven dragen. In zijn lange reeks eigenaars treft men naast de van der Zichelen ook de naam aan van bekende Gentse families, deze van de XVI^{de}-eeuwse chirurg Jacob van Zandweghe, de families van den Kethulle, Triest enz.

De Grote of Witte Moor naast het St Jorishof draagt in het halfverheven beeldhouwwerk boven de eerste verdieping de figuur van een reus, gewapend met een

schild en een pijl uit een koker halend. Bij de herstelling van de gevel op het einde van de vorige eeuw werd dit beeld gerestaureerd, doch sindsdien heeft de reus zijn schild verloren; ook het onderschrift 'Dit is den grooten moor' is inmiddels verdwenen.

In 1454 wordt het huis, vermeld als 't Moriaenshoofd', twintig jaar later als 'den grooten Moer die men heet in Sente Martin' en vanaf 1542 als 'den Witten Moor'. Misschien werd het, ofschoon het qua voorgevel dezelfde proporties heeft als de Zwarte Moor, de 'Grote Moor' geheten omdat het dieper was en ook een achterhuis 'de Grote Loove' bezat. Wit en zwart moeten uiteindelijk een van die talrijke bijnamen geweest zijn die het volk uitdacht om twee huizen die, op het eerste gezicht bijna identiek, te onderscheiden. Sloeg de ene gevel wat vlugger zwart uit, of was de steen ietwat donkerder? Een klein detail volstaat soms voor de volksverbeelding.

Hoogpoort 24-26, herenhuis uit 1776.

Er bestaat een klein historisch overzicht of vademecum voor de toerist die in het Sint-Jorishof op de hoek van de Hoogpoort en de Botermarkt afstapt, een soort curriculum vitae, dat men bij de thuiskomst uit zijn reiskoffer haalt en zijn vrienden en kennissen opdist; wij hebben het in alle foldertjes de jongste jaren door het Sint-Jorishof uitgegeven, teruggevonden. Het bevat zelfs wat meer dan de gewone Gentenaar er van afweet of zou moeten afweten: 'Het Sint-Jorishof te Gent dagtekent van 1228. Het is met de hoofdkerk van St.-Bavo, het Gravenkasteel, de St.-Niklaaskerk en het Belfort een der oudste gebouwen van Gent. Vanaf het begin was het een gasthof, beroemd door gans Noord-Europa voor keurige bediening, fijne wijnen en likeu-

ren en uitgelezen gerechten. Het is het oudste gasthof van Europa. Het Sint-Jorishof beschikt over een enig geschiedkundig verleden. In de XV^{de} eeuw was het de zetel van de Staten-Generaal welke er hun algemene vergaderingen hielden. Op 11 februari 1477 tekende Maria van Bourgondië, dochter van Karel de Stoute, er het beroemd keurrecht waarbij de Vlaamse gemeenten het recht verwierven zelfstandig te zijn en over het recht te beschikken hun eigen wetten te stemmen. Een gotische zaal voorzien van een monumentale trap is er zichtbaar. Het is in die zaal dat Maria van Bourgondië op 27 april 1477 de gevolmachtigden van Keizer Frederik III ontving, welke haar hand kwam vragen voor de zoon van hun Keizer. Keizer Karel verbleef er herhaaldelijk en Napoleon I bracht er de nachten van 2 en 3 februari door.

Natuurlijk is met dit kort overzicht niet alles gezegd over de geschiedenis van een van de mooiste gebouwen, van de Hoogpoort, zoals ook wellicht, pour les besoins de la cause, het accent wat te sterk gelegd werd op de gastronomische vermaardheid van het oorspronkelijke gasthof.

Hoogpoort 24-26 - anno 2010.

Niet iedereen heeft het uit- en inwendig kunnen bewonderen zoals het thans voor ogen verschijnt, en er moeten zelfs nog enkele oude Gentenaren zijn, die het hebben gekend vooraleer het in het begin van deze eeuw uit zijn smerig uitzicht, zijn in een viezige pleisterlaag bedolven muren, zijn met opschriften beschilderde gevel, zijn onkennelijk geworden vensters, zijn dichtgemetselde deuropening, zijn pannendak waaruit de dakvensters sinds lang verdwenen waren, plots in zijn XIV^{de}-eeuwse glans te voorschijn kwam.

Kant Botermarkt had men toen op het gelijkvloers de brillenwinkel van Geniets. Op de eerste verdieping, die men langs een steile, smalle trap moest vervoegen, was de speelgoedwinkel bij alle Gentenaren en mensen uit de omtrek gekend, de 'Foore van Leipzig', waar begin december de grote Sinter-Klaas elk jaar zijn voorraad poppen, trommels en trompetten voor de brave kinderen kwam opdoen,

De uitbater had in koeien van letters op de eens zo fraaie gevels laten schilderen 'Foore van Leipzig', Vrije ingang. Kramerijen, Kinderwagens, Speelgoed, enz...'

Het Sint-Jorishof zelf gaf uit kant Hoogpoort. In het stedelijk archief berust nog een foto die dagtekent van 1896. Men kan de gevel nauwelijks herkennen, maar men kan nog een paar teksten aflezen die boven en tussen de vensters waren aangebracht: St. Jorishof, Hôtel de la Cour St. Georges, St. George, English Family hotel, Table d'hôte à 1 heure, Open tatel om 1 uur, Beefsteaks, Rolbaan'.

Het mag een wonder heten dat voor- en zijgevel na eeuwen verminking nog zo fris en gezond van onder de pleisterlaag te voorschijn kwamen, net als de gevel van De Turk vlak naast het Sint-Jorishof, kant Botermarkt, bij Koninklijk Besluit van 16 september 1966 als monument gerangschikt.

Over hetgeen oorspronkelijk op de hoek van de Hoogpoort - Botermarkt stond, zijn wij zeer slecht ingelicht en wij moeten voortgaan op hetgeen Sanders ons in zijn Flandria illustrata heeft willen vertellen of verzinnen.

Blijkbaar was er aldaar tot ongeveer tot aan het Belfort een soort stapelhuis, een eerste Halle, die in 1228 werd gebouwd, gewijzigd of herbouwd. Aan de hand van enkele zeldzame uittreksels van de Gentse stadsrekeningen kunnen wij uitmaken dat het gebouw uit een gelijkvloerse enfilade van zalen bestond met een verdieping, dat het gebruikt werd door de handelaars en kooplieden in stoffen allerhande, alsmede door de halheren en al diegenen die in een of andere hoedanigheid toezicht hielden of uitspraak moesten doen in geval van betwisting of geschillen.

Geen enkele afbeelding van deze Halle komt voor op de tot op heden bewaard gebleven iconografische documenten; we weten niet eens uit welke materialen zij opgetrokken werd, of het een louter functioneel, dan wel een esthetisch

verantwoord gebouw was. In de loop van de XIV^{de} eeuw werden herhaaldelijk veranderingswerken aan uitgevoerd.

Ook werden er af en toe vergaderingen van de stedelijke overheden in de grote zalen gehouden en wij kunnen veronderstellen voortgaande op een tijdsdocument dat de vensters van traliewerk waren voorzien.

Wanneer men in 1425 de nieuwe Lakenhalle tegen het Belfort aan bouwde, betekende zulks meteen de zwanenzang van de oude Halle, die in 1431 werd gesloopt.

Lang bleef de vrijgekomen ruimte midden in de stadskuip niet vrij. De gildebroers van St.-Joris, die aanvankelijk een lokaal en oefenplein bezaten bij de Vijfwindgatenpoort (niet ver van het Klein Begijnhof ter Hoye), kwamen zich omstreeks 1381 bij het Belfort vestigen. Ze moesten enkele jaren later een deel van hun oefenterrein afstaan voor de bouw van de Lakenhalle door Simon van Assche, en waren zo gelukkig tegen schappelijke prijs de hand te kunnen leggen op de vrijgekomen ruimte na de afbraak van de oude Halle.

Het is daar, van Hoogpoort tot Botermarkt, dat de 'grootte ende souvereyne Hooft-Gilde van den edelen Ridder Sinte-Joris' haar nieuw lokaal of Gildehuis besloot op te trekken, dat een pareltje van architectuur moest worden.

Op 16 april 1469 bekwamen de leden van het gild de officiële vergunning 'dat zij moghen metsen, doen maken ende temmeren thuus, begonnen up thende vanden scuttershove, commende ten voorhoofde t'Hogherpoort, neffens an thuus geeten den Groten Moer...'

De gildebroeders zagen groot, al waren hun financiële middelen eerder beperkt. Zij wilden een ruim lokaal, een grote, rijkversierde kapel. Dankzij de bewaard gebleven beschrijvingen van de werken, de menigvuldige en vaak zeer nauwkeurige, in elk geval betrouwbare tekeningen die later van het ensemble en van sommige details werden gemaakt, was het geen onmogelijke taak in het begin onze eeuw over te gaan tot volledige restauratie van voor- en zijgevel.

Bezaten ze weinig geld, zo konden ze toch rekenen op officiële tegemoetkomingen, op beloften van Maria van Bourgondië en op een aardig hulpje van de bisschop van Doornik Ferry de Cluny die de gelovigen allerlei aflaten beloofde indien zij met hun spaarcenten bijdroegen tot de bouw, de meubilering en de opsmuk van de kapel.

In april 1474 kwam Maria van Bourgondië de eerste steen leggen het nieuwe gebouw. Het arm schaap kon toen nog geenszins vermoeden dat zij er, drie jaar later, na de tragische dood van haar vader Karel de Stoute, zeer blijde maar ook zeer bange uren zou beleven, toen de ontembare stad van de dood van de machtige hertog gebruik wou maken om het sedert tientallen jaren geleidelijk verloren gegaan terrein ineens terug te winnen en van de jonge en

door eenieder verlaten hertogin allerhande voorrechten en concessies af te dwingen.

Karel de Stoute sneuvelt te Nancy op 12 januari 1477. Maria, met haar stiefmoeder Margaretha van York, letterlijk in het Hof ten Walle belegerd, moet op het einde van dezelfde maand de eerste beslissende toegevingen doen en wanneer op 11 februari de Staten-Generaal in het roomverse Gildehuis van Sint-Joris bijeenkomen, wordt met enkele pennenstreken meer dan een eeuw Bourgondisch absolutisme en centraliserende politiek weggevaagd.

Het is in de gotische zaal van het hoekhuis van de Hoogpoort, een fantastische triomfkreet, na het Groot Privilegie en na het Charter aan de Staten en Leden van Vlaanderen, om de terugkeer naar de gemeentelijke zelfstandigheid en naar het provincialisme. En wanneer dan vier dagen later, in de Collatie, de tekst van de Vrede van Gavere en het Calfvel van 1468 worden verbrijzeld, kent de geestdrift van de Gentenaren geen grenzen meer. Zij dachten een geweldige sprong te hebben gedaan... naar het verleden, de terugkeer te mogen begroeten van de middeleeuwen en van al hetgeen die voor de Arteveldestad hadden vertegenwoordigd.

Zij waren smoordronken van geluk en hoogmoed en beseften niet eens dat men niet achterwaarts kan gaan in de geschiedenis en dat het strovuur in het Gildehuis aan de Hoogpoort niet meer kon worden dan de grootste illusie vóór de grootste ontvuchterende desillusie.

Wordt vervolgd
Pierre Kluyskens

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE N° 241

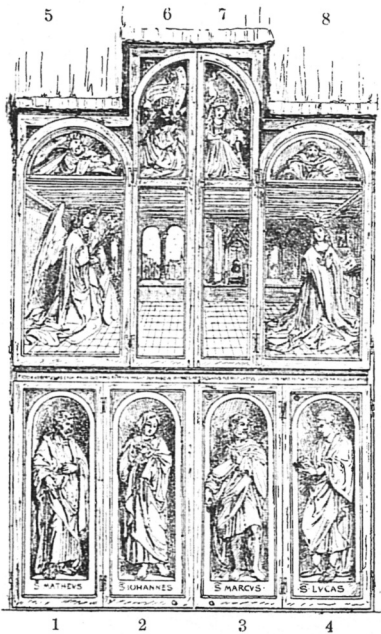
Op 1 Mei 1902 stelde Joseph De Smet in de rubriek “Schilderijen - St-Baafskathedraal - XVe eeuw (1420 tot 1432)”. Kopie in de XVIe eeuw in het Frans een fiche op over

De aanbidding van het Lam, door de Gebroeders Van Eyck.

Gesloten ensemble.

De luiken 1, 2, 3, 4, 5 en 8 maken deel uit van het werk dat van 1557 tot 1559 uitgevoerd werd door Michel Coxcie voor Filips II.

De nummers 6 en 7 zijn het werk van Victor Lagye en werden geschilderd toen de originele luiken afgestaan werden aan het Museum van Brussel (Conventie van 22 Juni 1867).

Enkel de luiken 5, 6, 7 en 8 zijn kopieën van het veelluik van de Gebroeders Van Eyck. De vier anderen zijn creaties van Michel Coxcie. Zij stellen in grisaille de standbeelden van St-Matheas (1), St-Johannes de Evangelist (2), St-Marcus (3) en St-Lucas (4) voor. Deze schilderijen vervangen de volgende panelen die zich in het Museum van Berlijn bevinden: 1, portret van Judocus Vydt; 2, St-Johannes de Doper; 3, St-Johannes de Evangelist (2 facsimiles van standbeelden); 4, portret van Isabella Borluut.

De St-Jan van Coxcie is de enige die geïnspireerd werd door deze van Van Eyck (verplaatst van n° 3 naar n° 2); maar met wijzigingen die het gebanaliseerd hebben: haarband in

plaats van dichte haarlokken, banale draperieën, enz.

De vier bovenste panelen stellen in hun geheel de Mariaboodschap voor en vormen een enig onderwerp, alhoewel gecoupeerd door de moulures van de kaders; ze stellen een zelfde kamer voor zoals men kan zien aan het plafond

en de vloertegels waarvan de lijnen samenkomen, alsook aan de schikking van het interieur. In dit opzicht staat in *l'Art chrétien* van Taurel een eigenaardige vergissing: de auteur verwijt de schilder dat hij in deze panelen, die hij afzonderlijk bekijkt, onderwerpen brengt die er geen zijn en die getuigen van een zekere zwakte in de algemene harmonie, enz.

Het linkerpaneel stelt de geknielde engel Gabriël voor. Wit kleed, galons aan de mouwen, wijde witte mantel aan de borst gesloten door een ronde broche. Grote, half opengespreide gedrapeerde vleugels zetten zich neer op de mantel. De gekrulde blonde haren langs weerszijde van het hoofd. Dit wordt bekroond door een gouden circel met een fleuron van parels, waarboven een klein kruis. De geknielde engel houdt in de linkerhand een twijgje lelie, in de rechter steekt hij de wijsvinger uit. In het bovenste boogvormig deel de profeet Zacharius met gevoerde mantel en muts. Op een banderol de woorden *Exulta satis filia Syo jubila ecce tuus veit*.

In het rechterpaneel de geknielde Maagd voor een gedrapeerde bidstoel op dewelke een open boek, half gericht naar de engel. Een wijde witte mantel, gesloten door een gesp met edelstenen. De verwarde haren komen uit van onder een smalle gouden kroon met parels. Boven haar hoofd de duif met stralenkrans. In een nis, twee boeken, een hoge kandelaar, twee vazen. Op de achtergrond, voor een venster, een kristallen vaas half gevuld met een vloeistof. Daarboven in de boog de profeet Micheas met de inscriptie: *Ex te egredietur qui sit dominator in isrl*.

Op het deel van de kamer die voorkomt op het middenpaneel links een venster door hetwelk men een perspectief ziet van huizen. Zekere auteurs menen er een hoekje van Gent in te herkennen: de Korte Dagsteeg. Rechts, een gotische wastafel met een handdoek.

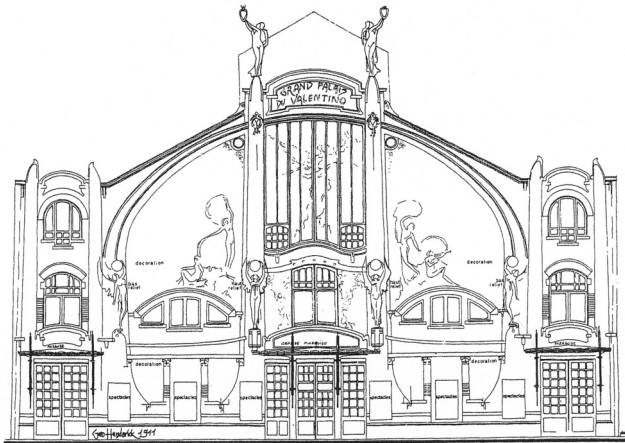
In het bovenste deel van deze panelen: links, de profetes Erythrea met de inscriptie: *Nil mortale conab afflata... es numine celso*; rechts de profetes van Cumes; *Rex ai... adueiet p secla futur sciz i carm*.

Onderste panelen, 1 m. 41 op 0,51. Boven, buiten 1 m.61 op 0,69; midden: 2,07 op 0,70.

MINDER BEKENDE EN/OF VERDWENEN LOCATIES IN GENT

Valentino — Scala — Wintergarten — Coliseum, Kuiperskaai

In 1884 deed Jeanette Schauvlieghe, de eigenares van grond op de Kuiperskaai een bouwaanvraag voor een huis met balzaal. Het gebouw, Grand Palais du Valentino, speelde een belangrijke rol bij socialistische en antisocialisti-

Reconstructie van voorgevel Grand Palais du Valentino.
(1911, tekening G. Verheeke naar bouwaanvraag)

sche politieke meetings en manifestaties. In 1906 brak er brand uit en na de heropbouw werd de naam veranderd in Scala. Het succes van de zaal deed de eigenares besluiten de zaal in Art Nouveaustijl te verbouwen. Architect Georges Henderick (Sint-Amandsberg 1879 – Gent 1957), die zich als de laatste erfgenaam van de Wiener Secession beschouwde en ook cinema Capitole bouwde, vormde de zaal om tot een geniale weerspiegeling van de tijdsgeschiedenis, een van de hoogtepunten van de art nouveaustijl in Vlaanderen. In 1913 werd de naam nogmaals (met het oog op de Duitse toeristen die naar de Wereldtentoonstelling van 1913 zouden komen) veranderd in Wintergarten.

Coliseum

Toen de Duitsers in 1914 ons land binnenvielen, kwamen de militairen in de Wintergarten naar films kijken, maar enige tijd later vonden er relletjes plaats en het meubilair van Wintergarten werd kort en klein geslagen. De zaal sloot

(Foto Peter Lorré)

1991 Sic transit

(FOTOMIX)

haar deuren en deed dienst als noodhospitaal. In 1921 gingen de deuren weer open en de zaal heette nu Coliseum. Een zaal voor een volks publiek. De zaal werd gebruikt voor vari  t  -optredens en filmvoorstellingen. B-films, waarbij de toeschouwers luid commentaar schreeuwden naar het scherm als ze niet akkoord waren met de loop van het verhaal. Ook operettes, tombola's, sinterklaasfeesten, wonderdokters en schoonheidswedstrijden waren aan de orde. Vanaf de jaren twintig werd het ook een indoorsporthal. Men beoefende er verschillende balspelen, er was een piste voor rolschaatsers en dansers, maar de zaal kreeg vooral naam en bekendheid door de regelmatige, om de 14-daagse boks- en catchwedstrijden van september tot april, telkens op donderdagavond. Bekende namen uit die tijd zijn Stan Reypens, Emile Delmine, De witte Engel en Sus La Brosse. Daar kwam telkens meer dan duizend man op af, met bussen vanuit Antwerpen en Brussel en lokaal vooral mannen uit de buitenwijken zoals de Brugse Poort en de Muide. Er waren ook internationale worstelwedstrijden voor vrouwen. En dat ging zo door tot eind van de jaren vijftig. Vanaf de jaren zestig ging het gebouw geleidelijk teloor, het stond leeg en geraakte in verval, de ordonnantie bleef behouden, maar de prachtige art nouveau decoratie verdween.

Het gebouw werd samen met het hele huizenblok afgebroken om plaats te maken voor een megalomaan Urbisproject Shopping Center Zuid, waarvan de provincie de linkerhoek, President Wilsonplein-Vlaanderenstraat inneemt voor administratieve doeleinden. De spanten van het Coliseum zijn ge  ntegreerd in dit Urbisproject. Nagenoeg alle belangrijke art nouveaugebouwen, o.a. ook het Volkshuis van Horta en de Sint-Pieterstoren van Van Hoecke-Dessels zijn verdwenen als slachtoffer van de grondspeculatie.

Op de Kuiperskaai, met zijn nachtbars in de eerste helft van de 20ste eeuw, daarna, tot het einde van de jaren zeventig, h  t uitgaanscentrum van de stad, verdwenen een na een de dancings (Queens, Weinstube, Old Wheel, De Kelder, de Zolder, Don Carlos...) en de straat werd de dode straat die ze nu is. Ook de cinema's aan het Zuid (Capitole, Century, Select) gingen mee ten onder. Nieuwe ontspanningsmogelijkheden, zoals televisie en reizen, wachten op toeschouwers en deelnemers.

Literatuur

- A. De Clercq, Sport in Gent, onuitgegeven., Stadsarchief Gent.
- Geo Henderick 1879-1957, catalogus n.a.v. de tentoonstelling in het Museum voor Sierkunst, Gent 1984.
- G. Deseyn, De geschiedenis van het amusementsleven te Gent; MIAT.
- J. Tyssens, Deftig vermaak, ijdeler vertier, 2009.

Dani  l van Ryssel

MINDER BEKENDE GENTSE NOTABELEN UIT DE PERIODE 1780-1840 (VERVOLG)

De Gentse “radicalen” aan het einde van de 18de eeuw

In een reeks artikelen die in 2010-2012 in dit tijdschrift werden gepubliceerd bespraken wij negen “minder bekende Gentse notabelen uit de periode 1780-1840”¹. De meesten onder hen waren niet (of dan erg zijdelings) actief in de politieke arena. Enkel Jacques-Clément Lammens, Pierre-Georges de Meulenaere en Jozef van Crombrugge vervulden een politiek mandaat en waren effectieve voorlopers van het *politiek liberalisme*. Uit de levensloop van de overige notabelen kan men met enige stelligheid afleiden dat zij, vooral onder de invloed van de Franse Lumières, alleszins gewonnen waren voor het *filosofisch liberalisme* en zijn politieke consequenties. Ook het *sociaal-cultureel liberalisme* telde reeds aanhangers in deze groep: Pierre-Victor Le Jeune, Jozef-Bernard Cannaert en Jozef van Crombrugge waren uitgesproken voorstanders van de volksontwikkeling en het openbaar onderwijs.

De voorkeur van deze notabelen voor het opkomende liberaal gedachtegoed had overigens geen gevolgen voor hun geloofsovertuiging die zij als een privé aangelegenheid beschouwden: allen bekeerden zich tot het katholicisme, zij het vaak met een antiklerikaal trekje.

In dit artikel behandelen wij vier andere notabelen die wij “radicalen” noemen omdat zij hun liberaalgezinde en democratische overtuiging en hun militant antiklerikalisme meestal op agressieve en soms denigrerende wijze verkondigden. Deze vier mannen waren in een traditioneel katholiek en burgerlijk nest geboren en getogen, in een religieus college opgeleid en aan de universiteit van Leuven afgestudeerd – twee artsen en twee juristen.

I

Waarom en wanneer zijn deze vier notabelen politiek “radicaal” en vaak hevig antiklerikaal (in één geval zelfs antikatholiek) geworden? Het antwoord op deze vraag moet men (behalve in hun DNA) uit de historische gebeurtenissen van hun tijd afleiden.

a) Sedert de jaren 1760 had de Habsburgse kroon (Maria-Theresia, Jozef II) een aantal maatregelen genomen die kritiek op de kerk en de clerus *salonfähig* maakten². Vooral bekend zijn uiteraard de menigvuldige edicten en ordonnanties van Jozef II die uiteindelijk de Brabantse Omwenteling tot gevolg hadden – maar ook de erg devote Maria-Theresia had reeds een aantal traditionele gebruiken en voorrechten van de kerk afgeschaft. Dit beleid was nochtans niet gebaseerd op enige vijandigheid tegenover de kerk, laat staan het geloof. Hoe rechtgelovig zij ook waren, Maria-Theresia en Jozef II stonden erop dat het primaat van de staat in alle omstandigheden werd bevestigd en zelfs versterkt – ook tegenover de kerk. “De kerk in de staat” moest het nu zijn en niet meer zoals weleer “de staat in de kerk”. *De macht van de kerk wordt afgebakend door haar heilig doel dat enkel van geestelijke aard is*, verklaarde bijv. in 1768 keizerlijk kanselier Kaunitz die nog in 1781 preciseerde dat de Habsburgse kroon vastbesloten was om de macht van de kerk “uitsluitend te beperken tot aangelegenheden van dogma en spiritualiteit”³.

In de alleenheerschappij van de katholieke eredienst over alle andere werd bovendien in 1781 een diepe bres geslagen door het Tolerantie-edict dat inderdaad sommige religieuze rechten erkende van o.m. orthodoxen, lutheranen, calvinisten en anglicanen. Henri Pirenne sloeg de nagel op de kop: “Le catholicisme avait été jusqu’alors *la* religion, il n’était plus maintenant qu’*une* religion”.

Het verbaast dus niet dat zich ook in Gent kritiek verspreidde over de kerk en haar bedienaren, zelfs in traditioneel-katholieke kringen. Vaak sloeg geloof zelfs om tot relativiserende religiositeit, waarbij men tevens de mogelijkheid opperde dat alle godsdiensten (incl. de christelijke) uit eenzelfde “natuurlijke godsdienst” voortvloeiden. Sommigen gingen een stap verder en bestreden openlijk het geloof zelf. De Gentse “radicaal” Dr Jan-Baptist Vervier aarzelde zelfs niet om op vrij grove wijze met het geloof de spot te drijven (zie hierna, II).

b) Het laat zich enigszins begrijpen dat de meeste traditioneel-katholieke edellieden en notabelen, de abten, prelaten, monniken en parochiepriesters aan het hoofd van de Brabantse Omwenteling stonden om de “goddeloze” keizer Jozef II te bestrijden. Tijdens de “vier dagen van Gent” (november 1789) noteerde een kroniekschrijver dat talrijke kloosterlingen op straat verschenen om elkeen tot de strijd tegen het keizerlijk leger aan te sporen: *Men sag hun alhier en aldaer in de wapenen verschynen, het volk byeen roepen, en met den Gekruysten in de eene hand, en den saber in de andere,*

*hetzelve aanwakkeren en op sommige plaetsen de generaele Absolutie geven*⁴. De *guardiaen* der Gentse capucijnen riep zelfs uit dat *men de keyzers- en volksgezinden mogt vermoorden*⁵. Enkele rijke abdijen stonden in voor de financiering van de strijd der katholieke Patriotten.

Dezen waren overigens op twee fronten actief. In de Ardennen bestreed het Patriottenleger de Oostenrijkse regimenten die onze gewesten poogden te heroveren. In het binnenland ontketenden de zelfden een vaak bloedige “terreur”⁶ tegen de velen die keizersgezind bleven (de zg. *vijgen*) alsmede tegen hun ideologische bondgenoten de “democraten” rond Jan-Frans Vonck, die zich immers inzetten voor de modernisering van de staat en het herstel van de voorrechten van adel en clerus radicaal afwezen.

De leidende rol van de kerk en de talloze klerikale excessen en geweldplegingen tijdens de Brabantse Omwenteling gaven uiteraard aanleiding tot een hevige heropflakking van het latente antiklerikalisme terwijl ook steeds meer vredelievende burgers zich aansloten bij de voorstanders van hervormingen. Tijdens de 19de eeuw was de kerk ten andere niet erg trots op haar rol tijdens de Brabantse Omwenteling⁷.

c) De houding t.o.v. de kerk en de clerus was niet het enige (noch het voor- naamste) twistpunt tijdens de Brabantse Omwenteling. In Gent, zoals elders, stonden twee “partijen” tegenover elkaar die erg uiteenlopende standpunten verdedigden.

- De behoudsgezinde Statisten (aangevoerd door Hendrik Vandernoot) waren voorstanders van een globale “restauratie”: alle rechten en voorrechten die ten tijde van Maria Theresia bestonden (vooral ten gunste van adel en clerus) moesten integraal worden hersteld. Onder de invloed (soms de dwang) van plaatselijke edellieden en parochiepriesters steunden de meeste plattelandsbewoners de Statisten die immers “hun godsdienst zouden redden”⁸.

- Tegenover de Statisten stonden de “democraten” (aangevoerd door Jan-Frans Vonck en daarom ook als “Vonckisten” gekend), die zich op religieus gebied neutraal opstelden, maar opkwamen voor een ruimere “volksvertegenwoordiging” in het bestuur en voor moderne staatsstructuren. Hun programma was weliswaar geïnspireerd door de idealen van de jonge Franse revolutie maar bleef in zijn toepassingen vrij gematigd. Van een “restauratie” was voor de Vonckisten hoe dan ook geen sprake. De meeste aanhangers van de democraten behoorden tot intellectuele beroepen en de handelswereld. Ook enkele hoge aristocraten (hertogen) werden actieve “democraten”.

De strijd tussen de twee “partijen” was hevig, ook in Gent. De Statisten domi-

neerden de (provinciale) Staten van Vlaanderen en vervolgden genadeloos al wie enige sympathie betoonde voor de andere “partij”. In Gent waren, althans tijdens de zomer van 1790, de “democraten” aan de macht. Ze slaagden er zelfs in een constitutionele *Organisatie ofte Bestierings-wijze der stad Gent* te doen goedkeuren met een als volgt luidend eerste artikel dat de toon aan geeft: *Dat alle magt oorspronkelyk in het Volk resideert*⁹.

In zijn vastenbrief van januari 1790 brandmerkte de aartsbisschop van Mechelen de democraat Jan-Frans Vonck en zijn medestanders als *vyanden van Staet en Religie*¹⁰. Een capucijn leidde uit deze uitspraak af dat *il est légitime de tuer un vonckiste pour éviter à ses descendants la damnation éternelle*.¹¹ En in juni 1790 proclameerden de behoudsgezinde Staten van Vlaanderen dat men de Vonckisten moest aenzien als *vyanden van de Republiek*.¹²

Omdat Gent talrijke ‘democraten’ telde, verloor de kerk er veel vrienden. In zaken van religie maakte dit van hen de objectieve bondgenoten van de keizersgezinden die immers geschaard waren achter de reeds geciteerde stelling van kanselier Kaunitz. Deze vroege alliantie tussen ‘verlichte’ keizersgezinde hervormers en lokale ‘democraten’ liet diepe sporen in het politieke landschap van de 19de eeuw: zij legde de basis van de liberale politieke stroming¹³.

II

Jan-Baptist Vervier (1750-1817)

“Bij een andere gelegenheid heb ik [Dr Vervier] Maria als eene hoer van Jozeph en van den Heilige Geest hooren beschrijven”.

Dit meldde in augustus 1790 aan een vriendin de calvinistische Utrechtse dame Clara-Cornelia van Eijck na enkele tafelgesprekken met de Gentse arts Jan-Baptist Vervier¹⁵. Zij vervolgde: “[Dr Vervier] is een zeer verstandig man, doch zijne discoursen bevielen mij zoo wel, dat ik mij na mijne kaamer retireerde. Zoodra de godsdienst in de aardigheeden begreepen is, verdwijnt mijne vrolijkheid... Wanneer het op dat eerbiedwaarde Weezen aankomt of een der goddelijke perzoonen van welke men op een laffe of verachtelijke wijze hoort spreken, is het voor mij te gevoelig om zulks geduldig aan te kunnen hooren”.

Hiermee is duidelijk dat dr J.-B. Vervier graag met het christelijk geloof de spot dreef. Dit kon hij zich enkel in een privé-conversatie veroorloven – niet in zijn geschriften. Hoewel de Oostenrijkse kroon zelf antiklerikale maatregelen

len nam, liet zij alleszins geen publieke aanvallen toe op het geloof¹⁶.

Jan-Baptist Vervier stamde af van Franse Hugenenoten die het intolerante Frankrijk in 1573 waren ontvlucht om zich uiteindelijk te vestigen in Nevele (nu Oost-Vlaanderen)¹⁷. Hij werd in Gent geboren op 8 maart 1750, als zoon van Philip Vervier (1707-1751) en Maria-Christina Braeckman. Vader was een gerespecteerd procureur bij de Raad van Vlaanderen (de hoogste rechtbank van het graafschap), die ook erg bedrijvig was in de wereld van de cultuur. Zo was hij bv. van 1736 tot 1741 deken van de aloude rederijderskamer De Fontaine¹⁸. Hij was tevens een verdienstelijk bloemenschilder en vriend van de vermaarde kunstschilder en plaatsnijder Frans Pilsen (1700-1784)¹⁹ van wie talrijke schilderijen bewaard worden in het Rijksmuseum van Amsterdam. In dit gezin werden ook vier dochters geboren die allen begijntje werden in het Gentse Sint-Elisabethsbegijnhof²⁰. Zo zij er al kennis van kregen, zullen deze devote vrouwen vaak geschokt zijn geweest door de uitlatingen van hun illustere broer.

Jan-Baptist was pas één jaar toen zijn vader overleed. Over zijn kinderjaren en jeugd weet men heel weinig, maar men mag vermoeden dat ze niet bijzonder vrolijk waren. Hoe dan ook, voor de studie van de humaniora werd Jan-Baptist in 1761 toevertrouwd aan het befaamde Latijns college in Geel, waar bijv. ook Jan-Frans Vonck (de toekomstige leider van de “democraten”) enkele jaren tevoren was afgestudeerd. “Afstuderen” deed Jan-Baptist er niet vermits hij uit het college ontsnapte om zich te laten inlijven in het infanterieregiment van de markies van Deinze (Oostenrijks leger). Het moet zijn dat enkele officieren zijn menigvuldige talenten ontdekten – hoe dan ook, iets meer dan twintig jaar geworden ging hij aan de universiteit van Leuven geneeskunde studeren. De bul van *licentiaet in de medicynen* ontving hij op 22 april 1777. Met zijn diploma op zak nam hij opnieuw dienst in het leger waar hem enkele delicate (en avontuurlijke) opdrachten werden toevertrouwd. Zo trok hij bijv. in 1779 als arts met een geheime regeringsopdracht mee naar Afrika en de Antillen, op zoek naar een afgelegen eiland waar men de zwarte slaven zou ontschepen die na de Beierse Successieoorlog tussen Oostenrijk en Pruisen voor verdere oorlogsvoering nutteloos waren geworden. Hij zou met dit doel meer dan één lange zeereis hebben meegemaakt.

Als jonge dertiger zei hij vaarwel aan zijn avontuurlijk bestaan en vestigde hij zich als arts in de Gentse Burgstraat. Zijn veelzijdige ervaring als militair geneesheer moet respect hebben afgedwongen vermits hij reeds in 1785 tot assessor in het Gentse *Collegium Medicum* werd benoemd. Tijdens hetzelfde

jaar werd hij door het hoofdcollege van de Gentse kasselrij Oudburg gevraagd voor een medische redevoering op de plechtige prijsuitdeling aan de leerlingen van de befaamde vroedvrouwschool van chirurgijn Jan-Bernard Jacobs (1734-1790). Kort erna werd hij door de Oostenrijkse kroon benoemd tot het ambt van *Geneesheer van Haere Keyzerlyke Majesteys Legers in de Nederlanden*. Hoewel deze benoeming buiten twijfel stelde dat hij een vertrouwensman van het regime was geworden, trad hij in 1785 toe tot de *Société de Gand*, het als leesgenootschap ingekleed trefpunt van de voorstanders van politieke hervormingen.

Een man van aanzien geworden, trad Jan-Baptist in september 1787 in het huwelijk met de Gentse koopmansdochter Maria-Theresia Debbaut, waardoor hij de zwager werd van Bernard Debbaut (later gerechtsdeurwaarder) die eveneens (zij het anderszins) een erg avontuurlijke jeugd achter de rug had²³.

Voortaan zou Jan-Baptist naast een drukke medische praktijk zijn vrije tijd besteden aan het geduldig verzamelen van zeldzame kunstvoorwerpen en vooral aan de intellectuele bestrijding van het dogmatisme en het opbouwen van een meer democratische en rationeel bestuurde samenleving. Omdat zijn medische studies hem niet de kans hadden geboden om zich te verdiepen in de wijsbegeerte, de theologie en de dialectiek die hij nochtans onontbeerlijk achtte voor zijn engagement, stortte hij zich op de lectuur van de nodige tractaten en, vooral, ging hij in de leer bij zijn generatiegenoot de zeer geleerde, keizersgezinde en weinig geloofsvaste gewezen capucijn Frans-Dominique Vervisch (“pater Auxilius”; 1749-1793)²⁴ die tot zijn guillotinerings in 1793 een “maître à penser” bleef. Sindsdien vond hij er steeds veel plezier in om met monniken over theologie te redetwisten. Andere trouwe vrienden werden enkele Gentse antiklerikale en keizersgezinde nieuwlichters: de raadpensionaris Karel-Lodewijk Diericx (zie hierna III), de vrijzinnige advocaat Ignace van Toers (1767-1844) die nog een leidend orangist werd, en de weliswaar jongere maar zeer democratisch gemotiveerde advocaat Jozef-Bernard Canaert.²⁵ Met andere woorden, “na meer dan twee honderd jaar stilzwijgen, de wederopstanding van de Geus”²⁶. In die tijd werd Vervier ook de Gentse vertrouwensman van de hertog Wolfgang-Guillaume d’Ursel, een van de voormannen van de Vonckisten in Brussel²⁷.

Intussen was de samenleving niet stil gebleven en groeide ook in Gent het verzet tegen het beleid van keizer Jozef II. In het vriendenkransje rond Vervier was men het eens over enkele fundamentele uitgangspunten: zij zouden het beleid van de keizer trouw verdedigen, de voorrechten van adel en clerus blij-

ven bestrijden, de macht van de clerus uit de samenleving weren, een staatsbestel bevorderen dat een ware volksvertegenwoordiging en rationele beleidsstructuren invoerde. Vooral Vervier en Diericx bezaten een vlotte (en scherpe) pen: de eerste (die ook een begaafd tekenaar was) in het Nederlands, de tweede vooral in het Frans.

J.B. Vervier was stellig niet de man om tijdens de Brabantse Omwenteling zijn diensten aan te bieden aan het Patriottenleger. Met zijn kompanen Diericx en Canaert alsmede zijn collega Dr Bernard Coppens (zie V hierna)²⁸ stortte hij zich (als hoofdauteur en tekenaar van de karikaturen, volgens het getuigenis van Charles van Hulthem) op de redactie van de satirische *Dits die Excellente Print-Cronike van Vlaenderen* (385 pag.)²⁹, “een van de scherpste antiklerikale spotschriften die men zich kan voorstellen”³⁰, en *Livre blanc, ou la révolution gordune* (230 pag., suppl. 203 pag.)³¹, die dag op dag rapporteren wat in 1789-1790 in en om Gent voorviel. Het verslag is niet steeds objectief omdat de auteurs antiklerikale keizersgezinden waren, “vijanden van het triomferend klerikalisme van de Patriotten”³². Zij kruidden hun verhaal met bijtende kritiek op de Statisten en met scherpe antiklerikale uitvallen, bijv.:

- *Een Land kan noyt gelukkig zyn / Waer in een Paep spouwt zijn venyn*
- *Bedriegers van het Volk, ô godelooze Paepen, / Tot geessel van het Land en zyt gij maer geschaepen*
- *ô Paepen duyvels ras, gy die leeft als de zwynen, / Ik bid God dat men u zeer haest mag zien verdwynen*
- *Vivat den Pastor, ook zyne Maerte / Die zoo plat is geneukt als eene taerte.*

Het titelblad vermeldt als auteur ene “J. Bottelgier” (een schuilnaam). Op 3 december 1791 verbood de Raad van Vlaanderen de verkoop van dit boek wegens zijn antiklerikalisme³⁴. Dit verbod had natuurlijk gunstige gevolgen voor de verkoop. Later werd het boek overigens nog verkocht onder een nieuwe titel: *Den grooten historischen Almanach*³⁵. Mogelijk was Vervier in 1792 tevens de auteur van een *Histoire politique de la Révolution flamande des années 1789 et 1790, par le marquis de Bruges*³⁶.

Intussen bleef Vervier zijn beroep als arts uitoefenen. Tijdens de bloedige inname van Gent door de Patriotten in november 1789 vielen bv. talrijke burgerlijke en militaire slachtoffers die behoefte hadden aan dringende medische verzorging. Toen de stad Gent enkele “ambulances” (veldhospitalen) opende, stelde hij zich onmiddellijk ter beschikking in de overtuiging dat zijn ervaring met op het slagveld opgelopen wonden nu best kon worden gebruikt. Niettemin werd de leiding van deze dienstverlening aan een ander arts toever-

trouwd omdat Vervier als uitgesproken keizersgezinde niet de geschikte man was om medische zorg te verstrekken aan de zwaargewonde Patriotten³⁷.

Voor de *petite histoire* signaleren we dat Dr Vervier in oktober 1791 lid was van de examenjury van het *Collegium Medicum Gandavense* die voor het eerst een gouden gedenkpenning (als vroedmeester, later als chirurgijn) toekende aan de jonge Aalstenaar Joseph-Franciscus Kluyskens (1771-1843), die nog als arts, chirurg en hoogleraar een internationale faam verwierf³⁸.

Na de slag bij Hondshoote (september 1793) waar de hertog van York door het Franse leger werd verslagen werden honderden zwaargewonde Engelse soldaten naar Gent (in het Correctiehuis aan de Coupure) afgevoerd en aan de zorgen van de hoofdgeneesheer Dr Vervier toevertrouwd. Wegens de erbarmelijke hygiënische omgeving werden talrijke artsen en verplegers besmet. Vervier zelf werd het slachtoffer van de tyfuskoorts en zou gestorven zijn zo hij niet was verpleegd door twee militaire artsen (McDonald en Webster) die de hertog van York ter hulp gezonden had³⁹.

Tijdens de Franse bezetting (1794-1814) bleef Vervier in de politieke achtergrond. Wèl is bekend dat hij (de beruchte antiklerikaal !) in 1796 de verdediging opnam van ontredde Gentse kloosterlingen wier klooster de Fransen hadden gesekwestreerd: “Plus d’un d’entre eux échappa par sa bonté à la déportation et à la mort”⁴⁰.

Voortaan stak hij ook veel tijd in zijn kunstverzameling die een dermate bekendheid had verworven dat zij in zijn woning (nu in de Hoogstraat) op 13 juli 1803 het bezoek kreeg van Joséphine de Beauharnais tijdens haar verblijf te Gent met haar gemaal de Eerste Consul Napoleon Bonaparte. Behalve een bescheiden medewerking aan de oprichting van de *Ecole Centrale* in 1797 (met o.m. Bernard Coppens en advocaat Pierre Lammens) en van de Gentse *Ecole de Médecine* in 1804 aanvaardde hij geen opdrachten van de Franse bezetter. Hij werkte alleszins niet mee aan de verfransing van Gent, en er wordt zelfs voorgehouden dat hij nooit iets in het Frans schreef⁴³ (hoewel hij toch wordt vermeld als mede-auteur van *Livre Blanc ou la révolution gordonne* en mogelijk als auteur van *Histoire politique de la Révolution flamande*).

Een plaagstok bleef hij heel zijn leven. Nog in 1804 stak hij de draak met kanunnik Martinus de Bast, gewezen hoofdaalmoezenier van de Patriotten te Gent en intussen een befaamd archeoloog en verzamelaar van oude munten en penningen geworden. Zoals zijn vriend Diericx (zie III) was Vervier sedert de

Brabantse Omwenteling een verwoed tegenstander van de kanunnik gebleven (zie bv. in de *Excellente Print-Cronike: - Vivat den Pastor, ook zyne Maerte / Die zoo plat is geneukt als eene taerte*). Hoe dan ook, te Merelbeke waar de Bast in de buurt van een stokerij opgravingen verrichtte liet Vervier tersluiks een oude kruik in de grond stoppen vol antieke potscherven met een amper leesbaar inschrift “Marti ast myst mer IV”. De erudiete kanunnik vervolledigde dadelijk de inscriptie tot “Marti hastato mystae merentes” (“aan landsdrager Mars, de bedroefde Romeinse priesters”). De kanunnik was in de val gelopen en Vervier triomfeerde wanneer hij zijn eigen lezing gaf: “Martin de Bast mystifié à Merelbeke en 1804”⁴⁴.

Behalve als hoofdauteur van de *Excellente Print Cronike* schreef J.B. Vervier enkele medische boekjes alsook enkele meer gewichtige dichtstukken, o.m. ter nagedachtenis van Dr Jan Palfyn (1783) wat hem trouwens de gelegenheid bood om hulde te brengen aan Jozef II (*Wiêr Naem (so lang de zee wordt op en neer gedreven) / Wiêr wonderbaer beleit noit mensch vergeeten zal*)⁴⁵. Aan Vervier wordt ook een onuitgegeven gedicht toegeschreven (*Op het herstel der moedertaal in de Zuidelijke Nederlanden; 1814-1815, 391 hexameters*), waarin hij in een lyrische, vaak dithyrambische, trant de vereniging van Noord- en Zuid-Nederland op grond van hun gemeenschappelijke taal toejuicht⁴⁶. Een Groot-Nederlander *avant-la-lettre* dus, zoals later ook zijn zoon Karel-August (1789-1872).

Uit het huwelijk van Jan-Baptist Vervier en Maria-Theresia Debbaut waren inderdaad twee zonen geboren. De oudste werd doctor in de geneeskunde in de Parijse faculteit en vestigde zich in Frankrijk. De jongste, Karel-August, werd bankier, Staatskassier, provincieraadslid van 1820 tot 1860, dichter, invloedrijk vrijmetselaar (voorzittend meester van de Gentse loge “Les Vrais Amis”), leidend orangist en vurig Groot-Nederlander⁴⁷.

J.-B. Vervier overleed op 15 december 1817. Na de uitvaart liet zijn weduwe al zijn documenten, papieren en manuscripten verbranden⁴⁸.

III

Karel-Lodewijk-Maximiliaan Diericx (1756-1822)

Karel-Lodewijk (Charles-Louis) Diericx komt over als een minder kleurrijke figuur dan Jan-Baptist Vervier. Hoog ambtenaar (raadpensionaris van de schepenen van de Keure) sedert zijn 28 jaar, vertoonde hij de meeste eigenschap-

pen van zijn ambt: een solide opleiding als jurist, een grondige kennis van de “precedenten” (en dus van de stadsgeschiedenis), loyaliteit en discretie in de uitoefening van zijn bediening (wat soms mentale bokkensprongen vereiste), naar buiten toe een laag politiek profiel. Zoals zijn vriend Vervier was hij vurig keizersgezind, bezat hij een erg vlotte en scherpe pen (vooral in het Frans), was hij strijdend antiklerikaal (evenwel zonder de excessen van Vervier) en had hij een uitgesproken voorkeur voor een “democratische” legitimering van het bestuur.

Karel-Lodewyk Diericx⁴⁹ werd geboren in Gent op 1 januari 1756 als de enige zoon van erfelijk ridder Jan-Frans-Xavier Diericx (1721-1798)⁵⁰ en jonkvrouw Maria-Jacoba Veltganck (1734-1806). Vader was een zeer aanzienlijk personage: raadsheer in de Raad van Vlaanderen (1757), advocaat-fiscaal (1761), later president van deze Raad (1782) en lid van de Raad van State (1782). Hij was tevens heer van Burst, Bambrugge, Sonneghem en Cotthem. Er waren in het gezin nog drie zussen die huwden met mannen uit het Gentse stadspatriciaat. Karel-Lodewijk bleef heel zijn leven ongehuwd. Een pamflet (*Livre jaune*) van de Statisten tijdens de Brabantse Omwenteling beweerde dat “il fréquente les concubines de son père”⁵¹.

Na schitterende rechtenstudies aan de universiteit van Leuven werd hij ingeschreven als advocaat bij de Raad van Vlaanderen. Hij hield kantoor in de ruime woning van zijn ouders, *by de Recollecten*. Enkele jaren later (1784) werd hij reeds raadpensionaris van de schepenen van de Keure, d.w.z. een van de zeldzame topambtenaren van de stad die het beleid en het werk van de schepenen (die ook als rechters zetelden) tot in de details voorbereidden. Karel-Lodewijk was (zoals zijn vader) zeer keizersgezind, maar het groeiend verzet van de Gentse bevolking tegen het beleid van Jozef II noopte hem op dit stuk tot grote terughoudendheid. Niettemin bewerkstelligde hij mogelijk de resolutie waarbij de schepenen van de Keure nog op 7 november 1789 (d.i. nadat het Patriottenleger reeds enkele klinkende overwinningen had behaald) “hunne betuiging van vertrouwen” in Jozef II plechtig hernieuwden⁵².

Bij keizerlijk decreet van 27 januari 1789 werd Diericx benoemd tot raadsheer in de Raad van Vlaanderen⁵³. De keizer had in de Raad drie nieuwe ambten gecreëerd (die alle naar keizersgezinden gingen) om de conservatieve meerderheid der keizersvijandige rechters te “breken”. Deze benoeming gaf aanleiding tot heel wat betwistingen en met de Brabantse Omwenteling werd er geen gevolg meer aan gegeven.

Diericx's eerste openbaar politiek optreden dateert van de aanvangsweken van de Brabantse Omwenteling, tijdens de inname van Gent door de Patriotten (13-16 november 1789). Wat precies gebeurde is niet duidelijk. Zeker lijkt alleszins dat Diericx enige dagen voor de inval met een troep Gentse vrijwilligers naar het Patriottenleger, toen in Bergen-op-Zoom, was getrokken. Hierna lopen een aantal versies uiteen. (i) Volgens sommigen was hij een van de aanvoerders van de Patriottenlegerbende die de stad wilde innemen maar hij zou, nog voor de doorbraak naar het stadscentrum, de strijd hebben opgegeven om naar veiliger oorden te vluchten⁵⁵. (ii) Volgens anderen kreeg Diericx, eenmaal op de Kouter aangekomen, de opdracht om (met een vrijgeleidebrief)⁵⁶ in Brugge versterking voor de Patriotten te gaan vragen⁵⁷. (iii) . Onlangs werd een contemporain pamflet ontdekt dat een iets ander geluid laat horen (*Getrouw en omstandig verhael van het gene voorgevallen is binnen Gend, hoofdstad van Vlaenderen, sedert den 12 tot den 23 November 1789 en de volgende dagen; 1789*)⁵⁸. Volgens dit gedetailleerd document stond Diericx met een drietal andere officieren *ten hoofde* van het troepje alleszins tot dit via de Brugse Poort de Korenmarkt en de Kouter bereikte. Van een verdere deelneming van Diericx aan de bloedige gevechten op de Blandijnberg is in dit *verhael* geen sprake.

Bij de evaluatie van deze versies moet men ermee rekening houden dat Diericx keizersgezind was en dat men moeilijk inziet dat hij de wapens zou opnemen tegen het keizerlijk leger. Hij was overigens een hoog ambtenaar zonder enige militaire opleiding.

Dat hij Gentse vrijwilligers naar het Patriottenleger vergezelde moet ten andere niet als een politiek statement worden verklaard – dit deed hij waarschijnlijk omdat de schepenen hem als ambtenaar deze taak hadden toevertrouwd. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat hij enige leidende rol speelde in de inname van Gent – hoewel we de mogelijkheid willen openlaten dat hij als ambtenaar de opdracht kreeg om versterking te gaan vragen in Brugge. Hoe dan ook, reeds op 8 december 1789 sprak een krijgsraad K.-L. Diericx vrij van alle schuld⁵⁹.

Een anekdote betreffende de inname van Gent illustreert ca. een kwarteeuw na de feiten zowel de mentale instelling als de bijtende stijl van K.-L. Diericx. Toen de Oostenrijkse regimenten zich vanuit de Kouter terugtrokken om via de Ketelbrug en de Nederkouter naar hun kazerne aan het Sint-Pietersplein te begeven, werden zij beschoten door Patriotten die zich hadden opgesteld op het dak van het recollettenklooster (site van het oude gerechtsgebouw). Volgens Diericx (*Mémoires sur la ville de Gand*)⁶⁰ deden de paters recolletten duchtig mee aan de beschieting. “Ce fut de leus caves et de leur tour qu’ils

cannonèrent les troupes de leur souverain en 1789, mais admirons les décrets de la divine sagesse: leur couvent n'est plus, il n'en reste plus que pierre sur pierre". Het klooster werd inderdaad in 1797 door de Franse bezetters vernield⁶¹.

Na deze evenementen werd het voor raadpensionaris Diericx opnieuw *business as usual*. Zo kwam het hem toe om op 24 december 1789 in naam van de schepenen van de Keure in het rijkelijk versierde stadhuis hulde te brengen aan "den doorluchtigen verlosser des Vaderlands" Hendrik Vandernoot, aan wie hij (in het Frans) een "gloire immortelle" toewenste⁶². Een aanwezig "democraat" noteerde schamper dat Vandernoot "omringt [was] met brandende flambeeuwen, gelyk voor den Soevereyn geplogten word"⁶³. Vrij ironisch is dat Diericx enkele weken later, op 25 februari 1790, eveneens in het stadhuis het eerbetoon van de stad mocht brengen aan generaal Jan-Andreas van der Mersch (1734-1792), opperbevelhebber van het Patriottenleger, die hij "den Nederlandschen Washington" noemde⁶⁴. "Ironisch" omdat hij als uitgesproken keizersgezinde de lof moest bezingen van de man die tot enig doel had het Oostenrijks leger in de Ardennen definitief te verslaan. Noteer terloops dat van der Mersch én Diericx allebei voorstanders waren van het politiek programma van J.-F. Vonck.

Intussen had Diericx met zijn vrienden J.-B. Vervier, Bernard Coppens en Jozef-Bernard Cannaert een aanvang genomen met de redactie van twee satirische boeken die pas na de Brabantse Omwenteling verschenen, te weten *Dits die Excellente Print Cronike* en *Livre blanc, ou la révolution gordune*⁶⁶ (het woord "gordun" is hier een synoniem voor "Gentenaar"). Waar Vervier de voornaamste auteur van de *Excellente Print Cronike* was, herkent men aan het *Livre blanc* onmiddellijk de scherpe geest, de ontzaglijke eruditie, de juridische snedigheid, de historische kennis en de bijtende pen van K.-L. Diericx. Terwijl de *Print Cronike* chronologisch is opgebouwd, is het *Livre blanc* thematisch: het behandelt allerlei relevante personen, gebeurtenissen en instellingen, bijv.: de adel, de Patriotten in het algemeen, het Patriottenleger, de vervallenverklaring van Jozef II (4 januari 1790), de sluiting van het Koninklijk ("Theresiaans") College, de nieuwe ambtenarij, paus Pius VI, de "calotins", de universiteit van Leuven, de "barbaarse vervolgingen", de devotie en de processies, de gevangenen, de Raad van Vlaanderen, de (provinciale) Staten van Vlaanderen enz. Ook bepaalde personen, bijv. raadsheer Ch.-J. de Grave, tijdelijk raadpensionaris van de Staten van Vlaanderen, en kanunnik Martinus de Bast, pastoor van de Sint-Niklaasparochie en hoofdaalmoezenier van de Patriotten, worden hard aangepakt. In een *Premier Supplément* (1791) worden

allerlei politieke documenten rond de Brabantse Omwenteling gereproduceerd en verstrekt de auteur een lange lijst (pag. 1-92) van de personen die op bevel van de Staten van Vlaanderen willekeurig in de stedelijke gevangenis “Mammelokker” werden opgesloten.

Treffend voor het gehele werk (en voor de politieke voorkeur van de auteur) is dat talrijke kritieken gebaseerd zijn op de vaststelling dat de aangevochten maatregelen en besluiten geen grondslag vonden in de uitgedrukte wil van de *représentans du peuple*.

Met de definitieve inval van de Fransen (juni 1794) werd Diericx als raadpensionaris afgezet. Na een korte emigratie, had hij het tijdens het Directoire (1795-1799) hard te verduren. Niet wegens enig verzet tegen de idealen van de Franse Revolutie (hij was immers zelf een “democraat”) maar omdat Frankrijk een harde oorlog voerde tegen Oostenrijk en Diericx onvoorwaardelijk trouw bleef aan de Habsburgse kroon. Nadat zijn bezittingen in beslag waren genomen, emigreerde hij naar Vlissingen om aan verdere treiterijen, vervolgingen en arrestaties te ontsnappen.

Pas met het bewind van Napoleon en het senatus-consultus van 6 Floreal an X (26 april 1802) “relatif à l’amnistie accordée pour fait d’émigration” kon hij opnieuw een rol in het maatschappelijk leven vervullen. Hij werd lid van het *Conseil Général* van het Scheldedepartement⁶⁷ en een van de directeurs van de stedelijke Plantentuin die in 1797 was opgericht door zijn vrienden Bernard Coppens en Charles van Hulthem. Onder het bewind van Willem I zetelde hij van 1816 tot 1819 in de Provinciale Staten⁶⁹ en werd hij lid (zoals zijn oude tegenstander kanunnik de Bast) van de afdeling “Nederlandsche geschiedenis en Oudheden” van het *Koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten*⁷⁰.

Hij liet zich toen opnieuw kennen als “ridder” Diericx, de erfelijke titel waarop hij meende aanspraak te kunnen maken hoewel Willem I pas in 1822 de oude adellijke titels formeel erkende.

Het grootste deel van zijn tijd besteedde hij evenwel aan uitvoerig archiefonderzoek en het publiceren van enkele boeken die nog steeds worden geraadpleegd door wie zich in de Gentse stadsgeschiedenis wil verdiepen:

- *La topographie de l’ancienne ville de Gand, précédée de quelques observations sur les anciennes archives de cette ville. Première Partie* (1808)⁷¹. Een tweede deel werd niet gepubliceerd.

- *Mémoires sur la ville de Gand* (3 boekdelen, 1814-1816)⁷². Dit is een standaardwerk dat (ondanks enkele onnauwkeurigheden) nog steeds een plaats verdient op de werktafel van al wie belangstelling heeft voor de geschiedenis van de stad en van haar monumenten. In dit boek spreekt Diericx zich herhaaldelijk venijnig uit over zijn aloude tegenstander kanunnik Martinus de Bast (gewezen hoofdaalmoezenier van de Patriotten in Gent) die enige kritiek had gepubliceerd over Diericx' *La topographie de l'ancienne ville de Gand*. Ziehier een korte bloemlezing: "auteur grossier, crédule et peu judicieux", "écrivain des absurdités ou du galimatias", "il est plat et grossier"⁷³. In dit boek is het ook dat K.-L.Diericx (mogelijk beïnvloed door zijn vriend J.-B. Vervier) blijk gaf van zijn gehechtheid aan de moedertaal: "Je m' étois d'abord proposé d' écrire ces Mémoires en flamand, et si je me suis ravisé, c' étoit uniquement parce que je craignois de donner de l' ombrage aux censeurs impériaux"⁷⁴. Dit staat te lezen in het laatst verschenen boekdeel, d.i. nà de troonsbestijging door Koning Willem I.
- *Mémoires sur les lois, les coutumes et les privilèges des Gantois depuis l'institution de leur commune jusqu'à la révolution de l'an 1540* (2 boekdelen, 1817-1818)⁷⁵.
- Het Gends Charter-boekje, of verzaemeling van de Charters (1821)⁷⁶.

K.-L. Diericx, dement geworden, overleed op 1 april 1822 in het gesticht van Froidmont bij Doornik. Hij had tot ca. 1810 in het ouderlijk huis (by de Recollecten) gewoond, waarna hij naar de Sint-Pietersnieuwstraat was verhuisd.

Guy Schrans
('t vervolgt)

NOTEN

- ¹ *Ghendtsche Tydinghen*, **2010**, p. 430-439 (P.V. Le Jeune d' Allegeershecque); **2011**, p. 51-61 (J.-C. Lammens), p. 106-116 (J.-B. Lecat), p. 212-222 (M.-M. de Meulenaere), p.314-320 (P.-G. de Meulenaere), p. 405-415 (P.-Ph. Lammens), p.493-505 (J.-J. van Crombrughe); 2012, p. 2-15 (J.-B. Hellebaut), p. 113-126 (J.-B. Canaert)
- ² G. Schrans, *Zelfdenkers in profiel. Merkmstenen van het vrije denken te Gent (1200-1900)*, 2012, p. 52 e.v.
- ³ Gec. door: T.C.W. Blanning, *Joseph II and enlightened despotism*, 1970, p. 33; Id., *Joseph II*, 1994, p. 45-46; zie ook: H. Hasquin, *Joseph II, catholique anticlérical et réformateur impatient*, 2007, p. 183. Erg vernieuwend was Kaunitz's verklaring niet. De Franse Staatskanselier Henri-François d'Aguesseau (1668-1751) had zich reeds in dezelfde zin uitgesproken: "C'est un principe certain que Jésus-Christ en venant établir dans le monde un règne purement spirituel, n'a rien diminué du pouvoir temporel dont les Rois de la terre jouissoient avant son avènement, et il a déclaré que son Royaume n'étoit pas de ce monde"

- (Euvres complètes [1759-1789], V, p. 208).
- ⁴ D. Destanberg, *Gent onder Jozef II (1780-1792)*, 1910, p. 185; E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België*, 1986, I, p. 60
- ⁵ (P.A. Verhaeghe), *Jaerboeken der Oostenryksche Nederlanden van 1780 tot 1814*, 1818, p. 151
- ⁶ S. Tassier, *Les démocrates belges de 1789. Etudes sur le vonckisme et la Révolution brabançonne* [1930], ed. J. Vercruyssen, 1989, p. 231.
- ⁷ G. Vandebossche, *Enlightened innovation and the ancient Constitution. The intellectual justification of revolution in Brabant (1787-1790)*, Kon. Vl. Acad., 2001, p. 96 (33)
- ⁸ G. Schrans, *Vrijmetselaars te Gent in de 18de eeuw*, 2de uitg., 2009, p. 339, voetnoot 4
- ⁹ (P.A. Verhaeghe), *o.c.*, p. 123
- ¹⁰ *Herderlyken-Brief van Zyne Eminentie den Cardinael Aerts-Bisschop van Mechelen... voor den Vasten van het Jaer M.DCC.XC*, Mechelen, 1790, p. 15 ; S. Tassier, *o.c.*, p. 189 ; H. Hasquin, “La révolution brabançonne ou quand l’histoire marche à reculons”, *Etudes sur le XVIIIe siècle*, 1988, p. 169
- ¹¹ Gec. in: F.M. van der Mersch, *La révolution belge. Chronique d’une famille entre France et Flandres*, 2000, p.164
- ¹² (P.A. Verhaeghe), *o.c.*, p. 121.
- ¹³ F. Van Kalken, “Les sources réelles du libéralisme belge”, *Le Flambeau*, 1 maart 1928; Id., “Esquisse des origines du libéralisme en Belgique”, *Rev. d’hist. moderne*, 1926, I, p. 161-177; H. Hasquin, “Is Belgium a laïque state?”, in: F. de Beaufort e.a. ed., *Separation of church and state in Europe*, 2008, p. 92-93; E. Witte ed., *Nieuwe geschiedenis van België, I (1830-1905)*, 2005, p. 32; J. Roegiers, “De Brabantse Omwenteling in haar politieke, religieuze en culturele context”, Kon. Legermuseum, *Hand. colloquium over de Brabantse Omwenteling*, 1984, p. 90.
- ¹⁴ C.-C. Van Eijck was de echtgenote van de Noord-Nederlandse ‘patriot’ Pieter Maret (democraat, tegenstander van stadhouder Willem V van Oranje). Na de ‘Pruissische’ contrarevolutie van Oranje in 1787 was het gezin Maret Utrecht ontvlucht en had een onderkomen gevonden in een kasteel langs de Sassevaart te Langerbrugge bij Gent.
- ¹⁵ C.C. van Eijck, *Mijn waarde vrindin – een Gents journaal (1790-1791)*, ed. J. Roosendael, 2000, p.136
- ¹⁶ Zo werd een dichtbundel (Den geest der reden, 1777) van de priester-dichter Jozef de Wolf door de keizerlijke censuur verboden en door het gerecht in beslag genomen wegens o.m. volgend versje: “Wil u noyt aen ’t Geloof, maer aen den reden geven; Zeg my, wat is ’t Geloof? het is voor droomen beven”. Zie: J. Smeyers, in: H. Hasquin ed., *Oostenrijks België (1713-1794). De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*, 1987, p. 327; N.B.W, VII (1977), 1090-1100
- ¹⁷ F.V. Goethals, *Histoire des lettres, des sciences et des arts en Belgique*, 1842, III, p. 377-385; L. Elaut, “Het mollewerk van een Gents geneesheer uit de patriottentijd”, *Hand. Zuid-Ned. Maatsch. voor taal- en letterkunde en geschiedenis*, 1971, p. 117-134; W. Steeghers, “Kwartierstaat van Karel-August Vervier (1789-1792) en genealogische schets van de familie Vervier”, *De Eik*, XVIII (1993/2), p. 43-63
- ¹⁸ F. Van Besien, “De Fontaine in de eerste helft van de achttiende eeuw”, *Jaarboek De Fontaine*, 2005, p. 199.
- ¹⁹ F. Vanderhaeghen, *Bibliographie gantoise [Bibl. gant.]* III, p. 231 (nr 2962)

- ²⁰ K. Mestdach, *Het Sint-Elisabethsbegijnhof op het elan van de contrareformatie (1598-1795)*, Verh. MGOG, 2000, p. 280
- ²¹ Het *Collegium Medicum Gandavense* (gesticht in 1663) zag toe op de uitoefening van de medische beroepen en organiseerde onderwijs voor kandidaat chirurgijnen, apothekers en vroedkundigen. *Licentiaet in de medicynen* kon men enkel aan de universiteit worden.
- ²² F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, VI, p. 207, nr 13484
- ²³ Zie verder: R. Debbaut, “De zotte kuren van Bernard Debbaut. Een stukje authentieke familiegeschiedenis”, *Vl. Stam*, 1993, p. 1-16
- ²⁴ *N.B.W.*, III (1968), 906-909
- ²⁵ G. Schrans, *G.T.*, 2012, p. 113-126.
- ²⁶ H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, 1963, I, p. 144-145
- ²⁷ F.V. Goethals, *o.c.*, p. 279
- ²⁸ Volgens F.V. Goethals (*o.c.*, p. 384), die het van Charles van Hulthem vernam, was ook de voornoemde advocaat Ignace van Toers (1767-1844) een mede-auteur. Deze doorliep nog een gevarieerde loopbaan onder diverse politieke regimes. Zie: K. Devolder, *Gij die door 't volk gekozen zijt... De Gentse gemeenteraad en haar leden, 1830-1914*, Verh. MGOG, 1994, p. 431-432).
- ²⁹ F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, V, p. 467, nr 11991
- ³⁰ L. Elaut, *o.c.*, p. 121
- ³¹ F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, V, p. 381, nr 11293
- ³² H.J. Elias, *o.c.*, I, p. 144
- ³³ Bedoeld wordt Vervier's (en Diericx') hardnekkige tegenstander sedert 1789, Martinus de Bast, pastoor van de Sint-Niklaasparochie en hoofdaalmoezenier van de Gentse Patriotten tijdens de Brabantse Omwenteling.
- ³⁴ F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, IV, p. 267, nr 6.897
- ³⁵ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 232, nr 6653
- ³⁶ F.V. Goethals, *o.c.*, p. 385
- ³⁷ L. Elaut, *o.c.*, p. 123
- ³⁸ D. Destanberg, *o.c.*, p. 277. Zie o.m.: M. Verbeeck, *Notice biographique sur feu J.-F. Kluyskens*, 1846, p. 3; *Liber Memorialis Universit  de Gand. Notices biographiques* (1912), p. 426-429; *N.B.W.* XIV, 364
- ³⁹ F.V. Goethals, *o.c.*, p. 380; L. Elaut, *o.c.*, p. 124-125
- ⁴⁰ F.V. Goethals, *o.c.*, p. 380
- ⁴¹ G. Faipoult, *Mémoire statistique du Département de l'Escaut* (Gent, 1805), Verh. MGOG, 1960, p. 87. Zie bijv. ook: *Wegwyzer*, 1815, p. 105
- ⁴² Betr. de Gentse “Ecole de Médecine”: G. Schrans, *Van wit naar blauw. Gent tussen 1780 en 1842*, 2010, p. 176-177
- ⁴³ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, V, p. 403 (sub nr 11425) ; L. Elaut, *o.c.*, p. 132
- ⁴⁴ F.V. Goethals, *o.c.*, p.382-383; L. Elaut, *o.c.*, p. 125-126
- ⁴⁵ L. Elaut, *o.c.*, p. 127
- ⁴⁶ L. Elaut, *o.c.*, p. 129-131
- ⁴⁷ *Nieuwe Encycl. Vl. Bew.*, III, 3291 e.v.
- ⁴⁸ F.V. Goethals, *o.c.*, 384-385;

- ⁴⁹ *Biogr. Nat.*, VI (1878), 58-61; *Nouv. biogr. générale, Didot-Frères*, 1885, XIV, p. 140-141; *La Belgique sous le Consulat et l'Empire*, Kon. Bibl., 1965, p. 66-67
- ⁵⁰ *Biogr. Nat.*, VI (1878) 57-58
- ⁵¹ D. Destanberg, *o.c.*, p. 264-265
- ⁵² D. Destanberg, *o.c.*, p. 182
- ⁵³ *Biogr. Nat.*, VI, 59. In een brief van 23 maart 1821 aan de Gentse stadssecretaris François-Jean Hye-Schoutheer deelde K.-L. Diericx mee dat hij in 1787 benoemd werd tot raadsheer in de Raad van Vlaanderen, maar dat hij dit ambt wegens de omstandigheden niet heeft opgenomen; de brief is gepubliceerd in: J.J. Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, 1857, p. 355; zie ook: J.F. Foppens, *Histoire du Conseil de Flandre*, 1869, p. 287 (voor wie de benoeming wel degelijk van 1789 dateert).
- ⁵⁴ R. Van Aerde, "De Brabantse Omwenteling. De gevechten te Gent", *G.T.*, 1985, p. 128; D. Destanberg, *o.c.*, p. 183
- ⁵⁵ D. Destanberg, *o.c.*, p. 183.
- ⁵⁶ Zie: *Livre Blanc, Premier Supplément, o.c.*, p. 102
- ⁵⁷ *Mémoire pour servir de justification à Mr le chevalier Diericx envoyé par son Commandant à la découverte pendant l'attaque de Gand, le 13 Nov. 1789*, gec. door: F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, VI, p. 289-290, nr 14101
- ⁵⁸ Alg. Rijksarchief, GP 02728. Zie ook: O. Damme, "La présence discrète du Prince Louis de Ligne dans les pamphlets de 1789", *Nouv. Annales Prince de Ligne*, XIII (1999), p. 217
- ⁵⁹ F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, III, p. 473, nr n 4756); V. Fris, *Bibliographie de l'histoire de Gand depuis l'an 1500 jusqu'en 1850*, 1921, II, p.111
- ⁶⁰ *Mémoires sur la ville de Gand*, 1815, II, p. 259
- ⁶¹ Zie ook: A. Van Puymbroeck, *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van het voormalig Franciscanenklooster te Gent*, 1888, p. 268
- ⁶² D. Destanberg, *o.c.*, p. 201-202
- ⁶³ (P.A. Verhaeghe), *o.c.*, p. 71
- ⁶⁴ A. Van Werveke, "De plechtige intrede van generaal van der Mersch te Gent" [1925], *G.T.*, 1995, p. 38-41; D. Destanberg, *o.c.*, p. 213
- ⁶⁵ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, V, p. 467, nr 11991
- ⁶⁶ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, V, p. 381, nr 11243
- ⁶⁷ Bijv.: *Wegwyzer*, 1809, p. 34; 1815, p. 66
- ⁶⁸ Bijv. *Wegwyzer*, 1809, p. 49; 1815, p. 101
- ⁶⁹ Bijv.: *Wegwyzer* 1819, p. 63
- ⁷⁰ *Naamlijst der leden, buitenlandsche geassocieerden en correspondenten van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut voor wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten*, Amsterdam, 1817, p. 17
- ⁷¹ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 176 (nr 6168)
- ⁷² F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 292 (nr 7062)
- ⁷³ *Mémoires*, I, p. 666; II, p. 690
- ⁷⁴ Zie het *Avis & Errata* bij het laatste deel van het Tome Second van het gecit. werk..
- ⁷⁵ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, V, p. 41, nr 8317
- ⁷⁶ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, V, p. 99, nr 8784

ANNE DE LAVAL (DELAVAUX - DE LA VAUX)

Deel III. Via Brussel naar Marquette-lez-Lille

*Pour méditer sur les hazards
Qu'elle a courus en suivant Mars (Jean Loret)*

III. 1 Een oponthoud bij aartshertog Leopold Willem

De maarschalk van Schomberg, gouverneur van Metz, bezorgde Anne de nodige papieren en geld om naar Brussel te reizen. Toen zij in december 1653 in de Brabantse hoofdstad aankwam, had de pers reeds de nodige aandacht op haar gevestigd en was haar een oponthoud bij aartshertog Leopold Willem, broer van keizer Ferdinand⁶⁷, toegestaan, die sinds 1647 in de vertrekken van het Egmontpaleis zetelde. Zowel Schweisthal als Brossel interpreteerden de persoonlijke tussenkomst van de landvoogd ten voordele van Anne als een bevestiging van haar moedige strijd en voorbeeldig gedrag.

Voor de laatste keer doste de berooide Anne zich fier uit in haar officierente-nue: de 'justaucorps de panne noire'⁶⁸, de pluimen op de hoed, de laarzen en de sporen, het zwaard aan de zijde, de génétte (van het Spaanse jineta, soort piek) in de hand. Haar trotse houding, haar militaire staat van dienst en inzonderlijk de gemeenschappelijke acties die ze samen ondernomen hadden (Armentières, Lens, Landrecies, Kortrijk e.a.) moeten de vorst bewogen hebben

De 17de eeuw werd niet enkel als *le siècle de fer* en *de malheur*, maar ook als *die Zeit des Glaubens* getypeerd, met een drang tot rekatholisering in de decennia volgend op het Concilie van Trente. In het vraaggesprek met *Les relations véritables* had Anne, mogelijk na een hint van een jezuïet-biechtvader in Nancy en aangemoedigd door de hertogin van Schomberg, verklaard definitief het militaire leven vaarwel te zeggen en te opteren voor een religieus bestaan. Brossel, hierin bijgetreden door Krebs, sloot niet uit dat de grote Bossuet (1627-1704, toen abbé in Metz – later bisschop in Meaux), die de hertogin van Schomberg tot zijn vertrouwelingen mocht rekenen, persoonlijk bij de keuze was tussengekomen⁶⁹. Intreden in een klooster was in het katholieke Europa van toen een algemeen aanvaard alternatief voor vrouwen die niet wilden of konden trouwen. Leopold Willem, 'le prince dévot et guerrier' en trou-

we jezuietenvriend, steunde haar wens en deed de nodige stappen voor haar intrede in de cisterciënzerinnenabdij La Marquette, gelegen op een mijl van haar geboorteplaats. Daar zou ze na een kort noviciaat het kloosterhabijt mogen dragen.

III. 2. De abdij van Marquette

In januari 1654 verliet de jeugdige Anne hoopvol Brussel op weg naar een nieuwe toekomst.

De abdij met de naam *Repos de Notre-Dame* was in 1217 door gravin Johanna van Constantinopel gesticht in Marcq en in 1226 naar Marquette overgebracht. De stichtster liet er in 1233 haar echtgenoot Ferrand van Portugal begraven en bracht er zelf vanaf 1244 haar laatste levensdagen door in het kloosterhabijt van de dames van de orde van Cîteaux.

De gravin wenste hier zoals in het zusterklooster de Bijloke in Gent, ook een hospitaal voor arme zieken te voorzien. Toen dit niet lukte, werd in Rijsel het *Hôpital Comtesse* ingericht. Marquette werd tweemaal verwoest, een eerste keer na een belegering door Filips de Schone (1268-1314) in 1297 en een tweede maal tijdens de beeldenstorm in 1566⁷⁰. Nadat het klooster deels heropgebouwd was, bracht de Franse revolutie met de systematische verwoesting van kerken en abdijen de definitieve doodsteek.

De abdij werd in de hoogste kringen gewaardeerd en ook welstellende Gentse meisjes verbleven in het peperdure kloosterpensionaat⁷¹. In de archieven uit de 17de en (vooral)18de eeuw zijn betalingsbewijzen van pensionaires te vinden, ondertekend door Louise de Gand (Vilain) en Madame Angélique-Eleonore, princesse de Rohan, beiden abdis in Marquette⁷².

Bij de verkiezing in 1621 van een nieuwe abdis voor Wevelghem-lez-Courtrai kwam een verzoek een 'gentiefille' uit Marquette-lez-Lille te kiezen, omdat Wevelgem enkel religieuzen 'de petite condition' telde en een nobele abdis voor de school respectabeler leerlingen dan de Kortrijkse burgermeisjes zou kunnen aantrekken⁷³.

In de Marquetteabdij ontstond in 1566, na een vermeende miraculeuze interventie gedurende de calvinistische beeldenstorm, een verering voor Notre Dame de la Barrière. Vooraleer bij de zusters aan te kloppen volgde Anne een kleine omweg langs de afsluiting om haar 'génette', een soort lans die de officieren in de hand hielden, bij het bekende miraculeuze beeld neer te leggen. In het monasterium werd zij door de toenmalige Vlaamse 32ste abdis Madame Eléonore Triest de Ruddershove verwelkomd en er werd haar beloofd dat ze het kloosterhabijt mocht dragen zodra ze waardig voorbereid was. Het tromgeroffel en de strijdkreten bleven op de achtergrond, maar de kloostermuren

beveiligden niet tegen de ravage van plunderende en vernielingzaaiende troepen. Na een tienjarige pijnlijke calvarie bevrijdde de dood de abdis in januari 1658 van alle miserie⁷³.

III. 3. *Persona non grata*

De huidige geklasseerde grondvesten van de verdwenen Abbaye de repos de Notre-Dame de Marquette laten de toeschouwer in het ongewisse over de pijnlijke ontgoocheling die de jonge novice hier beleefde. De kroniekschrijver Abbé Gouzelaire lichtte in zijn memoires een tip van de sluier op: *“je sçais bien qu’il eust beaucoup mieux valu pour l’abbaye de Marquette que cette fille fust toujours restée dans les armées, puisqu’elle y avoit bien plus de genie que pour la religion, et qu’elle n’eust pas tant coustée à cette maison, comme elle a fait. Elle n’y a pourtant jamais esté religieuse, quoy qu’en ait dit, et qu’en ait crû cet historiographe (Parival) et peut estre encore d’autres après luy: mais elle y a demeuré quelque temps avec fort peu de satisfaction de Madame l’abbesse, et de la communauté. Elle s’est toujours resenty de son education rustique et des meschantes habitudes qu’elle avoit contractée dans la milice, notamment dans ses entretiens, qui estoient pour l’ordinaire parsemez de ces sortes de juremens dont les soldats ont coutume d’orner leurs discourse”*⁷⁵. De geestelijke specificeerde verder: *L’on fut donc bientost degousté de sa conversation et Madame (l’abbesse) a été bien aise de payer ailleurs sa pension*⁷⁶. Mogelijk baseerde de niet zo enthousiaste abbé, die in 1684 aalmoezenier in Marquette werd, zijn oordeel deels op de uitlatingen van de oudere zusters die Anne nog persoonlijk hadden gekend.

In 1656 verliet haar beschermheer aartshertog Leopold Willem zijn gouverneurspost in Brussel. Vermoedelijk poogde men zich toen van Anne te ontdoen. Op 9 oktober 1658 werd als 33ste abdis Madame Louise de Gand-a-Vilain, dochter van de graaf van Isenghien en gouverneur van Rijsel, door de nieuwe landvoogd don Juan van Oostenrijk in Marquette aangesteld. Zij respecteerde de geldelijke overeenkomst met de ex-gouverneur voor Anne en bleef verder haar verblijf in Gent vergoeden⁷⁷.

Voor de identificatie van de heldin deden de auteurs (Schweisthal, Brossel en anderen) telkens onrechtstreeks een beroep op de gegevens van Gouzelaire. Ook het relaas van haar ongelukkig verblijf in La Marquette steunde - met behulp van een tussenpersoon - op het manuscript van de chroniqueur-abbé. Het is wachten op een toegankelijke professionele publicatie van Gouzelaire's *Histoire de la Marquette* om het wedervaren van de novice mogelijk preciezer te kunnen beschrijven.

Voor Anne, geboren als boerenmeisje en volwassen geworden binnen de

rauwe context van een leger in oorlogstijd, moet het verblijf in het gezelschap van de dames van veelal adellijke afkomst een cultuurschok geweest zijn. Zij raakte moeilijk los van de gewoontes en het jargon van de troepen. Zij was niet vertrouwd met de hygiëne, etiquette, tafelmanieren en conversaties van haar medezusters. De opgelopen littekens en het ontbreken van een paar tanden hadden haar ook lichamelijk getekend⁷⁸. Na negen jaren te velde was de ex-soldaat gepokt en gemazeld in de militaire verdedigingsstrategieën. Er werd geschreven dat zij ‘conform de tijdgeest’ geen duel uit de weg ging en ooit de degens kruiste met een majoor waarbij zij twee tanden prijs gaf maar haar tegenstander de laatste adem uitblies⁷⁹. Nu waren conflicten van andere aard nooit ver weg en waren de gedragscodes minder vertrouwd.

Het negatieve imago dat zij in het klooster had, contrasteert met de bewondering en de bescherming die zij na haar ontdekking in Nancy in de hogere dameskringen ontving en haar reputatie van correctheid en waardigheid in het militaire milieu. Mogelijk kwam het onvermogen niet alleen van haar kant. Het wedervaren van een tijdgenote zuster Margriet bevestigde dat ook binnen de gewijde kloostermuren onverdraagzaamheid en nijd welig konden tierden⁸⁰. Bij de visitatierapporten *ad limina* door de Doornikse bisschoppen werd het Marquetteklooster trouwens gelaakt voor de mondaine sfeer en het onvoldoende respecteren van de clausuur. In ieder geval werd Anne in La Marquette nooit als volwaardige kloosterlinge aanvaard en werd haar geen professie gegund.

Anne de Laval en de mystieke schrijfster Maria Petyt (1623-1677) waren leeftijd- en streekgenoten. De ouders van Maria Petyt waren welgestelde kooplieden uit Hazebroek (toen een Vlaams stadje) die haar school lieten lopen in het klooster van Sint-Omaars. De levensbeschrijving die zij in opdracht van haar biechtvader neerpende, vertoont een paar interessante parallellen tussen de belevenissen van beide vrouwen. Zo schreef Petyt dat toen ze zestien was haar ouders haar naar Rijsel stuurden om *te ontgaen eenighe occasie, ende peryckel, dat sy saeghen, dat ick hadde van eenen officier, die 't onsent ghefortiert was van onsen Legher en verder So haest (van zodra), als ick wederom t'huys ghekeert was, begonsten de Francoysen in Vlaenderen te komen, om St Omaers te belegeren, soo dat wy al moesten vluchten metter haesten in eenen Bosch, want de Francoysen ons Dorp plunderden, & c. ende alle de Menschen bedierven* (ruïneerden). Toen de vrome Maria wou intreden in het augustinesenklooster Groene Briel in Gent, moest zij een jaar wachten om dat het *Landt soo troubel stontd* (woelig was). En alhoewel zij uiteindelijk in het Gentse klooster ‘gekleed’ was, werd na vijf-zes maanden *de resolutie ghenomen, dat ick moest uyt gaen* (uittreden) omwille van een oogkwaal. Ook haar verzoek

als lekenzuster te mogen blijven werd afgewezen omwille van een niet passend gestel voor dit zware werk⁸².

Deel IV. De Bijloke in Gent

Gouzelaire noteerde:... *On luy trouva place dans l'abbaye et hospital de la Biloque à Gand, moyennant la somme de trois centz livres par chacun an, sa vie courante. Comme elle a survescu Madame Triest; cette pension est retombée apres sa mort a la charge de Madame Louise d'Isenghien, qui l'a payée jusques a ce que cette amazone pretendue est venue a mourir*"⁸³.

IV.1 . Het leven binnen de muren (1657-1671)

Anne vond omstreeks 1658 een veilige toevlucht in de Bijloke. Abdis Francisca De Wulf (28 maart 1645-28 november 1657) was mogelijk betrokken partij bij haar intrede. De volgende abdis, Antoinette van Leemputte (19 maart 1658-10 maart 1694), heeft Annes hele verblijf meegemaakt.

In tegenstelling tot de meeste vrouwenkloosters vielen de cisterciënzerinnen niet onder de bisschoppelijke jurisdictie en bleef het moederhuis verantwoordelijk voor de opleiding en de visitaties. De Gentse monseigneurs die vermoedelijk wel van haar komst op de hoogte werden gebracht waren bisschop Antonius Triest (1621-1657), Karel Van den Bosch (1660-1665) en Eugène d'Allamont (1660-1673). Bisschop van den Bosch was als gewezen kapelaan van aartshertogin Isabella met het hofleven vertrouwd. Hij vertegenwoordigde de clerus in de Staten van Vlaanderen en onderhandelde in die functie met de gouverneur-generaal en de Brusselse overheid. Bisschop d'Allamont was de zoon van de gouverneur van Montmédy. Hij trad in militaire dienst en participeerde als dusdanig aan een campagne onder aartshertog Leopold Willem. Zoals Anne nam hij actief deel aan de slag van Lens in 1648 en zou pas na een pijnlijke krijgsgevangenschap besluiten om priester te worden. Als ex-militair, deed hij wat in zijn macht lag om een verdere Franse expansie te verhinderen en vroeg de geestelijkheid financieel bij te dragen voor het onderhoud van de Spaanse troepen⁸⁴.

In het Gentse klooster was het onderwijs in 1639 afgeschaft en ging veel aandacht naar de ziekenzorg⁸⁵. Drie eeuwen lang volstond in de Bijloke de enige grote ziekenzaal. Rond 1511 werd een tweede verzorgingsruimte 'het 'kraakhuis' opgericht. In de jaren 1574 en 1575 waren in het hospitaal meer dan duizend patiënten en zes lekenzusters aan de Zwarte Dood bezweken. De bouw van een afzonderlijk pesthuis aan de Sint-Lievenspoortstraat in 1582 had de Bijloke van pestlijders vrijgesteld. De lekenzusters, in toenemende mate bij-

gestaan door chirurgijns en opgeleide artsen, hadden geen specifieke scholing genoten en er was meer sprake van verzorging dan van medische en therapeutische interventie⁸⁶.

In de 17de eeuw waren de meest voorkomende kwalen de pokziekte, epilepsie en de blaassteen. Vanaf 1680 werkten hier voornamelijk Franse meester-chirurgijns, gespecialiseerd in het steensnijden⁸⁷. Met tussenpozen zou het opnemen van krijgslieden tot in de 19de eeuw geduurd hebben.

De relatie tussen de clausuur en de liefdadigheid bleef een heikel punt. De koorzusters verzekerden geen ziekdienst maar vervulden wel bijzondere functies in het hospitaal als directie, beheren van de apotheek, leiding van de lekenzusters e.a. In 1663 opteerden de abten van Clairvaux en Cîteaux voor een striktere observantie en werd abdis van Cleemputte gewezen op het primaat van de kloosterregels met voorrang van de clausuur op de hospitaaldienst. De in het nauw gedreven maar vastberaden overste legde het dilemma aan de universiteit van Leuven voor. Vier professoren die bij het onderzoek betrokken werden, bevestigden dat de novices van de Bijloke niet gedwongen konden worden tot de belofte van eeuwig slot. Uiteindelijk liet het algemeen kapittel vanaf 1667 oogluikend toe dat de clausuur van de zusters aan de vereisten van de hospitaaldienst werd aangepast⁸⁸.

Tot 1515 werd een nieuwe abdis door de communiteit gekozen in aanwezigheid van de abt-visitator. Vanaf dat jaar werd de paus gedwongen het benoemingsrecht aan het wereldlijk gezag over te laten. Het kiezen gebeurde verder door de koorzusters maar onder het toezicht van commissarissen die door de vorst werden aangesteld. De uiteindelijke wens van de religieuzen kon door de adellijke beschermheer al dan niet bekrachtigd worden. In vraaggesprekken gaven de nonnen hun mening over de huidige situatie en de gewenste koers, wat in een soort geestelijke en materiële doorlichting van het kloosterleven resulteerde. De evaluaties bij de abdisverkiezingen waren voor de Bijloke op gebied van discipline en toewijding doorgaans gunstig. De meeste problemen stelden zich op financieel vlak en door de aanwezigheid van de oorlogstroepen⁸⁹.

In december 1657 diende men in vervanging te voorzien voor de overleden abdis Françoise de Wulf. Op het einde van haar bewind lag het hospitaal vol met zieke soldaten en werden er zeventig tot tachtig burgers verpleegd. De onroerende bezittingen in Aalst en Kortrijk waren door de troepen verwoest en de abdij moest zware bijdragen betalen. De abdis liet naast financiële schulden wel een bloeiende kloostergemeenschap na met 30 religieuzen en 23 conversae.

Als commissarissen werden L. Vaentkens, abt van de Baudeloo-abdij, de Woestyne, deken van Sint-Baafs en J. B. de la Faille, voorzitter van de Raad

van Vlaanderen aangeduid.

De biechtvader Grégoire Van Rooden mocht na acht jaren dienst meestemmen. Omdat zij zich niet aan het reglement van Zijne Hoogheid hadden gehouden en slechts twee in plaats van drie kandidaten hadden voorgedragen, diende de stemming op 8 januari 1658 overgedaan en op 19 maart benoemde het gouvernement (Filips IV) Antoinette Van Leemputte tot nieuwe abdis. Tijdens haar 36-jarig bewind bleef de oorlogsagitatie duren en lag het hospitaal vol zieken. Wegens een belangrijk deficit weigerde Antoinette Van Leemputte in 1677 nog Hollandse soldaten uit omliggende garnizoenen en andere zieke militairen te aanvaarden zonder bijkomende regeringsvergoeding. Haar abbatiaat bleek één van de moeilijkste uit de geschiedenis van de Byloke⁹⁰.

IV. 2. Koorzuster, converse of gaste

De abdis logeerde, naar rang en waardigheid voorzien van staf en wapenschild, in een apart kwartier. De koorzusters of dames of moniales die zich vooral op het koorgebed, het Heilig Officie en het contemplatieve aspect concentreerden, bekleedden de hoogste plaats in de kloosterhiërarchie. De lekenzusters of werkHzusters of conversae waren onder meer verantwoordelijk voor de huishouding en de ziekenzaal. De 'Maria's' en 'Martha's' hadden een afzonderlijke slaappleats. Het aantal koorzusters was doorgaans tot veertig beperkt, voor de lekenzusters was daar geen reden toe. Deze laatsten verbleven in 1661 nog altijd buiten het eigenlijke slot. De segregatie tussen beide groepen, die door de regel was opgelegd en aanleiding gaf tot continue latente spanningen, werd in 1870 door bisschop Bracq volledig opgeheven. Toen werden de koorbanken aangepast en toiden ook de conversae zich in het witte habijt⁹¹. De naam Anne de Laval is niet terug te vinden in de lijst van de dertig koorzusters die in 1658 een abdis mochten kiezen. De namen van de lekenzusters bleven onbekend, omdat zij nog geen zeggings hadden in het kapittel en niet stemgerechtigd waren.

De bestuurder E.H. Jos. Walters en de oudheidkundige Armand Heins (1856-1938) twijfelden er niet aan dat Anne hier jarenlang effectief verbleef. In tegenstelling tot vroegere auteurs leek het hun wel niet evident dat zij bij de zorgbegeleiding in de militaire afdeling betrokken werd. Zij veronderstelden dat de nieuweling ook niet in de slaappleats van de communiteit terecht kon maar, van een pensioen genietend, een kamer of huis in het Bijloke-complex betrok. Zij meenden dat er hier tussen 1659 en 1671 juist vrede heerste en de tijd om soldaten te verzorgen slecht gekozen was⁹². Die rust en vrede moet door de notities rond de abdisverkiezingen 1657-58 (zie hoger) wel gerelativeerd worden. Ook D.Vandaele beklemtoonde het continu probleem

van het onderhoud van de gekwetste soldaten gedurende de 17de en de 18de eeuw, zodat er soms plaats noch geld meer was om de zieke Gentenaren op te vangen⁹³.

Er waren alternatieve verblijfsmogelijkheden. De Bijlokesite telde binnen haar muren een aantal huisjes die geheel of per kamer werden verhuurd. De bewoners die hun kosten betaalden, genoten de bescherming van de abdij. Negen dergelijke huisjes stonden van 1618 tot het einde van de 18de eeuw ter beschikking. Een ander systeem was het ‘tafelieren’, waarbij de betrokkenen tegen een overeengekomen kostgeld huisvesting en onderhoud kregen⁹⁴. Sinds de zesde eeuw was het gebruikelijk dat allerlei vluchtelingen, waaronder ook potentiële of ontsnapte gevangenen, bescherming zochten in heilige plaatsen⁹⁵. Ook de uitgestrekte Gentse Bijloke-abdij kende een lange monastieke traditie van gastvrijheid en vervulde gedurende het hele ancien régime een belangrijke asielfunctie. Volgens A. Van Werveke, conservator van het latere Oudheidkundig Museum, zou in de Bijloke het asielrecht voor criminelen tot aan de Franse bezetting (1792-1814) geïmplementeerd zijn. Zo zijn er casussen uit de 17de eeuw bekend waar de onderzoeksrechter naar de Bijloke trok om er in de kamer van de abdis de beschuldigde te ondervragen⁹⁶. Anne was hier dus wellicht niet het grootste zorgenkind.

IV. 3. Het pensionsysteem

De meeste novices betaalden bij hun intrede en professie een soort bruidschat (dot) als vergoeding voor hun verdere verblijf. Enkele begunstigden konden daaraan ontsnappen door het gebruik van het instellen van een pensioen bij de aanstelling van een nieuwe wereldse vorst of kloosteroverste. Die gewoonte zou teruggaan naar het begin van de zestiende eeuw waarbij Keizer Karel het systeem van monastieke verkiezingen van de centrale macht afhankelijk maakte⁹⁷. Het lijkt wel een vorm van koninklijk dienstbetoon op kosten van de kloostergemeenschap.

Driehonderd pond per jaar werd via La Marquette aan de Bijloke overgemaakt als pensioen voor Anne. Daar kreeg ze het gezelschap van de koorzuster Catherine Lefrancq die er sinds 1630 verbleef met een pensioen van 120 florijnen toegekend door de regering⁹⁸.

In diverse cisterciënzerinnenkloosters zijn voorbeelden te vinden van rekruterings met dergelijke pensioenformule.

Wanneer Jeanne Duvivier in 1656 de koninklijke brief van Filip IV met haar aanstelling als abdis in ‘l Olive in Morlanwelz ontving, beloofde ze zonder inkomgeld het weeskind van Thomas de Navarro in het klooster te ontvangen. Bij de volgende verkiezingen in 1690 werd dit meisje als een zeer goede reli-

11
 Dit syn alle de
 Vremdelinghen ende borgher
 die int Hospitael van
 Biloke ouerleeden syn
 Beginnende January
 1646
 H

Stadsarchief Gent, parochieregisters, begraafboeken Bijloke, boek nr. 316, folio 1, recto (detail).

De Maent van Julij
 2 Lillio ^{grauw}paubels van Dudenarde
 2 Bartholomeus ^{grauw}brin van Lkore
 3 Pieter ^{grauw}van aelst van Waterulie
 3 Marie ^{grauw}cornet van hallo
 10 Janusken ^{grauw}baurens van Lanckauter
 20 ^{grauw}me de laual de liello
 20 ^{grauw}Harbol ^{grauw}smoent van mescholen
 H

Stadsarchief Gent, parochieregisters, begraafboeken Bijloke, boek nr. 316, folio 82, verso (detail).

gieuze beschreven⁹⁹.

Bij de benoeming in 1663 van de abdis Catherine de Houst in l'Abiette van Ath beloofde deze aan Filips IV een som van 600 florijnen als pension ter beschikking te stellen. De uitverkorenen die de vorst hiervoor aanduidde, waren twee van de zes dochters van Michel de Heyne, de schatbewaarder van financiën¹⁰⁰.

En niet alleen in La Marquette, maar ook in de andere abdijen kon het fout lopen.

De cisterciënzerinnen van de Nieuwenbosch in Gent werden bij de aanstelling van Jeanne Le Poivre in 1652 verplicht de zestienjarige Caroline, dochter van Christophe de Roseneck, kamerheer van aartshertog Leopold Willem te huisvesten. Het meisje bleek uiteindelijk geen roeping te hebben en ging met de toelating van het klooster bij een tante in Arras inwonen, maar de abdis bleef haar pension verder uitkeren¹⁰¹.

In Spermalie in Brugge werd in datzelfde jaar bij de benoeming van abdis Catherine Rugeley door Zijne Hoogheid beslist om Claire Thérèse, dochter van de Spaanse officier Pedro de Sonnaville in plaats van een pension toe te kennen, gratis en zonder kosten van kleding en professie te laten intreden. Betrokkene werd door de kloostergemeenschap als ongemotiveerde novice terug naar huis gestuurd. De woedende vader liet het daar niet bij en in 1664 volgde een beslissing van de Geheime Raad waarbij het klooster na twaalf jaar door Filips IV alsnog gedwongen werd haar terug op te nemen¹⁰².

Hetzelfde pensionsysteem bleef in de Oostenrijkse periode onder Karel VI en Maria Theresia gehandhaafd. Het bleef de bedoeling de begunstigden in de kloostergemeenschap te integreren. De pensionregeling mag niet met het gebruik van het abdijbrood (le pain d'abbaye) verward worden. Voor dit laatste bezorgde de soeverein brieven waarin de verplichting werd opgelegd voor het voeden en onderhouden van ex-militairen en paleispersoneel of hun weduwen en dochters¹⁰³.

IV. 4. Een blik in de kloosterarchieven 1657-1671

Sinds het beheer door de Burgerlijke Commissie der Godshuizen was overgenomen, werd het grootste gedeelte van het Bijlokearchief aan de stad toevertrouwd. Recent werden daar ook de laatste privédocumenten van de zusters van de kliniek Maria Middelaers in Sint-Denijs-Westrem (Gent) aan toegevoegd. Een beperkt aantal gegevens berusten in het rijksarchief.

Bij de parochieregisters wordt een handgeschreven obituarium van de Bijloke bewaard¹⁰⁴. De inleidende pagina vermeldt: *Dit syn alle de vremdelinghen ende borghers die int Hospitaal van Biloke overleden syn. Beghinnende*

January 1646. Anne de Laval de Lisle staat er wel degelijk genoteerd als zijnde overleden op 20 juli 1671 – dit is op de leeftijd van 45 jaar.

Zij overleed in het hospitaal, wat een schielijk overlijden uitsluit en een ziekteproces laat vermoeden. Het Bijlokehospitaal was uitdrukkelijk niet bedoeld voor de eigen religieuzen, maar wel voor zieke stadsgenoten, passanten, vluchtelingen, militairen e.a. Dit levert een bijkomend argument voor de versie dat betrokkene ook in Gent niet voor professie in aanmerking kwam en geen kloostergeloften aflegde. In het hierboven vermelde obituarium staan zowel mans- als vrouwennamen, en de zeven afluivigen in juli 1671 waren allemaal van buiten de stad afkomstig. Terug een aanwijzing dat het niet om religieuzen maar om zorgbehoevende vreemdelingen en burgers ging.

In de inventaris van J. B. Lavaut (1834-1900) wordt geen enkele melding van haar aankomst, verblijf en overlijden gevonden¹⁰⁵. Enerzijds was het in de 17de eeuw gebruikelijk bekentenissen neer te pennen en te publiceren. Anderzijds waren vrouwelijke religieuzen vanuit een sfeer van onthechting en bescheidenheid minder geneigd tot het aanleggen van kronieken. De bewaarde documenten onthullen meestal zakelijke informatie aangaande het beheer van het klooster: gronden, comptabiliteit, processen en dergelijke.

Ook D. Vandaele constateerde de archiefvorming in het kader van het goederen- en financieel beheer en het ontbreken van archiefstukken met betrekking tot de dagelijkse werking of het leven binnen de muren. In het archief van de Baudeloo-abdij, die een controlefunctie bezat, werden geen visitatieverslagen gevonden¹⁰⁶.

Details over het persoonlijke leven verwacht men doorgaans wanneer zich iets bijzonders heeft voorgedaan. Het ontbreken van een bijkomend spoor van Anne in de archieven laat veronderstellen dat zij geen extreme daden stelde die de pers of memorieboeken haalden. Zij werd niet weggestuurd of overgeplaatst, niet door een vermetele aanbieder geschaakt, niet als heks veroordeeld en niet voorgesteld voor een heiligverklaring. Zij overleefde de laatste grote pestgolf (1667-1669) die de Zuidelijke Nederlanden teisterde en nam mogelijk op 9 maart deel aan de plechtige processie die in Gent uitging in aanwezigheid van de bisschop en de hele Gentse clerus als dank voor het ophouden van de plaag¹⁰⁷.

De beperkte correspondentie van twee onderzoekers die naar haar informeerden is bewaard gebleven. In een schrijven naar de stad gericht, bevestigde Martin Schweisthal de gevonden sterfdatum van 20 juli 1671 uit het obituarium en vroeg of er ook een neerslag van overlijden kon teruggevonden worden in het register van de nabijgelegen parochie Akkergem. Het antwoord bleek negatief¹⁰⁸.

Bewijzen van de jaarlijkse storting van 300 pond werden niet teruggevonden. Zo antwoordde dhr De Schijver, conservator van het Bijlokemuseum nog in 1965 op een vraag van Brossel dienaangaande: *Les comptes de l'abbaye de la Byloke ont été perdus, du moins ceux qui se rapportent à la deuxième moitié du XVIIIe siècle. Il n'est donc pas possible de vérifier si la pension annuelle de 300 livres fut régulièrement payée ... Les comptes de l'abbaye sont perdus pour la période allant de 1637 à 1706*".¹⁰⁹

IV. 5. Besluit

De vermelding van Anne de Laval in de Obituaire de la Byloke geldt als enig maar wel doorslaggevend bewijs dat zij hier tot in 1671 verbleef en niet volwaardig als kloosterzuster was geïntegreerd. De hamvraag of de religieuze roeping in 1653 op een inschattingsfout berustte of onvoldoende ernstig werd genomen, is niet met zekerheid te beantwoorden. Evenmin kwam aan het licht of zij vrede nam met de haar toegekende status. Zij was in ieder geval van onderhoud en onderdak verzekerd. Ongeweten blijft of en hoe zij zich nuttig wist te maken in haar nieuwe omgeving. Er zijn geen aanwijzingen voor contacten met haar familie en vroegere bekenden. Noch de historici of de persensen die luitenant Anne-Antoine destijds zo bejubelden, noch een wantrouwe Gouzenaire penden enig vervolgartikel over haar wedervaren in Gent. Meestal koos men voor een orde en een abdij, liefst in de eigen streek, waarvan de materiële status evenredig was aan het persoonlijk fortuin. De Bijloke bleek niet zo salonfähig als Marquette, maar ook hier verbleven zusters uit de Gentse adel (Utenhove, Van den Kethulle, Vilain, Triest e.a.) en uit de hogere burgerij.

De keuze van de Bijloke boven één van de vele andere ordeklousters in Gent of het Kortrijkse, had wellicht te maken met het minder contemplatieve karakter, de afschaffing van de onderwijsfunctie, de aanwezigheid van de unieke ziekenzorg voor militairen en burgers en de traditie van de gastvrijheid van het huis. Een gemis aan kloosterroeping kon hier een uitlaatklep vinden in liefdadig werk. In de meeste abdijen bedroeg het aantal lekenzusters een derde of een vierde van het aantal koorzusters. In de Bijloke lag dit merkkelijk hoger – met dus meer kans op leden met een problematische status. De religieuze fase in Annes leven was in ieder geval minder roemrijk en spectaculair dan het militaire parcours.

V. Post mortem in het land van de reuzen

P. Francq en M. Schweisthal bepleitten een gedenkteken voor Anne de Laval en La Jeunesse, de heldinnen uit Lomme. Een monument kwam er niet. Wel is Anne vandaag de voornaamste ereburger van Lomme. In 1873 kreeg haar geboorteplaats een ‘rue Anne Delavaux’. In 1960 herrees de oorlogsheldin als gewapende reuzin in de jaarlijkse Lommese optochten. In 2003 gaf kunstenaar Stéphane Deleurence haar een nieuwe look en liet haar stappen in de outfit van officier zoals ze door aartshertog Leopold Willem werd ontvangen, meer bepaald in de ‘justaucorps de panne noire’, de pluimen op de hoed, gelaarsd en gespoord, het zwaard aan de zijde en de g nette in de hand. De koene krijgster is thans 3,40 m hoog en weegt 40 kilo. Twee moedige dragers torsen haar jaarlijks door het carnavalparcours. Samen met andere reuzen uit België en Frankrijk, werd Anne de Laval, als reuzin van Lomme in 2005 door de Unesco als immaterieel werelderfgoed erkend¹¹⁰. En eigenlijk verdient luitenant Anne naast een plaats in de folklore ook een expliciete erkenning in de gevestigde schriftuur over de Spaanse Nederlanden.

Lieve Vande Castele

NOTEN

- ⁶⁷ Ferdinand, die in 1619 keizer werd, was nauw met het Spaanse hof verbonden.
- ⁶⁸ Justaucorps: ancien vêtement serré à la taille et muni de manches et de basques généralement assez longues; panne:  toffe semblable à velours, mais à poils plus longs et peu serrés, Petit Robert, ed. 1979.
- ⁶⁹ C. Brossel, loc. cit. p. 62.
- ⁷⁰ H. Duthilloeul, op. cit. p. 352.
- ⁷¹ F. De Potter, *Gent van de oudsten tijd tot heden*, Brussel, 1888, V, p. 574.
- ⁷² UGent, *Vliegende Bladen*, II-M 28, IV-L, 16.
- ⁷³ Th. Ploegaerts, *Les Moniales de l’Ordre de C teaux dans les pays-bas méridionaux de 1550 à 1800*, dl 2, p. 491.
- ⁷⁴ *Abrégé de l’histoire de la très-illustre abbaye de repos de Notre-Dame de l’ordre de Cisteaux   Marquette et de l’Image miraculeuse de la Vierge, honorée dans la Chapelle sous le nom de Notre-Dame de la Barrière, à la porte dudit Monastère*, Rijsel, 1743 (google books), p. 27.
- ⁷⁵ Aimé Leroy en Arthur Dinaux, op. cit. pp. 532-33.
- ⁷⁶ M. Gouzelaire, *Mémoire pour servir à l’histoire de l’abbaye Notre-Dame du Bon Repos   Marquette*, hoofdstuk 43, uittreksel website Lomme-des-weppes.
- ⁷⁷ *Abrégé de l’histoire de la très-illustre abbaye...*, Rijsel, 1743 (google books).
- ⁷⁸ Les relations véritables, 31 januari 1654.
- ⁷⁹ Parival, op. cit. p. 28.
- ⁸⁰ Craig Harline, *De verzoeken van zuster Margriet. Het Vlaamse kloosterleven in de 17de eeuw*, Antwerpen/Baarn, 1997.

- ⁸¹ J. Duvosquel (red), Châtellenies de Lille, Douai, Orchies, *Albums de Croÿ*, dl XII, Brussel, 1985, p. 33.
- ⁸² J. Merlier (ed), *Het leven van Maria Petit (1623-1677)*, Zutphen, 1976, pp. 37, 50, 55-56.
- ⁸³ C. Brossel, loc. cit. p. 64.
- ⁸⁴ M. Cloet (red), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, pp. 82-83.
- ⁸⁵ G. Van Bokstaele e.a., *Van Beaupré tot Zwijveke. Cisterciënzers in Oost-Vlaanderen*, Gent, 1999, p. 51.
- ⁸⁶ J. Walters, *Geschiedenis der Zusters der bijloke te Gent*, Gent, dl 2, 1929-30, pp. 34, 69, 77, 91.
- ⁸⁷ A. Van Heddeghem, *Een middeleeuws abdijhospitaal de oude Bijloke: Gentse hospitalen en ziekenverzorging 1146-1797*, Antwerpen, 1978, pp. 74, 82, 133-135.
- ⁸⁸ A. Van Heddeghem, op. cit. pp. 199-200.
- ⁸⁹ Th. Ploegaerts, dl 2, op. cit. pp. 3-30.
- ⁹⁰ Th. Ploegaerts, dl 2, op. cit. pp. 24-30.
- ⁹¹ A. Van Heddeghem, op. cit. pp. 179-180; J. McNamara, op. cit. 530.
- ⁹² J. Walters, op. cit. p. 230, voetnoot 43.
- ⁹³ D. Vandaele, *Instellingenstudie en inventaris van het oude archief van de abdij en het hospitaal van de Byloke te Gent, bewaard in het Stadsarchief te Gent, 1228-1843*, thesis VUB, 2001-2002, p. 17.
- ⁹⁴ A. Van Heddeghem, op. cit. p. 214.
- ⁹⁵ J. McNamara, op. cit. p. 104.
- ⁹⁶ A. Van Werveke, *Chronique archéologique: Asiles, La Flandre Libérale*, 1 september 1927.
- ⁹⁷ Th. Ploegaerts, dl 3, *Les abbayes en Wallonie*, op. cit. p. 105.
- ⁹⁸ Th. Ploegaerts, dl 2, op. cit. p. 27.
- ⁹⁹ Th. Ploegaerts, dl 3, op. cit. p. 52.
- ¹⁰⁰ Th. Ploegaerts, dl 3, op. cit. p. 82.
- ¹⁰¹ Th. Ploegaerts, dl 2, op. cit. p. 70-72, 75.
- ¹⁰² Th. Ploegaerts, dl 2, op. cit. pp. 353, 357-358.
- ¹⁰³ M. Schweisthal, loc. cit. p. 23.
- ¹⁰⁴ Stadsarchief, NR 316 BIJLOKE 1645-1695, folio, 1 recto en 82 verso.
- ¹⁰⁵ Stadsarchief, J.B. Lavaut, *Inventaire des archives de l'abbaye de la Byloke, 1164-1807*, Gent, 1881, onuitgegeven handschrift.
- ¹⁰⁶ D. Vandaele, op. cit. pp. 47, 50-51.
- ¹⁰⁷ M. Cloet (red), op. cit. p. 83.
- ¹⁰⁸ M. Schweisthal, Ixelles, brief van 2 december 1899, UGent, *Vliegende Bladen*, II-L, 17.
- ¹⁰⁹ Brief van conservator A. De Schrijver aan C. Brossel, 5 november 1965, Stam Gent.
- ¹¹⁰ Website, lomme-des-wepes.

***GHENDTSCH*E TOESTANDEN**

DE RIVIEREN VAN DER STEDE DAT SCOENSTE JUWEEL ES DAT DE STEDE HEEFT

DEEL 3. NIET MEER VAN NUT, DUS WEG ER MEE!

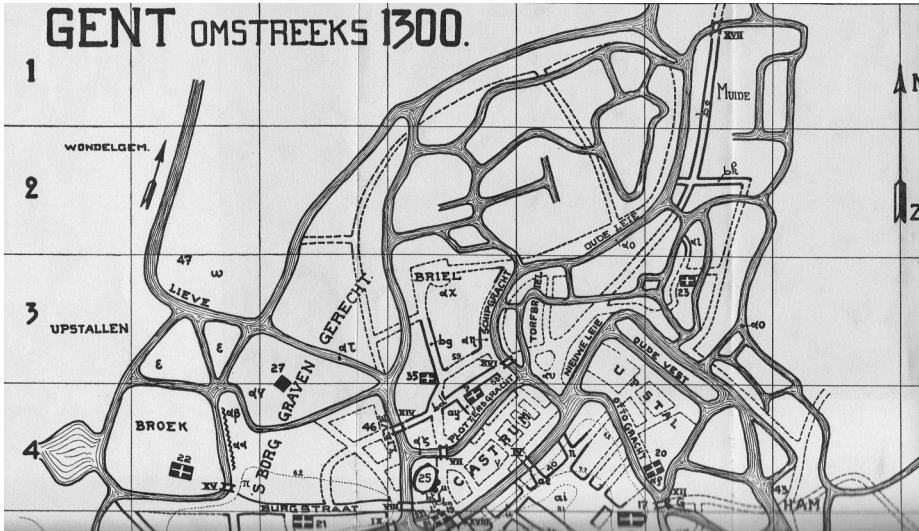
Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw verdwenen de waterlopen en waterloopjes in snel tempo uit het Gentse stadsbeeld. We kunnen ons moeilijk een voorstelling maken van hoe het dichte waterloppennet er vroeger uitzag. Samen met allerhande afbeeldingen her en der gepubliceerd, geven de hierbij gereproduceerde kaartjes daarvan een impressie, meer niet.

Door dit verdwijnen onderging de stad een ware gedaanteverandering. Waarom gebeurde dat? Het is een complexe zaak. De motieven die traditioneel daarvoor aangehaald worden, vooral gevaar voor de gezondheid en stankoverlast, waren zeker niet de enige, zelfs niet de belangrijkste redenen om tot dempen te besluiten. Dat waren dikwijls zelfs niet meer dan drogredeuten om nog maar eens een waterloop toe te gooien.

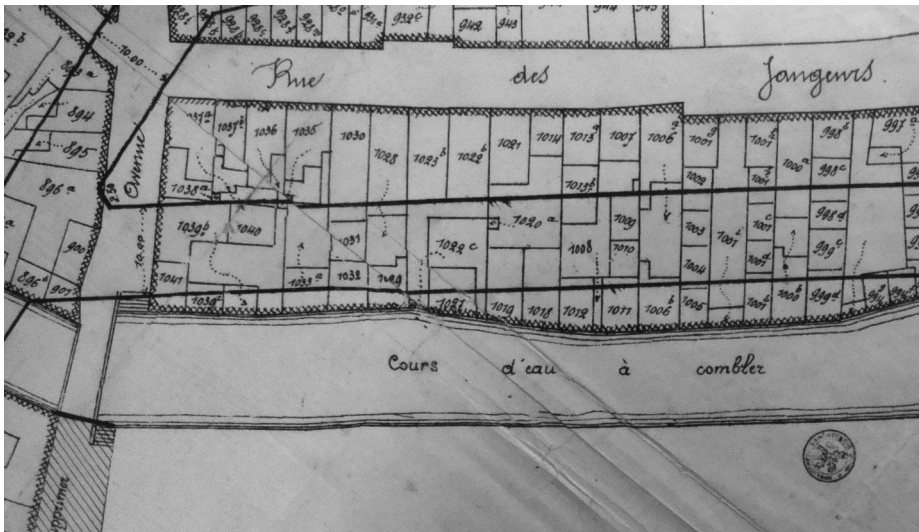
In tegenstelling tot wat we geneigd zijn te denken, was ook het autoverkeer en het alsmaar zoeken naar extra parkeerruimte nauwelijks van betekenis in dat proces. De sterke verkeersdruk kwam er immers pas in de zestiger jaren van de vorige eeuw, toen de meeste waterlopen al lang verdwenen waren (zie kaartje met dempingen tussen 1863 en 1915)¹. Enkel bij de laatste dempingen (de Reep in 1960) was ‘koning’ auto een determinerende factor. Ook de aanleg van de inmiddels verdwenen ‘GB’ parking over de Leie aan de Ajuinlei en in mindere mate ook de allerlaatste demping, die van het Blaisantkanaal, daterend uit die tijd, vallen daar bij te rekenen².

Funcies en functieverlies

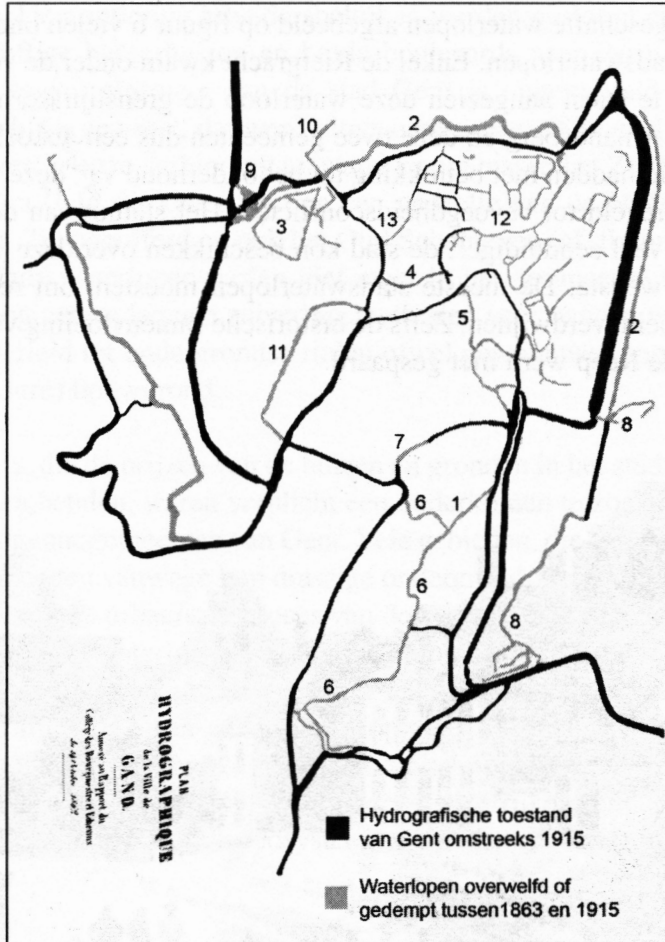
Wat zat er dan wel achter? Toen de sterke bevolkingsaan-groei nieuwe urbanisaties noodzakelijk maakte, was er het niet te onderschatten feit dat de waterlopen, met hun grillige loop, totaal niet pasten in de urbanisatietrends die vanaf 1860 nieuwe kaarsrechte rooilijnen deden trekken, ook in de oude stad.

- 1 Waterloppennet in het noorden van Gent met het historische stratenpatroon er op ingetekend (detail uit kaartje in Blockmans, F., Het Gentse stadspatriciaat, Antwerpen, 1938). De kleine waterloopjes en grachten zijn overdreven breed en egaal weer gegeven, maar het kaartje geeft toch een goed beeld van de waterrijke stad met zijn vele 'eilanden'.

- 2 Een van de vele 19de-eeuwse plannen, uitgevoerd of (gelukkig soms) niet uitgevoerd, om waterlopen te dempen. Dit gebeurde in combinatie met het dwars doorheen het middeleeuwse stadswefsel trekken van nieuwe rooilijnen voor bestaande straten en straatjes of zelfs voor compleet nieuwe straten. Hier een voorbeeld uit 1892 voor het dicht leggen van de Sint-Jansgracht (Cours d'eau à combler) en het trekken van de nieuwe straat Nieuwpoort (Stadsarchief, Atlas Goetgebuer L130 nr. 15, detail). De Rue des Jaugeurs is de oude IJkstraat (nu op verlegd tracé: IJkmeesterstraat). Alle huizen moesten tegen de vlakte.

- 3 Bewerkte kaart uit 1861 (Plan hydrographique de la Ville de Gand uit een rapport van schepen De Maere) met schematische aanduiding van waterlopen verdwenen in de periode 1863-1915 (licht getint) en toen nog open gebleven gedeelten (donker) uit De Clercq, L., 2005, p. 185. In deze periode onderging Gent de grootste veranderingen en kreeg de stad binnen de ring grosso modo zijn huidig uitzicht.

De 19de-eeuwse bouwmode, met haar egaal bepleisterde straatgevelwanden ‘vrat’ de grillig gevormde middeleeuwse stad als het ware uit. Kromme steegjes verdwenen of werden omgevormd tot brede rechte straten. Het was de tijdgeest. Het was een krachtig imperatief. Alles wat er kaduuk, krom en scheef, kortom armoedig uitzag, moest weg. Ook al was het eeuwen oud. Veel achter-

- 4 Blekersgrachten binnen de stadsvesten en daar buiten de militaire inundatiezone in het Gentse noordoosten (uit de kaart van I.B. Malfeson, 1756). Bovenaan de Muide binnen de vesten. Er onder: de uitgestrekte bleekweiden met zeer regelmatige parallelle grachten, aan weerszijden van de Sint-Salvatorstraat en de Sleepstraat (onderaan), naast het Meerhemkanaal. De vermelding rechts 'Inondation' duidt aan dat dit grote gebied bij aanvalsdreiging onder water kon gezet worden. Heden is het ingenomen door de Oude Dokken, de Koopvaardijlaan en het grote opgehoogde rangeerterrein van het Zeevaartspoorstation. Boven uiterst rechts: de hoger gelegen terreinen van Sint-Amandsberg.

gevels en koterij op achtererfjes grenzend aan het water, waren trouwens niet om aan te zien.

Maar op zich zelf was dat niet voldoende om het proces in gang te zetten en te laten doorgaan. Om de werkelijke hoofdreden te begrijpen, bekijken we de vroegere functies van de waterlopen in het stadsleven... en we komen tot de conclusie dat hun verdwijnen de belangrijkste achterliggende reden is van deze toch wel bijzonder ingrijpende gedaanteverandering van onze stad.

Het open waterlopenstelsel in en rond het stadscentrum werd eeuwenlang

6 Pas gedempte Oude Houtlei, links de Pekelharing (1899, foto KIK).

actief in stand gehouden, voor een stuk ook gecreëerd, omdat het een functie had, meerdere functies eigenlijk. De grotere rivieren en kanalen waren in gebruik voor de binnenscheepvaart, vooral voor de aanvoer van bouwmaterialen, van graan en hooi, van turf, later kolen, en voor de afvoer van stadsmest en beer, zeer gewaardeerd op het platteland. Maar met het graven van het kanaal Gent-Terneuzen en de uitbouw van de Gentse Zeehaven verplaatsten de havenactiviteiten zich vanuit het centrum van de stad naar de voorhaven en de (nu oude) dokken. De passage van binnenschepen doorheen de grote waterlopen, vooral op het tracé Brugse Vaart, Coupure, Leie, Ketelvaart en Bovenschelde met daarnaast Nieuwe Vaart, Handelsdok, de Pauwvertakking en Visserijkanaal, bleef wel intensief tot op het moment dat de Ringvaart afgewerkt en in gebruik genomen werd (1969). Daarna werd het stil op de Gentse binnenwateren .. tot de motortjes van de toeristenbootjes en het getoeter van de gidsen daarop, op een overigens erg beperkt circuit, de rust begonnen te verstoren.

Een ander type functie werd vertegenwoordigd door de watergebonden pre-industriële nijverheden. Via de kleinere grachten werden de blekersweiden van water voorzien. Deze lagen vooral ten oosten van Nieuwland, waar de namen Blekersdijk en Blekerijstraat nog van getuigen, op de Heirnis, op de Muink-, Bijloke- en Wondelgemse meersen. Brouwerijen en leerlooierijen

5 Recent gerestaureerde watertrap aan de Lieve (foto genomen van op de Lievebrug, 2013).

7 De Schipgracht aan de Tichelrei in 1947, net voor de demping in 1948 (foto collectie Frank Gelaude).

8 De 'Oude Schelde', ingekokerd aan de Hubert Frère - Orbanlaan (hoek Hendrik Waelputstraat), blootgelegd voor de bouw van een appartementscomplex. Moeilijk in te beelden dat dit nog een overblijfsel is van deze 'machtige, prachtige stroom' (foto A. Brysse, februari 2011).

(huidenvetterijen) maakten ruim gebruik van de waterloopjes. Het kunstmatig met behulp van stuwen in stand gehouden hoogteverschil tussen het Leie-Bovenschedepeil en de Nederschelde zorgde voor waterkracht, energie die de stedelijke graanmolens, de Braammolens bij de Brabantdam, deed draaien, later ook papiermolens en zaagmolens aandreef, aan de Visserij vooral.

De waterpeilen werden over de hele stad zorgvuldig geregeld zodat de grachten ook zorgden voor de afwatering, Al kon dit niet beletten dat het tot overstromingen kwam bij grote watersnoden.

Water voor huishoudelijk gebruik, drinkwater voor dieren, was- en schuurwater werd niet enkel geput uit talloze privéwaterputten en (in Gent) slechts enkele openbare putten, het werd ook uit de waterlopen geschept in kannen, emmers, ketels en tonnen. Dat gebeurde van op de vele watertrappen (stegers) her en der verspreid over de stad. In de stadsrekeningen wemelt het van noteringen van betalingen voor werken aan 'steeghers', trappen in steen of (meestal) hout, soms met een 'gewad' er naast: een traploos hellend vlak toegankelijk voor paarden en andere huisdieren. Van op de Kraanlei en van op de Lievebrug kan je nu nog stenen watertrappen bezichtigen⁴.

En tenslotte, voor ons ook moeilijk te begrijpen: dezelfde waterlopen werden tegelijk gebruikt om het vervuild water (en vuilnis) weg te spoelen. Het waren open riolen: verre van aangenaam, wel nuttig! Probeer U in te beelden wat er moest gebeuren met vuil afwaswater, waswater en schuurwater in de tijd dat er nog geen goed functionerend ondergronds riolenstelsel bestond. Ook als men het naar de straatgoot weg bezemde, kwam het in de waterlopen terecht, tenzij het in de bodem drong en de ondiepe drinkwaterputten mee hielp bezoe-delen.

We vergeten nog een heel belangrijke functie van het Gentse water. Eeuwenlang vormden de vestgrachten samen met de vele waterloopjes in de uitgestrekte meersen rond de stad een militair inundatiesysteem, ingenieus geregeld via stuwen. Dit zorgde voor een stadsverdediging, die even goedkoop als efficiënt was. Gent had weinig of geen zware verdedigingsmuren à la Carcassonne of Le Mans nodig. Enkel de poorten aan de hoger gelegen of opgehoogde toegangswegen, de dammen, waren zware stenen bouwwerken, veeleer bedoeld om visueel indruk te maken dan om werkelijk te verdedigen. Marcus van Vaernewyck, niet afkerig van sterke beeldspraak, noemde in de jaren 1500 het inundatiesysteem de 'sterke watermuren' van de stad⁵.

Dichtslibben en dichtgooien

Redenen genoeg dus om dat hele netwerk goed te onderhouden. Oppervlakkig gezien lijkt de wirwar aan waterlopen op het kaartje 'Gent omstreeks 1300'

op een natuurlijk ontstaan net, onderdeel van de grote Gentse Leiemeander. Dat was gedeeltelijk ook zo, maar men moet zich voorstellen dat alle open waters door de mens in vaste beddingen gehouden werden. Als ze niet aan straten grensden, maakten ze deel uit van perceelsgrenzen, die door de 'aangelanden' goed in de gaten gehouden werden. Die moesten stabiel blijven!

Alle waterlopen werden regelmatig geruimd en uitgediept, zo niet waren ze gedoemd om te verdwijnen. Dat duurde tot de ene na de andere functie verdween. Het begon met de rol van de waterlopen in de stadsverdediging, die ophield vanaf de jaren 1780, toen de vesten geslecht werden, en het eindigde met de in gebruikneming van de Ringvaart in 1969.

Ondertussen werden de watergebonden bedrijven en bedrijfjes vanuit het stadscentrum naar de periferie verplaatst of ze stopten er mee. Nog belangrijker was de aanleg van een uitgebreid netwerk van waterleidingen en een even uitgestrekt (gemetst!) riolenstelsel, dat ook zorgde voor de afvoer van 'hemelwater' en tot op zekere hoogte voor drainage van grondwater in waterzieke zones.

Maar die riolen loosden hun vuil water in de open gebleven waterlopen. In plaats van afgevoerd te worden, stapelden slib en de afval zich op in de slecht onderhouden kanaaltjes en kanalen. Toxische stoffen kwamen in het slib en het grondwater terecht. De stad speelde wel een deel van zijn afvalstoffen stroomafwaarts kwijt, voor het grootste deel eerst in de Leie en vervolgens in de Schelde, maar in het vlasrootseizoen ontving Gent via de Leie zelf extra fel stinkend water.

Gelijklopend met het functieverlies verminderde ook het onderhoud van de waterlopen. Dichtslibben kan snel gaan. Als men ophield met onderhoud, baggeren of schuren, zoals beschreven in het eerste deeltje van deze reeks, hoefde men niet zelden nauwelijks nog te dempen: de wateren slibden in snel tempo toe. Dikwijls hoefde de mens amper nog een handje toe te steken. Al gebeurde dat natuurlijk toch. Men kan zich goed voorstellen dat bewoners en bouwvakkers hun afval ook graag gingen storten in de tot verdwijnen gedoemde waterlopen, iets waarop anders strenge verboden golden, zowel voor schippers als voor stedelingen. Vooral de dumpers van bouwafval (greys) werden gevisieerd samen met de uitvoerders van bepaalde beroepen zoals beenhouwers, 'peinseniers' (pens- en darmverkopers) en de beerruimers (de 'sindaelsneyders'), die in sommige seizoenen moeilijk weg wisten met hun stinkend goedje. Misschien moest er niet veel doelbewust gedempt worden, tenminste niet in de kleine waterlopen, en nog minder moest er voor betaald.

Inkokeren en integreren in het riolenstelsel

Andere waterlopen werden overweld en ingeschakeld in het riolennet. Voor de aanleg van dat net maakte men zelfs bij voorkeur gebruik van oude beddingen of van de wegen er naast. Op die manier moest er minder onteigend worden en het water kon ondergronds zijn natuurlijke loop volgen. De term ‘overwelden’ is hier enigszins misleidend. Meestal werden slechts relatief nauwe riolen gemetst in veel bredere beddingen. Vandaar dat de overblijfsels, die soms bloot gelegd worden, niet erg indrukwekkend zijn (zie afb. Oude Schelde).

De levensnoodzakelijke goede voorziening van drinkbaar water voor, onder andere, de preventie van cholera, was tot stand gekomen, niet door dempen en rioolaanleg, maar de uitbouw van een goed functionerend waterleidingnet.

Maar ... daarmee waren niet alle problemen van de baan. Ze waren voor een deel slechts verschoven. En nog niet eens ver weg: de riolen mondden uit in de grote open gebleven waterlopen. Dat water zag zwart en drabbig. Door anaerobe gisting stonk het tegen de maan en de sterren op, nog het ergst op de mooie warme dagen. Toestanden die veel lezers zich nog wel levendig zullen herinneren.

Verdwenen Venetië

Zo komt het dat het hele grote waterrijke gebied tussen de Waldam aan de Brugse Poort, Meulestede, Sint Jacobs en de Dampoort - Heirnis met zijn vele kanaaltjes en ‘eilandjes’ (zie kaartjes) actueel op het eerste gezicht niet meer herkenbaar is in het stadslandschap. Het ‘vulgar Venice’ van Thackeray in 1840, met zijn ‘dirty canals’, aangehaald in deel 1, was verdwenen, nog voor het een toeristische attractie kon worden. Vandaar dat, onder andere, het veel minder waterrijke Brugge ging lopen met de nogal onzinnige titel ‘Venetië van het Noorden’. Het toeristische, economisch zwaar doorwegende aspect heeft overigens, ondanks de late roeping van Gent op dat gebied, samen met de sterk gegroeide aandacht voor de woonkwaliteit in de stad, terdege mee geholpen om goed zorg te dragen voor het overgebleven open water. En dit tot en met, klap op de vuurpijl, de heropening binnenkort van een eerste gedempt stukje Schelde. Uiteindelijk is ook daarin de economische factor (het nut!) doorslaggevend.

Zolang het open water stinkend vuil was, kon geen zinnig mens aan zoiets denken. Maar het onverhoopte gebeurde. Het water werd stilaan terug zuiver. Hoe dat in zijn werk ging en nog steeds gaat, zullen we bekijken in de vierde en laatste aflevering van deze kleine reeks. Het is heel recente geschiedenis,

maar daarom niet minder de moeite waard om te beschrijven en te bekijken.

Luc Devriese
met dank aan Frank Gelaude

NOTEN

- ¹ De Clercq, L., Een Gentse waterzooi. De geschiedenis van het dempen en overwelden van de Gentse waterlopen (1866-1914). Casus: het dempen van de Rietgracht. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 2005, deel 59, p. 163-188.
- ² Het weinig gekende Blaisantkanaal was oorspronkelijk de binnengracht van de stadsvesten op die plek. Na het graven van de Sassevaart in de jaren 1500 werd de vestgracht gepromoveerd tot verbinding van die nieuwe vaart met de Lieve en de Lievehaven aan de Lievekaai. Vandaar dat dit kanaal soms ook Lieve genoemd werd. De naamgeving is verwarrend. Nu is dit kanaal omgevormd tot de Kolveniersgang (vroeger Lievegang genoemd) en meer naar het oosten is het een onderdeel van de stadsring aan de Blaisantvest.
- ³ Het ontwerp van ingenieur De Maere van een ‘Plan général des alignements’ in 1859 opende de weg voor de talloze onteigeningen nodig om dergelijke rooilijnen te verwezenlijken (Devriese, L., Een kleine geschiedenis van de rooilijn ... of: hoe het Gentse centrum (bijna) zijn middeleeuws karakter verloor. In: *De Heraut*, 2002, jg. 35 nr. 2, p. 3-14; Coene, A., De Raedt, M., *Kaarten van Gent – Plannen voor Gent (1534 - 2011)*, Snoeck, 2011, p. 138-142).
- ⁴ Devriese, L., Van Gentse openbare waterputten en watertrappen. In: *De Heraut*, 2011, jg.47 nr. 3, p. 18-27 en nr. 4, p. 10-19; Bru, M.A., Devriese, L., Vermeiren, G., Emile Braunplein. De waterput bij het Belfort. In: *Archeologisch onderzoek in Gent*, 2010, deel 4, p. 22-28.
- ⁵ Van Vaernewyck, M., *De historie van Belgis of Kronyke der Nederlandsche oudheid*, p. 271 van deel 2 in de uitgave Gent, 1786.

ERRATA

In ons vorig nummer (2013 - nr 3 - p. 213) is een foutje geslopen in het onderschrift van het plan van de Nieuwpoortwaterloopjes.

Op de laatste regel moeten de woorden “links onder” vervangen worden door “rechts boven”. Brengt u even de correctie aan in uw nummer?

In datzelfde nummer (2013 - nr 3 - p. 278) werd het overschrijvingsnummer fout vermeld.

Het boekje “Oud Vlaendre op de Wereldtentoonstelling van 1913 opnieuw bezocht” wordt thuis bezorgd tegen overschrijving van 12,50 € op rekening Iban: BE 71 001 048 130 769, Bic: GEBABEBB van Arthur De Decker met vermelding ”... ex. Oud Vlaendren”

100 JAAR GELEDEN: EXPO 1913 DEEL 3 (JULI -AUGUSTUS)

VOOR U VERZAMELD UIT 31500 EDITIES VAN DE GAZETTE VAN GENT

1 juli 1913

Wat een goede gedachte kan geven van het talrijk bezoek aan de Wereldfoor is de statistiek van de aankomst der reizigers in de Sint-Pietersstatie. Zondag waren er 16 000, waarvan 2 093 leden van maatschappijen. Gisteren kwamen er per bijzondere trein 600 Fransen aan, leden van de jury. Zij zullen woensdag naar Frankrijk terugkeren. Men schat het aantal bezoekers van zondag op 95 500.

2 juli 1913

De kadetten van de Amerikaanse kruiser Illinois die tegenwoordig de ronde van de wereld maakt, verblijven nu te Antwerpen. Zondagnamiddag 5 juli komen 250 van hen de World's Fair bezoeken. Om 2 uur 30 zullen zij op het sportplein oefeningen uitvoeren, daarna aanwezig zijn bij de inhuldiging van de Amerikaanse afdeling en in Oud-Vlaanderen een ontbijt nemen. Het gemeentebestuur van onze stad zal de officieren en kadetten met hun aanwezigheid vereren.

4 juli 1913

Gisteren weerklonk rond 5 uur 30 in de namiddag plotseling het brandalarm in de Engelse afdeling. In een paar minuten zaten de pompiers reeds op het dak van de hal. Er was echter geen brand. Het was maar een loos alarm, dat door het Algemeen Bestuur was gegeven om de stipte werking van de brandweerpost na te gaan.

Ten gevolge van de hartelijke ontvangst welke de bemanning van het Deense oorlogsschip Olfert Fisher te beurt viel, heeft de gemeenteraad van Kopenha-

gen aan het Gentse schepencollege bericht, dat hun leden op 7 en 8 juli een officieel bezoek zullen brengen aan onze stad. Drie dames die deel uitmaken van de stedelijke raad van Kopenhagen zullen ook de reis ondernemen.

De heer Becker, algemene bestuurder van de Duitse afdeling, gaf aan de officiële personen een banket, waaraan een honderdtal gasten deelnamen. Ook de heer Marraud, algemene commissaris van de Franse afdeling, was aanwezig. De heer Becker bracht de eerste heildronk aan de koning en de koninklijke familie. De heer Cooreman dronk aan de Duitse keizer, de Smid van de Vrede. Verder hielden de heren Becker en Cooreman prachtige toespraken. De heer Braun voegde er enige woorden aan toe en vertaalde de rede van de heer Cooreman in het Duits. De heer Jan de Hemptinne bedankte de Duitse tentoonstellers namens de Belgische regering.

5 juli 1913

In het Burgershuis werd door de vergunninghouders van het Plein der Attracties een vergadering belegd. Zij klagen er over dat er veel te weinig concerten zijn en vragen dat de ingangsprijs na 6 uur 's avonds op 50 centiemen zou worden gebracht.

Het Ghent Syndicate LTD beweert het recht te hebben op zijn terrein eender welke prijs te bepalen voor het attractiepark en stelde voor de ingang op 25 centiemen te beperken. Tenslotte werd een comiteit samengesteld om deze maand in het park feestelijkheden in te richten.

6 juli 1913

Het is zonder de minste vooringenomenheid of tegenkanting dat wij mogen zeggen dat het concert Louis Debune van zaterdag het weinige publiek dat opgekomen is niet bevredigd heeft.

Mevrouw Lyse Charmy die een concerto uitvoerde voor piano van Theo Ysaye, door de meester geleid, is bepaald een grote artieste.

Ongelukkig had het orkest bij de uitvoering van de stukken te kampen met deze van de beide restaurants aan de uiteinden van het Feestpaleis gelegen, waardoor alle stille passages werden overstemd. Dat ging werkelijk over zijn hout. Ook de solisten leden er onder, ondermeer de zangeres mevrouw Debune.

7 juli 1913

De Spaanse afdeling die als laatste is bijgetreden, zal zaterdag 19 juli officieel worden geopend. De plechtigheid wordt vereerd met de tegenwoordigheid van Zijne Excellentie de markies van Villalobar, gezant van Spanje te Brussel. De regering is niet officieel toegetreden. Het paviljoen staat nabij het Paleis van de stad Gent.

Er was gisteren weinig volk voor het buitengewoon Zweeds turnfeest. De optocht van de turners, knapen en meisjes, gevolgd door de pupillen van het leger, de volwassen turners en de soldaten werd zeer stipt uitgevoerd, evenals de gezamenlijke en andere oefeningen door de talrijke groepen.

Het verhoog in het midden van de zaal was druk bezet door de hoge generaals en personages, voor zover wij hen konden onderscheiden. Wij weten niet waarom, maar de plaats voor de drukpers was in één der uiteinden van de zaal aangeduid.

11 juli 1913

Heden komen per bijzondere trein uit Parijs 300 leden van de zang- en harmonieschool naar Gent om op 13 juli in het *Feestpaleis* een volksgala te geven met artiesten, zangers en muzikanten uit Parijs en het balletkorps van de Opéra de Paris.

Zij zullen werken uitvoeren die de vrede, de arbeid en de kunsten huldigen. Naast de bouwkundigen, bekwame ingenieurs en beheerders willen zij hulde brengen aan de medewerkers die gedurende lange maanden gewerkt hebben aan de grootse onderneming die de Wereldtentoonstelling ontegensprekelijk is.

De post voor de draadloze telegraaf nabij het Koloniaal Paleis, door de praktische telegraafschool van Laken ingericht, werkt sedert enige dagen en zal binnenkort van 2 tot 6 uur in de namiddag voor het publiek worden geopend.

12 juli 1913

Op een vergadering van talrijke vergunninghouders van attracties werden maatregelen besproken om de zaken beter te doen gaan. Van het *Uitvoerend Comité* werd verkregen dat op zekere dagen de verlichting van de tuinen zal duren tot 2 uur in de morgen. In het park zullen bals en stoeten worden ingericht. Een dergelijke ommegang zal zondag de stad doorkruisen om de feestelijkheden aan te kondigen.

De stad Parijs heeft een afdeling pompiers naar de Gentse Wereldfoor gezonden, bestaande uit een sergeant, twee korporaals en tien sapeurs, gelast met de inwendige bewakingsdienst van de Franse afdeling.

14 juli 1913

De eerste dag van de gemeentefeesten die dit jaar samenvallen met de Wereldtentoonstelling, was waarlijk een kermisdag. Terwijl op andere jaren een groot getal van onze medeburgers de stad verlieten om elders meer vermaken te zoeken dan doorgaans ons kermisprogramma aanbood, hadden nu allen familie uitgenodigd om de Wereldfoor te bezoeken.

Van 's morgens vroeg was in de straten rond de statie een buitengewone menigte te been. Alle gewone treinen en tal van bijzondere brachten ieder ogenblik duizenden personen aan en heel de dag heerste in de stad een drukte zoals we maar zelden te zien kregen. De trams werden bestormd en op de vertrekpunten werden zelfs gevechten geleverd om plaatsen te bemeesteren. We zagen personen de reis meemaken op de buffer achter de rijtuigen.

Men rekent dat gisteren meer dan 150 000 personen de Wereldfoor bezochten. Zaterdag en zondag kwamen 100 bijzondere treinen aan, opgepropt met reizigers. Evenveel zijn 's avonds terug vertrokken, zonder de treinen te rekenen die hebben stilgehouden om volk op en af te laten en anders gewoonlijk doorreden. Zes gewone treinen werden daarenboven verdubbeld in lengte.

Eergisteren kwamen in Gent-Sint-Pieters 2800 leden aan van verscheidene maatschappijen uit Frankrijk om deel te nemen aan het bondsfeest van de katholieke turners. Gisteren kwamen er nog eens 4500 bij.

Het feest heeft in het *Hofbouwpaleis* voor talrijke belangstellenden plaats gehad en iedereen ten zeerste voldaan. De gezamenlijke oefeningen waren aantrekkelijk geschikt en werden met de grootste samenhang uitgevoerd. Vandaag zullen talrijke turners zich weer naar het Feestpaleis spoeden om deel te nemen aan de wedstrijden.

16 juli 1913

In het *Feestpaleis* zal op zondag 14 september een groot socialistisch partijfeest worden gegeven. De tenor Fassin is reeds aangeworven.

18 juli 1913

Op 20 en 27 juli hebben naar aanleiding van de 300° verjaardag van de

Koninklijke en Ridderlijke Hoofdgilde der Schermers van Sint-Michiel de eerste twee uitgangen plaats van de Ommeganck der XVIIe Eeuw. Na het einde zal een alleraantrekkelijkst paardenschermspel plaatsgrijpen in het Feestpaleis.

Verder zal men er een nog nooit gezien schouwspel beleven, dat na die twee dagen niet meer zal te genieten zijn. Geheel de stoet, dus 1200 personen, zal zich in volle praal en luister in de feestzaal aanbieden en voorbij de toeschouwers defileren, vooraleer plaats te nemen op de grote verhogingen welke voorbehouden zijn aan de deelnemers. Dit alles zal een onvergetelijke aanblik bieden.

De carrousel, onder leiding van luitenant Lankin, zal vereerd worden met de tegenwoordigheid van prinses Stephanie, ministers en leden van het diplomatiek korps.

21 juli 1913

Prinses Stephanie van België komt zaterdagmiddag naar onze Wereldfoor. Om 2 uur wordt zij ontvangen door de heer Jan de Hemptinne, algemene commissaris. Ze bezoekt achtereenvolgens het *Paviljoen van Canada*, het *Hedendaags Dorp* en de terugblikkende tentoonstelling van oude kunsten in het park, waar zij ontvangen wordt door de heer Casier, algemene bestuurder van de Wereldfoor.

Nadat de heer Braun naar Blankenberge telefoneerde waar zij thans verblijft, woonde de prinses zondag in het Feestpaleis de ommekeer bij van de Koninklijke en Ridderlijke Gilde Sint-Michiel bij en de carrousel onder het bestuur van luitenant Lankin.

Te beginnen van heden zal de draadloze telegraaf in werking treden welke door de heer Goldschmidt in de Wereldfoor werd opgericht. De dienst zal openbaar zijn. Draadloze telegrammen mogen verzonden naar alle werelddelen.

Het publiek wordt toegelaten om de werking van de draadloze telegrafie na te gaan en zich een denkbeeld te vormen van deze voor velen nog met geheimzinnigheid omsluisde uitvinding.

De geestelijke overheid heeft de gelovigen gewaarschuwd tegen zekere afdelingen van de Gentse Wereldtentoonstelling, waar het niet geraadzaam is de kinderen te brengen. In de schoot van de Katholieke Jonge Wacht is een nieuwe groep begeleiders gesticht om de vreemde bezoekers rond te leiden overeenkomstig de vermelde herderlijke brief van de aartsbisschop van Mechelen.

22 juli 1913

Verschillende burgerverenigingen van onze stad zijn met elkaar in overleg getreden om te zien of er geen middel bestaat om de heer burgemeester op zijn spijtige beslissing inzake de *Vlaamse Hogeschooldag* terug te brengen, opdat het inrichtingscomiteit van zijn kant de beslissing ongedaan zou maken om de ontworpen betoging niet in het Feestpaleis te houden.

Teneinde zo getrouw mogelijk het oordeel van gans de handeldrijvende kleine burgerij daarover te kennen en te vertolken, hebben zij een voorlopig protestcomiteit aangesteld, dat op 26 juli om 6 uur in de *Zaal der Notarissen* een vergadering belegt, zonder onderscheid van politieke denkwijze.

25 juli 1913

Gisteravond zou in het *Feestpaleis* een concert plaatshebben dat ons moest inwijden in de Keltische kunst. Historieschrijvers beweren immers dat de Belgen Keltisch bloed in hun aderen hebben en het concert zou ons de gelegenheid verschaffen onze oorspronkelijke, nationale muziek te horen, welke door overlevering sinds de XII° en XIII° eeuwen door de Wallische zangers, de Ierse doedelzakspelers, de Schotse harpspelers en de Britanniërs tot het huidige geslacht is overgebracht. Schotse en Ierse dansen zouden daarenboven als afwisseling worden vertoond.

Het concert was aangekondigd voor 8 uur. Na een kwartier verklaarde een als Schot geklede heer dat leden van het gezelschap in de stad van de weg zijn geraakt, waardoor zij zich wat verlaat hadden. Het concert zou echter dadelijk beginnen.

Inderdaad, rond 9 uur begon het met een zangeres, gekleed in oude Schotse klederdracht, die gebrekkig begeleid op de harp een oud liedje zong, terwijl zij voortdurend aan een zwarte kous breidde. Dat leek wel eigenaardig.

Na de oude Schotse dame kwamen drie jonge Engelse zangeressen, waarvan één met een zeer lieve stem, die opeenvolgend met drie, met twee of alleen oude minnezangen en wiegeliedereren kwamen voordragen. Daarna verscheen als afwisseling nog eens de Schotse dame, altijd met haar kous. Iemand fluisterde: *Een volgende maal komt zij met een koffiemolen!* Het publiek begon reeds woelig te worden.

Een Franse zangeres bracht wat verpozing door haar uitstekend voordragen van *La Vieille Bretonne* van Botrel. Toen echter daarna weer de drie Engelse zangeressen optraden en men bepaald niets te horen kreeg van doedelzakken noch pijpers, begon het publiek te roepen: *Het bestuur! Geef ons geld terug! Dat is mensen bestelen!*

Daarop verscheen andermaal de Schot, die nu beweerde dat de boot die de artiesten moest aanbrengen niet aangekomen was. Hij meende echter dat het publiek voor zijn geld meer gekregen had dan er was beloofd!

Nu ging het waarlijk over zijn hout. Er werd hoe langer hoe heviger geroepen. Tenslotte kwam de heer Dhondt, secretaris van het kunstcomiteit, aankondigen dat het concert ingericht was door het bestuur van het *Pan-Keltisch Congres* dat thans te Gent wordt gehouden en dit in gans de kwestie de verantwoordelijkheid moest dragen.

Daarmee trok het grootste deel van het publiek er van door, terwijl buiten de protestaties voortduurden en velen aandrongen op de teruggave van het inkomgeld. Het *Pan-Keltisch* concert werd voor velen een ontgoocheling en door anderen als een Gentsche lolle opgenomen.

Hetgeen er gebeurde kan tot les dienen. Men moet zich vergewissen of de personen die aanbieden concerten te geven, wel voldoende voorwaarden verlenen dat het opgegeven programma zal worden uitgevoerd.

Op de dagorde van het luchtvaartcongres van 4 tot 8 augustus staat reeds ingeschreven:

- het doordringen in de Sahara per aeroplaan, spreekbeurt met lichtbeelden;
- het vraagstuk van de veiligheid, met een verslag over de ongelukken;
- de voorbereiding van de hedendaagse jeugd op de luchtvaart van morgen;
- de uiterste krachten en grenzen van de nieuwste *avions*;
- de kunst van de fotografie bij het luchtvliegen.

26 juli 1913

Pas is de carrousel in het *Feestpaleis* afgelopen of een talrijke ploeg aardewerkers en tuiniers is reeds aan de arbeid getogen, om de grote zaal in orde te brengen voor de tweede hofbouwtenoonstelling die ditmaal wordt ingericht door de *Van Houtte's Kring*.

Talrijke perkjes met grillige vormen zijn reeds met paaltjes afgebakend en weldra zal men beginnen aan de prachtige zomertuin van de *Floralien*, waarvoor de heer De Wilde weer het zo wel geslaagde plan ontwierp.

Ter gelegenheid van de tweede *Floralien* zal op 10 augustus in de wijk *Oud-Vlaanderen* een bebloemde longchamps plaatshebben. De stoet zal vertrekken uit het *Hedendaags Dorp* en bestaan uit met bloemen getooide rijtuigen, karretjes, auto's en rijwielen. Verder zullen turners en kindergroepen deelnemen.

28 juli 1913

Het *bestuur van het Burgershuis* had enige tijd geleden een aanvraag ingediend om deze instelling te mogen vergroten en de plans waren ingezonden. Men was ook met het *Algemeen Bestuur* overeengekomen over de prijs.

Toen de vergroting echter voltooid was bleek dat het nieuwe gebouw een verdiep bevatte en daarom werd het dubbele van de prijs gevraagd. Het bestuur van het *Burgershuis* protesteerde, maar in afwachting deed het *Uitvoerend Comiteit* gisteren de inrichting sluiten en door bewakers afzetten.

De heer Vander Cruyssen begaf zich dadelijk bij de heer voorzitter der *Rechtbank van eerste aanleg*. Het *Uitvoerend Comiteit* werd bij kortgeding gedagvaard en een uur later kwam het bevelschrift waarbij het *Algemeen Bestuur* veroordeeld en het bestuur van het *Burgershuis* gemachtigd werd, de politie op te eisen om zijn uitbating te doen openen, wat dan ook dadelijk gebeurde.

Gisteren om 5 uur in de morgen, op het ogenblik dat de kuisvrouwen in het *Koloniaal Paleis* zouden binnengelaten worden, deed een beambte die met het toezicht over de bewakingsdienst is gelast zijn ronde.

Niet ver van de hoofdingang van het paviljoen bleef hij enige ogenblikken staan voor een uitstalkast welke mijnvoortbrengselen van Katanga bevatte. Hij was verwonderd een zekere wanorde in de vitrine vast te stellen. Een snel onderzoek liet toe klaarblijkelijke sporen van inbraak te vinden, alsmede de verdwijning van het rijkste stuk van de verzameling, een staaf goud die naar schatting 7 kilogram moet wegen.

Onmiddellijk werden de bewakers samengeroepen. Allen verklaarden gedurende de nacht niets verdachts bemerkt of gehoord te hebben. De politie en het parket werden aanstonds verwittigd en bevonden zich snel ter plaatse. Het verhoor van de bijzondere nachtwakers bracht niet het minste licht in de zaak. Het bleek dat de uitstalkast opengebrouwen werd bij middel van één of ander metalen voorwerp dat als hefboom kon dienen: tang, schroevendraaier, breekijzer, enz.

In de loop van de dag werden door de politie verscheidene huiszoekingen gedaan en even werd gedacht de dader te kunnen vatten. Het schijnt evenwel dat het parket weinig hoop heeft om het gestolene weer te vinden. De buit bedraagt bij nader toezicht drie gouden staven welke samen ongeveer 10 kilogram wegen en een grote ruwe diamant, een gezamenlijke waarde van ongeveer 100 000 frank.

Enkele dagen geleden werd in het *Koloniaal Paleis* een eerste goudroof vastgesteld. Verscheidene kleine staafjes ter waarde van ongeveer 15 000 frank en

een Browningrevolver werden dan meegenomen. Op een zekere persoon wogen toen zware vermoedens en reeds was er sprake van de goudklompen 's avonds op te sluiten in een brandkast van de bank in de tentoonstelling. Zondagavond rond 9 uur werd voor het laatst vastgesteld dat in het *Koloniaal Paleis* alles zich in regel bevond.

Als de bezoekers destijds de thans bestolen uitstalkast bekeken hebben zullen ze voorzeker niet hebben vermoed dat het grote, geelkleurige blok met de vermelding GOUD VAN KATANGA dat tussen de andere voorwerpen lag, wel degelijk uit goud bestond. Zij zullen zich heel waarschijnlijk hebben voorgesteld dat het één of ander minderwaardig metaal was met een laagje verguld-sel bovenop.

Zulks ware van staatswege heel wat voorzichtiger geweest en ook zeer logisch, daar de vitrine niet bijzonder werd bewaakt.

Uitgaande van deze veronderstelling wordt het gerechterlijk onderzoek geleid. De diefte zou bedreven zijn door een persoon die op de hoogte was van de waarde van het gestolen voorwerp en natuurlijk met voorbedachte raad handelde. Eer hij het goud stal zal hij wel een uitweg voor het kostbaar metaal gezocht en gevonden hebben.

Bij het onderzoek wordt de grootste geheimhouding in acht genomen.

29 juli 1913

Priester Hugo Verriest, één der lichten van onze Vlaamse letterkunde, hield een lezing in de voordrachtzaal van het *Feestpaleis*. Daarbij bracht hij één van zijn puike, gemoedelijke *praatjes* ten gehore, waarvan hij alleen het geheim bezit en hoe sober het onderwerp ook, iets heerlijks en meeslepend schoons vormen.

Van zodra de *pastoor ten lande* van Vichte zijn karakteristiek hoofd in de zaal vertoonde, barstte een daverend handgeklap los. De innig toegejuichte rede eindigde natuurlijk met de vurige wens op de lippen van de Vlamingen, dat de sierlijke Vlaamse taal steeds zou voortbloeien.

Op 18 en 19 augustus wordt in de *Wereldtentoonstelling* een Vlaams congres ingericht door de *Algemene Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding*.

30 juli 1913

In de Kamer van Volksvertegenwoordigers stelde de heer Fléchet aan de heer minister van justitie de volgende vraag:

“Sommige bladen melden dat kardinaal Mercier tot de geestelijkheid en de gelovigen een van op de preekstoel af te lezen herderlijke brief heeft gericht, waarin wordt gezegd dat op enkele plaatsen in de Gentse Wereldtentoonstelling voorwerpen zijn tentoongesteld die de eerbaarheid kwetsen, in het bijzonder in het *Paleis der Schone Kunsten*, de zalen waar de vrouwentoiletten zijn uitgesteld en de *Belgische Zaal der Monumentale Versiering*.

Welke maatregel denkt de heer minister te nemen om de wetten betreffende de goede zeden te doen eerbiedigen?”

De heer minister heeft geantwoord dat de herderlijke brief die op 20 juli is voorgelezen hem niet is ontgaan maar het een zaak is voor het parket. Dat zal er niet aan te kort komen de feiten te beteugelen die onder de toepassing vallen van artikel 383 van het strafwetboek.

Een Brussels blad kwam gisteren met de opschuddingwekkende tijding voor de dag, dat de goudstaven in het *Koloniaal Paleis* zou bestolen zijn!

Die tijding zou genoeg doen aan de eerlijke lieden. De diefte van de gouden staven zou zich bepaald hebben tot een diefte van voorwerpen uit pleister, ondermeer de trouwe nabootsing van de 7 tot 8 kilogram zware gouden staaf, die nog veilig in het *Koloniaal Museum van Tervuren* zou liggen!

Wat meer is, men voegde er aan toe dat de heer Renkin, minister van koloniën, machtiging had verleend om dit bericht af te kondigen. Voorwaar wel zonderling!

De bestuurder van de bewakingsdienst scheen wel te weten dat het geen pleisterklompen waren, want de man schrok hevig bij de ontdekking van de verdwijning. Aan de politieofficier van dienst werd door het bestuur van het Koloniaal Paleis opgegeven dat het wel degelijk over ontvreemde goud- en diamantklompen ging.

Reeds van voor 9 uur maandagmorgen werden al de voornaamste goudsmeden en juweliers door een politieagent verwittigd dat er goudstaven gestolen waren in het Koloniaal Paleis en werden ze verzocht de politie of het parket onmiddellijk te verwittigen, zo iemand met de staven zich bij hen mocht aanbieden.

In de eerste plaats zou de gefopte dief kort na het plegen van de misdaad aan het gewicht wel gewaar geworden zijn dat het geen metaal was en voorzeker wel niet zo dom zijn het pleister bij een goudsmid te koop te gaan aanbieden. In de tweede plaats moet de openbare macht zeker zijn geweest dat ze met edel metaal te doen hadden en de diefte zeer belangrijk was. De personen die zonder het te weten of te willen in de zaak konden betrokken worden, hetzij door het smelten of het aankopen, werden niet verwittigd bij middel van een omzendbrief zoals dit gewoonlijk soms maar een paar dagen later geschiedt,

maar door een bijzondere bode.

Het parket werkte maandag tot laat in de avond en was gisteren nog in de weer. Dat alles kan niet om een brok pleister zijn geweest. De opsporingen gaan verder en wij wachten op de officiële verklaring van de heer minister van koloniën.

2 augustus 1913

Gisteravond had in de kleine feestzaal de eerste uitvoering plaats van het Frans concertorkest Sechiari dat uitstekende elementen bezit en onder meer met veel samenhang de ouverture *Tannhäuser* van Richard Wagner speelde en op onderscheiden wijze de *Vijfde Symfonie* van Beethoven.

Op 5 augustus zal de beroemde Franse toondichter Saint-Saëns tijdens het concert Sechiari in het *Feestpaleis* de uitvoering van zijn werken komen besturen.

5 augustus 1913

De opening van de *Zomerfloralien*, met zoveel smaak ingericht door de Van Houtte's Kring in de grote feestzaal, zal om 9 uur 's morgens plaatshebben.

Z. M. de koning zal in de namiddag de bloementoonstelling bezoeken en de laatste ommegang van de *Sint-Michielsgilde* zien voorbijtrekken, wanneer hij zich na de inhuldiging van het gedenkteken van de gebroeders Van Eyck nabij de Sint-Baafskathedraal naar de Erelaan op het terrein van de *Wereldfoor* zal begeven.

7 augustus 1913

Het *Vlaams Katholiek Congres voor de Hogeschooluitbreiding* zal in de Wereldtentoonstelling gehouden worden op 18 en 19 augustus.

De heer Henderickx heeft tot de regering de volgende vraag gericht:

“De berichten waarmee het *Algemeen Commissariaat van de Regering* de beslissingen van de jury bekend maakt aan de deelnemende maatschappijen zijn in de beide landstalen opgesteld, wat loffelijk is. Spijtig genoeg worden de blanco's van en de wijzigingen aan de tekst alleen ingevuld en ingelast op de Franse tekst, zodat zeer belangrijke mededelingen onverstaanbaar zijn voor de Vlaamse deelnemers.

Daarom zou de minister moeten bevelen de schriftelijke inlassingen op de

gedrukte stukken in het Nederlands te doen.”

De heer minister heeft geantwoord dat het *Algemeen Commissariaat* werd verzocht gebruik te maken van de Vlaamse taal voor de mededelingen gericht tot de tentoonstellers die hun aanvraag in die taal hadden opgesteld.

Gisteren kwamen de Engelse *Boy-Scouts* te Gent aan. Onder hen waren Schotse, Engelse en Ierse kereltjes, allen in eigenaardige kleding. Aan de station Gent-Sint-Pieters werden ze verwelkomd door mevrouw Wintour, echtgenote van de Engelse *Algemene Commissaris* en de heer Feyerick, erevoorzitter van de Gentse *Boy-Scouts*.

Met klaroenen voorop trokken de *Boy-Scouts* naar de *Wereldfoor*, waaraan zij een bezoek brachten. De heer Wintour heeft zijn landgenoten een ontbijt aangeboden. Daarna hebben ze rond 6 uur 's avonds Gent verlaten om naar Nieuwpoort te reizen, waar zij hun algemeen kamp hebben opgeslagen.

11 augustus 1913

Gisteren was de koning andermaal te Gent naar aanleiding van de tweede hofbouwtenoonstelling. Om 4 uur stopten de twee hofauto's voor het *Feestpaleis*. De koning trad langs de warme serre de grote zaal binnen, doorwandelde daarop de bloemenzee en vertoefde een uur in dit heerlijk midden.

Hij vroeg talrijke inlichtingen, liet zich hofbouwers voorstellen en drukte herhaaldelijk zijn bewondering uit.

Daarna richtte de koning zich naar het *Oud-Vlaanderen*. Z. M. werd door de *dienstdoende burgemeester*, de heer Moray, ontvangen en op de markt werden hem de dames en heren voorgesteld die aan de stoet hadden deelgenomen.

Na een vluchtig bezoek stegen de koning en zijn gevolg in de auto en reden ze naar Gent-Sint-Pieters. Om 6 uur 45 vertrok de vorst naar Oostende. Pas was hij weg... of het begon te regenen!

Een nieuwe diefstal werd in de nacht van zaterdag op zondag in de *Wereldfoor* gepleegd. In de Belgische afdeling hebben onbekende dieven goudwerk gestolen uit een uitstalkast van de heer Roosen, goudsmid uit de Langemunt. Ten nadele van de heer De Rouck, goudsmid uit de Drabstraat, werden drie kelken ontvreemd.

Dit alles heeft een waarde van ongeveer 8000 frank. Een onderzoek is ingesteld en men heeft ernstige vermoedens.

Verkoopsters die in de Belgische afdeling met snoepgoed, bonbons en chocolade staan, klagen er ook over dat zij herhaaldelijk slachtoffer van diefstallen zijn. *'s Nachts wordt er snoepgoed gestolen...*

12 augustus 1913

De *Zomerfloralien* lokken buitengewoon veel volk. Ze zullen heden geopend blijven tot 10 uur en elektrisch verlicht zijn. Het orkest Sechiari zal om 8 uur een concert geven. De personen vreemd aan de Van Houtte's Kring hebben toegang aan 3 frank.

13 augustus 1913

Gedurende de maand juli waren de ontvangsten van de tram dank zij de *Wereldtentoonstelling* 332 721 frank, een vermeerdering van 176 349 frank tegenover dezelfde maand van het vorige jaar, dus omtrent een verdubbeling. Laten wij hopen dat de bedienden daar ook hun deel zullen van hebben!

De tentoonstelling van de Belgische locomotieven uit het verleden is ingericht in het bijzonder gebouw waar de modellen van de krachtige motoren te zien zijn welke tegenwoordig worden gebruikt voor de reizigers- en koopwarentreinen.

In de grote hal van de Belgische afdeling heeft het beheer van de staatsspoorwegen samen met de *Belgische Propagandadienst* enige specimens tentoongesteld van plakbrieven die werden uitgegeven om de lust tot reizen te ontwikkelen en de vreemdelingen naar onze Wereldfoor te lokken.

16 augustus 1913

De *Van Houtte's Kring* mag terecht fier zijn over de *Zomerfloralien* welke hij ingericht heeft in het uitgestrekt *Feestpaleis*. Geheel de week door is het bloemenparadijs door vele duizenden bezocht geworden. Er blijven maar weinig dagen meer over om van die onvergetelijke weelde van de natuur te genieten. Heden zaterdag en morgen zondag betalen de bezoekers 1 frank.

18 augustus 1913

Zaterdagmorgen vingen omstreeks 6 1/2 uur op het sportplein van de *Wereldtentoonstelling* de wedstrijden van het XXXV° *Internationaal Turnbondfeest* aan, die zeer talrijk werden bijgewoond en heel de dag voortduurden.

Wij zagen echt puike gezamenlijke oefeningen uitvoeren en stoutmoedige piramiden samenstellen door honderden goed gedrilde turners, terwijl op andere plaatsen jonge juffrouwen bevallige oefeningen en dansen ten beste

gaven, alle onder het waakzaam oog van talrijke juryleden, die het bij hun taak niet gemakkelijk hadden.

Zondagmorgen had om 10 uur de prijsuitreiking plaats in de kleine feestzaal van de tentoonstelling, die proppensvol was. De plechtigheid werd voorgezeten door de heren Cuperus en Meys.

19 augustus 1913

De hotelhouders zullen de dagen van vrijdag tot zondag bepaald goede zaken gedaan hebben en vele bijzonderen hebben dan ook een schone prijs voor hun kamer bekomen. Van zijn kant heeft het *Bureel van Huisvesting slaappleatsen* aan vreemdelingen bezorgd, ingericht in verschillende gemeentescholen en het *Nachtverblijf*. De reizigers betaalden daar 1,75 tot 2,50 frank per nacht, met ontbijt.

Vele personen die geen logies gevonden hadden hebben de nacht doorgebracht in de wachtzalen van de Zuidstatie en de Sint-Pietersstatie, die open waren gelaten.

De heer dokter Ehrlich, de beroemde Duitse heekundige, verblijft op dit ogenblik te Gent. Vergezeld van de heer Marraud, algemene commissaris van Frankrijk, bezocht hij langdurig het salon Pasteur in de Franse afdeling, waar hij verwelkomd werd door enige Franse geneesheren en natuurkundigen, als ook door dokter Aemelinck van Gent.

20 augustus 1913

Het *Filippijns Dorp* dat zich in *Oud-Vlaanderen* verheft, is in rouw. *Timiteg*, één van haar inwoners, is naar de *Velden van de Grote Jager* vertrokken.

Hij was pas 28 jaren oud. Hij verkwijnde langzaam in ons weinig gastvrij klimaat, ver van zijn land waar de brandende zon alles zo heerlijk maakt. Hij voelde heimwee, werd moedeloos, vatte koude en stierf. De bewoners van het dorp omringden hem en woonden het vertrek bij van zijn geest.

Dit overlijden gaf aanleiding tot een ganse reeks rouwbetuigingen vanwege de kannibalen. Zij riepen en tierden om de boze geesten af te schrikken die *Timiteg* op de eeuwige jacht zouden kunnen vergezellen en lieten bij een pachter in de omtrek een varken kopen dat ze keelden en rauw oppeuzelden.

Het *Algemeen Bestuur* werd van het sterfgeval in kennis gebracht en deed het lijk naar het gasthuis brengen.

De overledene ging met de vooruitgang mee: vooraleer te sterven drukte hij de wens uit met zijn klederen - een paar lappen en een gordel - begraven te

worden.

Heden woensdag om 1 uur 30 werd *Timiteg* begraven op het gemeentekerkhof van de Brugsepoort.

21 augustus 1913

Gisteren werd het gerucht verspreid dat brand was uitgebarsten in de Wereldtentoonstelling. Reizigers die per spoorweg van Brussel aankwamen hadden uit de trein dadelijk vlammen in die richting gezien.

Er was werkelijk brand in het *Paviljoen van Spanje*, dat niet behoort tot het officieel gedeelte en ondermeer edelgesteenten, wijnen, optische instrumenten en aardewerk bevat.

Het vuur dat waarschijnlijk lang moet gesmeuld hebben, barstte rond 9 uur met geweld uit, zodat heel het paviljoen in brand stond toen de brandweer tot het blussen gereed was. Nochtans was die op het eerste sein toegesnel.

Gezien het groot gevaar waarin het *Paviljoen van de stad Gent* verkeerde doordat de vlammen tot aan de torenspits likten, begon men onmiddellijk alle kunstvoorwerpen te redden die zich in het moderne gedeelte bevonden. Borstbeelden, portretten, tafels, kaders, enz. werden op straat gebracht en onder bewaking van de politie geplaatst.

De pompiers waren werkelijk bewonderenswaardig. In enkele ogenblikken hadden ze de grote slangen op de brandmonden van de waterleiding bevestigd. De waterstralen gingen met volle kracht tot boven het *Paviljoen van Gent* en al de aanwezige overheidspersonen waren het eens om het krachtig en doelmatig optreden van de brandweer te loven.

Ondanks alles bleek dat het *Paviljoen van Spanje* verloren was en de pompiers verenigden nu al hun krachten om dat van Gent te behouden. Een deur welke toegang geeft tot de toren van het gebouw werd opengekapt en twee brandweerlieden klommen naar het hoogste, om van daar uit met een lans het brandgevaar te bedwingen. Weldra gelukten ze daarin.

Op zeker ogenblik barstte nabij het *Paviljoen van Luik* een grote spuitdarm, waardoor een dikke waterstraal in de hoogte sprong. De pompiers konden er echter spoedig in verhelpen.

Intussen was een afdeling linietroepen ter plaatse gekomen om de ordedienst te versterken, die tot dan toe door de politie en een aantal wachters van de tentoonstelling was verricht. Rond 11 uur was alle gevaar geweken. Het Gentse paviljoen heeft echter zeer veel waterschade geleden.

Behalve het *Paviljoen van Spanje* zijn vijf kleinere in de as gelegd: het *Café-Restaurant der Balkans*, een sigarenwinkel *Van Ghelder*, de herberg *Vlaamse Tapperij Dick*, de confisserie *Mayard* en het etablissement *Bieren van Stase-*

gem.

Van bij het eerste alarm waren vele voorname personen ter plaatse gesnel, onder andere burgemeester Braun, Jan de Hemptinne, Jos Casier, Pierre Marraud, commissaris van de Franse afdeling en Van der Straeten procureur des konings.

De oorzaak van de brand is totaal onbekend. De personen die het eerst de vlammen zagen werden door het parket ondervraagd. Men rekent de schade voor het *Paviljoen van Spanje* en de andere tenten op ongeveer 50 000 frank. Een paar personen werden gekwetst bij het openkappen van de deur die naar de Gentse toren leidt. Zij werden in de post van het *Rode Kruis* verzorgd. Het *Paviljoen van Gent* is tot nader bevel gesloten.

Van het *Paviljoen van Spanje* staat nog slechts een deel van de voorgevel recht. Binnen is alles platgebrand. In de puinen vond men drie koffers waarin 's avonds de uitgestalde juwelen en voorwerpen van hoge waarde werden geborgen. De gouden en zilveren juwelen waren erg beschadigd of gesmolten. Ze werden overgebracht naar de Amerikaanse afdeling in de *Internationale Hal*.

In de namiddag hebben vertegenwoordigers van verzekeringsmaatschappijen de puinen bezocht. In het *Paviljoen van Gent* is de maquette vernield van het gedenkteken aan de *Vrede van Gent* in 1814, vervaardigd door graaf de Lalaing.

Het achtergedeelte van het gebouw van de Gentse beroepsscholen dat paalt aan het verbrande paviljoen heeft ook nogal van het vuur te lijden gehad.

De werkingen van onze brandweer werden krachtdadig gesteund door een aantal vrijwillige redders, namelijk enige koks en bedienden uit het Duits huis en vooral de afdeling pompiers van de stad Parijs, die onder het bevel van hun onderofficier zich dadelijk aanboden om bij de blussingswerken te helpen. De bevelhebber Achtergaele heeft de Franse kolonel-bevelhebber daarvoor officieel bedankt.

De Spaanse afdeling zal binnen acht dagen heringericht zijn. Na een vergadering tussen de heer Augosti, algemene commissaris en het *Uitvoerend Comité* werd beslist een nieuw lokaal te gebruiken. Dadelijk na de brand hebben de tentoonstellers gezegd dat zij nieuwe waren zullen zenden. De meeste kleinere tenten zullen maandag heropgebouwd zijn.

22 augustus 1913

De politie heeft gisteravond op het *Plein der Attracties* in een drietal inrichtingen de kas doen aanslaan. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de in falng verklaring van de *Ghent Syndicate 1913 LTD*. In één der gestichten ontmoet-

te de politie verzet. De heer commissaris Braet werd hierbij licht gekwetst.

23 augustus 1913

Gisteren werd rond 5 1/2 uur langs de kant van het *Scheef Huis* in het *Attractiepark* het brandsignaal gegeven. Enige stonden nadien waren de pompiers van de tentoonstelling ter plaatse. Daar men dacht dat het signaal uit het *Scheef Huis* zelf gegeven was, doorzocht bevelhebber Achtergael met enige mannen heel de instelling, doch hij vond nergens enig spoor van brand. Het betrof hier dus een vals alarm, waarvan de dader natuurlijk niet te bespeuren was.

25 augustus 1913

De spoorwegmaatschappij *Parijs - Lyon - Middellandse Zee* zal op 28 augustus in de cinématograaf van de Franse spoorwegen om 2 uur een kosteloze voorstelling geven, waarbij voor de eerste maal de opschuddingwekkende film *Een reis per hydro-aeroplano langs de Azurenkust* zal vertoond worden welke door de luchtvlieger Arnold Legros vanuit zijn toestel werd opgenomen.

26 augustus 1913

Gisteren had in de feestzaal van het park de openingszitting plaats van het *Congres tot Onderstand van de Gekwetsten in de Oorlog*, onder voorzitterschap van de heer Strauss, schepen van Antwerpen, die de openingsrede uitsprak.

Er is een damesafdeling toegevoegd, die zich vooral zal bezighouden met de rol van de vrouw in de oorlog en de groepering van alle dames van het *Rode Kruis*.

Hollandse *Boy-Scouts*, waarbij een tiental meisjes, zijn te Gent aangekomen. De Gentse *Boy-Scouts* brachten hun Hollandse makkertjes naar de gemeenteschool van de Bommelstraat, waar zij tijdens hun verblijf zullen gehuisvest zijn.

29 augustus 1913

De internationale wedstrijd voor de schoonste rijtuigen heeft te Gent plaats op zondag 31 augustus. De sierlijkheidsprijskamp, ingericht door de *Automobiel-*

club der Beide Vlaanderen, vangt om 2 uur 30 aan in de warme serre van het *Feestpaleis*. Vele inschrijvingen zijn reeds verenigd. Ze bevatten de voornaamste firma's van rijtuigmakerij in België, alsmede vele vreemde huizen. Allen worden aangespoord de prachtige rijtuigen te gaan bewonderen welke in de grote zaal zullen tentoongesteld staan. Tijdens de werkzaamheden van de jury zal een concert worden gegeven door de harmonie van de tentoonstelling, onder het bestuur van de heer Coutelier. Ingangskarten zijn te verkrijgen aan 1 frank. Na het feest wordt in het park een optocht gehouden van de bekroonde rijtuigen.

30 augustus 1913

Gisteren is rond 11 uur in de Belvédèrelaan een paard dat voor een bestelwagen was gespannen op hol gegaan toen het schrok door het gefluit van het treintje in de *Wereldtentoonstelling*.

Het dier rukte zich los, rende in volle vaart onder de spoorwegviaduct door, recht naar de grote ingang. Daar gleed het beest uit en viel het op de weg, zodat het kon gevat worden.

Het prachtig kinderfeest in *Oud-Vlaanderen* was onder alle opzichten zeer wel gelukt. Nog nooit had men daar zoveel volk samen gezien om de lieve kinderoperette *Frida, Vorstin der Dwerger* van onze stadsgenoot Adolf Hoefman te komen toejuichen.

Op algemeen verzoek van het talrijke publiek heeft het comiteit van *Oud-Vlaanderen* beslist op donderdag 4 september om 4 uur 's namiddags een tweede opvoering van de operette te doen geven. Bravo!

ERIK DE KEUKELEIRE

Fragmenten uit "De Wereldtentoonstelling van Gent in 1913 - 1896-1920" - 352 pagina's - 2004 - uitgave in eigen beheer.

VERGETEN GENTSCHEN SCHRIJVERS: PIETER GEIREGAT (GENT 1828 – GENT 1902)

Kaarsenmaker, boekhandelaar, journalist, volksschrijver

Pieter Geiregat moet een goed mens zijn geweest. Iedereen getuigde dat hij een eenvoudig en braaf man was, die getuigde van een levendig enthousiasme en niets anders dan vrienden telde. Pieter Geiregat werd geboren in 1828 in Twaalfkameren. Hij was de oudste zoon van Charles Jean, waskaarsenmaker. Zijn moeder hield een kruidenierswinkel. Lager onderwijs in een vrije stadschool. Hij was een echte boekenwurm en zijn moeder kocht voor hem oude

boeken. Als 13-jarige leerde hij het ambacht van kaarsenmaker om later het bedrijf van zijn vader te kunnen voortzetten. Vanaf de jaren '50 volgde hij iedere donderdag de lessen Nederlands van professor Heremans aan de universiteit. Een jongere broer van Frans Rens bracht hem in contact met de dichter. Hij begon mee te doen aan letterkundige prijskampen en werd lid van Vlaamsch Gezelschap, het Willemsfonds (bestuurslid) en De Tael is gansch het volk (schatbewaarder). Hij had zowel persoonlijk (Rogghé, Rens, de Saint-Genois) als per brief contacten met vele schrijvende tijdgenoten: Bilderdijk, Génard, Van Duyse. Van 1853 tot 1857 oefende hij het beroep uit

van kaarsenfabrikant in de Drabstraat. Daarna werd hij boekhandelaar en uitgever en werd hij medewerker van Willem Rogghé aan de Gazette van Gent. Hij werkte ook mee aan een tiental tijdschriften en periodieken, o.a. Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje, Jaarboeken van het Willemsfonds (waarvoor hij onder de titel **Maatschappelijke Vraagstukken** sociologische denkbelden groepeerde ontleend aan E. Bellamy, E. de Laveleye, Ch. Richet, Bebel en Richter, 1896), Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle, Leesmuseum en Het Taelverbond. In 1865-1893 was hij hoofdredacteur van de Gazette van Gent. Hij was liberaal en christelijk-vrijzinnig. Hij schreef ook kunstkritieken.

Geiregat schreef in een bevattelijke stijl, die hem als volksschrijver zeer gezocht maakte. Verschillende redacties van tijdschriften vroegen hem om zijn medewerking. Bovendien vielen zijn toneelstukken zeer in de smaak. Zijn prozawerk, vooral zijn in de eigentijdse maatschappij gesitueerde zedenschetsen, vatte hij op in dezelfde belevende en volksverheffende trant van zijn voorbeeld en idool Hendrik Conscience. Zijn romans en verhalen werden herhaaldelijk herdrukt. Hij is ook verschillende keren en op verschillende plaatsen (Deinze, Leuven, Roeselare) bekroond en gelauwerd als toneelauteur en novellist. Pieter Geiregat schreef romans en novellen: **Ridder Geeraerd** (1848), **Hellefeest** (1848), **Het werkmansleven** (1849), **De duivenmelkers** (1855), **De lotelingen onder Napoleon** (1856), **Twee kruideniers** (1864), **Geschiedenis van eenen timmermansbaes** (1864), **Sofia, geschiedenis van een meisje uit de volksklas** (1872) **Van minnen en trouwen** (1873). In 1880-1882 werden als zijn volksverhalen gebundeld in twee delen.

Hij schreef ook gelegenheidsgedichten in de Volks-Almanak en jeugd- en kinderverhalen: **Verhalen voor kinderen** (1853), **Verhalen voor jongelieden** (1854)

Voor het toneel schreef hij historische stukken, drama's, zangspelen en blijspelen. Vooral zijn blijspelen vielen zeer in de smaak: **Eer der vrouw** (1861), **Een engel op Wacht**, **De geldziekte** (1864) **Het Strijkijzer**, **De Bolders**, **Onnoozele Kinderendag**, **Fortuinzoekers**, **De slaapmuts** (1865), **Brutus en Caesar** (1867, met muziek van K. Miry), **Moeder Rosa** (1879, in verzen). Hij schreef ook veel liedteksten. Hij was voorzitter van de Stedelijke Toneelcommissie en van de Belgische Tooneelschrijversbond.

Op 8 november 1885 was hij, samen met Albert Dutry, Joseph Van Hoorde en Charles Verstraete, de Gentse vertegenwoordigers, aanwezig op de stichtingsvergadering van de Association de la Presse Belge te Antwerpen. Hij was ook lid van de Section de Gand van deze Vereniging.

In 1894 werd hij gehuldigd als toneelschrijver en novellist.

Het huwelijk van Pieter Geiregat bleef kinderloos en bij zijn dood schonk hij aan de stad Gent de som van 18.000 F. Het Willemsfonds had graag gezien dat zijn naam gegeven werd aan de stadsschool in de Molenaarsstraat.

LITERATUUR

- G. Verstraete, *Ephémérides, Association de la Presse Belge, Section de Gand*, 1933
- P. Anri en G. D. Minnaert, *Pieter Geiregat (1828-1902), Volksbelang*, 22 februari 1902.
- L. Bertelson, *Dictionnaire des journalistes-écrivains de Belgique*, 1960
- F. Lissens, *Pieter Geiregat*, Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, 1973, deel 3, p. 85

Daniël Van Ryssel

GENTSE MEMORIEDAGEN: 4 JANUARI - AANVULLINGEN

4 Januari 1168

Dood van Diederik van den Elzas. (Thierry d'Alsace).

De vader van Filips.

De 15e Graaf van Vlaanderen. Regeerde van 1128 tot 1168.

Respecteerde de privileges van de steden van zijn graafschap.

Hij trok een eerste maal naar Jeruzalem in 1138-1139. Hij nam deel aan de 2^e kruistocht in 1148. Hij kwam terug naar zijn Graafschap in 1150 en werd daarbij vergezeld van Leon, Abt van St-Bertin die de relikwie van het Heilig Bloed droeg. De koning en de patriarch van Jeruzalem hadden deze relikwie aan Diederik aangeboden als blijk van dankbaarheid voor de krachtige hulp die hij verleend had gedurende de 2e kruistocht.

Hij keerde nog 2 maal terug naar Palestina met een leger om hulp te verlenen, in 1157 en in 1163.

In 1165 trok hij zich terug in de Abdij van Watou waar hij zou sterven in 1168.

4 Januari 1374

Bij decreet van de Schepenen wordt het verboden nog stro te gebruiken als dakbedekking.

4 Januari 1386

Blijde Intrede in Gent van Filips de Stoute en Margareta van Male.

Hij was de 4e zoon van de Franse Koning Jean II. In de Slag van Poitiers streed hij moedig tegen de Engelsen aan de zijde van zijn vader; dit bezorgde hem zijn bijnaam Philippe le Hardi: Filips de Stoute. Als beloning kreeg hij in 1363 het Hertogdom van Bourgondië. Dat lag aan de basis van wat voor ons het Bourgondisch Tijdperk zou worden

In 1369 treedt hij in Gent in het huwelijk met Margareta van Male, de dochter van Lodewijk van Male.

Na de dood van zijn schoonvader volgt hij hem op als Graaf van Vlaanderen. Juist in een periode dat de Gentenaars voor de zoveelste keer overhoop liggen met hun graaf.

Zoals het geval was voor meerdere Graven van Vlaanderen kende hij geen woord Vlaams en verbleef hij zelden in onze contreien.

Hij was evenwel veel behendiger en veel soepeler dan zijn schoonvader. Hij bood de Gentenaars vrede aan, aan voor hen zeer voordelige voorwaarden.

De onderhandelingen gingen door in Doornik in 1385. Hierbij liet de “Maître de Cérémonies” wel een steekje vallen door de Gentenaars te onderschatten. De onderhandelaars van Filips werden bedacht met een zacht kussen, de Gentenaars mochten op een harde bank gaan zitten. Deze laatsten deden bedaard hun somptueuze mantels uit, plooiden die samen en gingen dàar op zitten. Wanneer de onderhandelingen afgelopen waren, gingen zij weg, hun mantels achterlatend. Toen hun aandacht gevestigd werd op dit feit, antwoordden zij droogjes dat hun gewoonte niet was om na een vergadering de kussens mee te nemen.

Het kwam evenwel in orde met Filips.

Volgens ooggetuigen was de Graaf bij zijn Blijde Intrede gekleed in een scharlakenrode mantel die met parelen bezet was.

Nadat de Gentenaars volgens de traditie trouw beloofd hadden aan hun nieuwe Graaf, beloofde hij de privileges van Gent te zullen eerbiedigen

Deze 26^e Graaf van Vlaanderen overleed aan een besmettelijke ziekte in een herberg in Hal. Hij was geboren op 17 Januari 1342 en regeerde 20 jaar als Graaf van Vlaanderen. Zijn zoon was Jan zonder Vrees.

4 Januari 1679

Dood van Mgr. Frans Van Horenbeke, de 10^e Bisschop van Gent.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2006 - N° 2 - p.115

4 Januari 1695

Intrede in Gent van Mgr. Filips van der Noot als Bisschop van Gent.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2010 - N° 1 - pp. 60-62

4 Januari 1698

De Schepenen beslissen de Pickerye te verbouwen tot een toneelzaal.

In 1688 had de St-Sebastiaansgilde het terrein van de huidige “Fransche Theater” verkocht aan de stad die er een Pickerye van maakte, anders gezegd een manege. Deze manege bestond dus slechts 10 jaar.

4 Januari 1787

Openbare verkoop van het gewezen klooster van de Dominicanessen op het Nieuwland. Het klooster werd hier gesticht in 1628.

De eerste steen van een nieuwe kerk werd gelegd in 1712. De inwijding gebeurde op 15 September 1715.

In 1782 waren er 22 koorzusters en 5 lekezusters.

De Orde werd in 1783 afgeschaft door Jozef II. Het klooster werd afgebroken: op een deel kwamen er woningen, op een ander de leerlooierij van Bauwens. Het klooster heette “St-Catharina van Siëna” of “St-Catharina van Senen”.

4 Januari 1790

Proclamatie op de Vrijdagmarkt van de afzetting van Jozef II.

4 Januari 1825

Gemeentelijk Besluit over hondenkarren.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 1999 - N° 1 - pp. 154-158

4 Januari 1834

Geboorte van Frans De Potter.

4 Januari 1898

Stichting van de “Tramways Electriques de Gand”. Werd in 1961 omgevormd tot de “M.I.V.G.”

Hugo Collumbien

BIBLIOGRAFIE

Dit jaar verscheen “Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent” N° 66.

Daarin staan verschillende artikels die ook onze lezers kunnen interesseren, namelijk

- Sociale mobiliteit binnen de ambachten van de metselaars en timmerlieden in het 15^e eeuwse Gent.
- In gezegende toestand?
Sociale verschillen in de perceptie van risico's bij zwangerschap en bevaling in en om Gent tijdens de negentiende en begin twintigste eeuw.
- Grote gangsters of klein gespuis?
De lichaamslengte in de Gentse gevangenis in de negentiende eeuw.
- Paul Voituren (1824-1891) en zijn denktank.
Levensschets en progressief gedachtegoed van een Gentse liberaal.
- Een machtige veropenbaring der jeugdige Gentse kunst.
Publieke kunst in het kader van de Gentse Wereldtentoonstelling van 1913.

Het boek telt 233 bladzijden en is gratis voor de leden van deze Maatschappij. Niet-leden betalen 20 €. Eventueel bijkomende inlichtingen bij Academia Press. Telefoon: 09.233.80.88

Een publicatie van de “Academia Press” en het “Liberaal Archief is “Un Tour du Monde 1929-1930.”

Wij willen vooraf de aandacht vestigen op twee punten: 1° Het is in het Frans geschreven. 2° U zal er niets in tegenkomen over Gent.

Een pertinente vraag: Waarom wordt het dan vermeld in de rubriek “Bibliografie” van de “Ghendtsche Tydinghen”. Wel, het gaat over een wereldreis van twee Gentenaars: de gekende Louis Varlez en zijn minder bekende neef Lucien Brunin. Varlez werd uitgenodigd om de “Bureau International du Travail” te vertegenwoordigen op een congres dat zou plaatsvinden in Kyoto in november 1929. Hij vertrok in juli en liet zich vergezellen door zijn neef Lucien Brunin, die zou fungeren als zijn secretaris. Het was immers zijn bedoeling er een studiereis van te maken die voort zou worden gezet na het congres.

Zo bezochten zij Canada, de Verenigde Staten, Honolulu, Japan, Korea, China, Indonesië, Birma, Singapour, India, Ceylan.

Van dit alles heeft Brunin een dagboek bijgehouden dat u in dit boek kunt

lezen. Als amateur-fotograaf heeft hij niet nagelaten van dit alles talrijke foto's te maken waarvan er een 130-tal in dit boek gepubliceerd werden. Het heeft een formaat van grosso-modo 17 x 24 cm., telt 265 bladzijden en kost 25 €. Eventueel bijkomende inlichtingen te verkrijgen bij het "Liberaal Archief" op het telefoonnummer 09.221.75.05

Hugo Collumbien

De waarschuwing die wij formuleerden bij het begin van dit artikeltje geldt eveneens voor het volgende item.

Zopas verschenen bij de "Editions Le Cri" in Brussel twee nieuwe romans in een prachtige literaire stijl van de Gentse schrijfster Nicole Verschoore. *Les Inassouvis* is een spannend liefdesverhaal dat zich ontwikkelt in en rond de kantoren van de Vlaamse pers in Brussel in de jaren '70 van de vorige eeuw.

De roman *Ainsi donc, une fois encore* behelst een herziene uitgave van de novelle *Remmer* uit de succesvolle bundel *Vivre avant tout*.

Voor meer inlichtingen zie www.nicoleverschoore.be

Nicole Verschoore werkte mee (correcties van de drukproeven en referenties in de voetnoten) aan het bij dezelfde uitgeverij verschenen boek *Paysages du Nord* door Michel Otten, prof. emeritus aan de UCL. In deze studie over de Franstalige literatuur in België komen heel wat auteurs met Vlaamse roots (Elskamp, Lemonnier, Baillon, Verhaeren, De Ghelderode, Guy Vaes) aan bod. Aan de geboren Gentenaars Franz Hellens en Maurice Maeterlinck werd telkens twee hoofdstukken gewijd.

Lieve Van de Casteele

DSMG
een bron van
informatie

Bert Vervae

Grote tweejaarlijkse boekenverkoop

van het **Documentatiecentrum**

in de kerk van het Groot Begijnhof te Sint-Amandsberg,
dit keer in samenwerking met
KBOV (Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen),
Het Museum voor de Geschiedenis van de Wetenschappen,
De Oost-Oudburg en Gendtsche Tydinghen.

Tijdens de twee laatste weekends van september
(**21-22 en 28-29 september 2013**)
doet het DSMG een grote uitverkoop van
dubbels en materiaal dat niet in de collectie past.

Het gaat om *boeken, tijdschriften, kaarten, postkaarten, prenten, foto's, dia's, platen, affiches, archivalia en andere voorwerpen* die tegen gunstprijzen worden verkocht ten voordele van het DSMG.

Over de meest uiteenlopende onderwerpen zoals:

heemkunde, plaatselijke en algemene geschiedenis, volkskunde, administratie, literatuur, huisdieren, techniek, sport, recht, filosofie, godsdienst, esoterie, kunst, architectuur, geneeskunde, genealogie, schoolboeken, encyclopedieën en verzamelaarsobjecten.

Open op elk van de verkoopdagen **van 10 tot 17 u.**

Voor elk wat wils tegen interessante prijzen.

GÊNSCHE PRÂOT

Jan Pek stak zijne kop binnen in de “Cafée du Nord”.

- Dag mijn zoete Coralie! riep hij tege de baozinne.

- Wel tzûuzes Maria! zei de deze; wie da me dêor hèn. Waor hède zûu lank gezete?

- ‘k Komme kik uit ‘t zothuis, zei de Pek.

‘k Hè dêor op mijn gemakske mij winterke uitgedâon, in ‘k komme kik uit mee ‘t schûu were, gelijk de blâore!

Al de meinsche schoten in ne lach.

- In komde mij betaôle? vroeg de baozinne; want ge komt altijd zonder cens, in ge stâot hier nog mee ne goeie klets.

- Zij g’rust, zei de Pek; ‘t es zuust dêorveure da’k kome. ‘k Hè nog al wa kluite verdiend mee patate te jasse in wurtels te schrepe, in neu zit ek er goe veure veur en tijdse.

Binst dat hij klaptege, stond hij altijd te loere nôor en grûute dûuze sardine die op den tuug stond.

- Tiens, mijn zoete Coralie, zeid hij ezûu verkuupt neu sardiene ûuk?

- ‘t Es al zûu lank, zei ze zij; dat en kost mâor ne kluit ‘t stuk, in zie ne kîer hoe grûut in hoe schûune.

- ‘t Wâoter komt over mijn herte, zei de Pek; ‘k ete zûu girre sardiene. Geeft er mij ne kîer e stuk of drije.

- Pak mâor, zei ze.

- Wacht, riep z’al mee ne kîer, ‘k zal e ne fercet geve, want e pûute zijn te vuil.

Jan hâoldege e papier uit zijne zak in leid er g’hîel profijtig drij sardienen op.

Al mee ne kîer bepeisdege hij èm.

- Coralie, zeid hij ezûu, den dokter uit ‘t zothuis hee mij gezeid da’k gêne tsenuiver nie mêr en mag drijnke, mâor îen dreupelke en zal toch gê kwâo keune. Geef mij mâor îene van vijfve, zeid hij, ‘k zal e e sardiene weere legge. ‘t ès toch dezelfde prijs.

- Gelijk of ge wilt, zei Coralie.

Vijf minuten nâordien vroegt hij nog ne champetter; ‘k zal nog en sardiene weere legge zeid hij.

- Goed, zei ze zij.

- Euwe tsenuiver es verdome goe, zei de Pek, ‘g âo eu die andere sardien ûuk mâor weere geve, ‘k hê nog liever nen dreupel; in hij sloeg den derde

ûuk in zijn krâoge.

- Allee, nichtse, tot ziens, riept hij.

Coralie sprong van achter euren tûug. Hee, la, ba, riep ze, 't ès vijftien cens!

- Van wade? zei de Pek.

- Drij dreupels, zei ze.

- Allee, zei de Pek, mee euwe flêwe zîever,

Ge weet toch wel da 'k eu veur iedere dreupel en sardiene gegeven hên.

- Awèl, betâol mij tons de drei sardiene, zei ze zij.

- 'k Zal mij gân hâoste, zei de Pek; 'k pak hier al de meinsche tot getuige, da'k zeu îerlijk weer gegeven hên.

Coralie ston van 't Lam Gods geslege in binst was de Pek de pijpen uit.

Ze zagd'em op strâot al fluitende vûurtgâon.

De labber zegt dat hij mij komt betâole, riep ze, in hij plakt er nog drij dreupels bij!

Jan Cleppe